

Марко Семов

За Япония – като за Япония

Тази книга ми донесе силни усещания. И добри и лоши. В продължение на месеци телефонът у дома звънеше по всяко време. Имаше гласове, които ме заплаиваха, че ще си платя скъпо за тази книга. Приятелите, случили се там, когато книгата била „иззета“ от книжарниците, се обаждаха да ми разкажат какво и как е станало, Други ме информираха как били насилвани да напишат отрицателни рецензии за нея... Официални дейци наляво и надясно говореха и срещу книгата и срещу мен... Слава богу, намериха се и хора, които с добра дума се отзоваха за нея. Изпращаха ми и самиздатски копия с автографи, някои от които полиграфски превъзхождаха значително оригинала...

Написах и други книги през следващите години. По всичко изглежда, че „За Япония като за Япония“ ще си остане най-моята книга. От което разбрах нещо, което всъщност съм знаел: книгата е като човека – след като се роди, си хваща своя път. Що се отнася до пътя на „За Япония като за Япония“, той се оказа доста кратък. За това, след арестуването ѝ, тя стана нещо като нелегална... Криеше се по мазета, по канцеларии, в кориците на други книги. Понякога, най-неочаквано се появяваше пред мен, и много често не можех да я позная. Явяваше ми се ту като девственица, пазена, непипана, неразгърната, идваше и дрипава, омърляна, преспала не се знае в колко ръце и под колко възглавници. Ту преписана на пишуща машина, ту на ксерокопие извадена, понякога ясно, понякога до немай къде нечетливо... Видях екземпляр, преписан на ръка! Грижливо, търпеливо, със старание, което ме разклати... За него особено ми домиля. Поисках да го подменя – да му дам оригинал на човека, той да ми даде своята тънка калиграфия... Отказа...

Така разбрах, че „За Япония като за Япония“ си има вече и свои приятели, и свои врагове. Много често различни от моите. И още: ще или не ще, тя ми прикачи някои от тях. Едни от враговете станаха приятели, други от приятели – врагове...

Питал съм се, и сега се питам – на какво се дължи интересът към този книга. Може би на това, че в нея имаше и пиперливи впечатления, по които българинът си е паднал открай време. Или пък за това, че така насилствено изчезна от книжарниците. Или, че за Япония все пак малко се знае, страна далечна, екзотична, супер развита, най-важно-то, непозната на българина.

Сега мисля, че мога да дам по-друго, и по-вярно обяснение. Книгата излезе във време, когато очите на българина започнаха да ходят по света. Когато вече рухваха, макар и мъчително, макар и с огромната

съпротива на нашата десетилетна пропаганда „вчерашните“ представи както за икономическите възможности на „социализма и капитализма“, така и цели пирамиди от илюзорни нравствени светове, които си бяхме построили. Време, в което се изменяше представата за добро и зло в света, и в което, макар с болка и страдание, ние все сигурно разбирахме, че не сме това, за което се имаме... Че още по-малко пък сме това, за което мислим, че ни имат другите... За много хора това беше събуждане от идеологическата летаргия, едно бавно и болезнено изтрезняване.

Беше дошло времето на сравнението. И не с историческата 1939 година; още по-малко с това което сме били на Девети септември 1944 година. А на сравнението със света, с онова, което той е, какъвто вече го бяха видели нашите лекари и инженери, поживели и изработили своята ангария в Азия и Африка, и минали на връщане през Париж, Мюнхен, Лондон... Те разказваха, пропагандистите ги оспорваха. А масовият българин се заслушваше и оглеждаше...

Българинът е най-интересен, когато се заслушва и оглежда. Тогава той мълчи, слага на кантар едно или друго, мери работите със своя си метър – който най-често не можеш да разбереш откъде го е извадил – дали от потурите на бай Ганьо, или е купен от някой западен магазин от неговия правнук – инженер. В такова време, когато тъй силно премисля живота си, българинът най-много сумти и е най-мълчалив. Това е време, когато най го сърби зад ухото, когато най-много ходи напред-назад из къщата. И ако е пушач, цигарата не слиза от устата му...

Историческите изтрезнявания, както и историческите пиянства, са най-смутните и мътни периоди, ала и най-интересните за опознаване на един народ. ...

Ние искахме да опознаем Япония, за да познаем чрез нея себе си. Това е гледане отвън-навътре. А такова гледане най-често довежда до болезнени, но и до безспорни истини... Ти не си това, което си мислиш за себе си, а това, което другите мислят за теб...

С подобни книги – сравнения, нашият народ навярно искаше да получи и един такъв отговор, като види къде са и как са другите, да погледне с техните очи себе си... Но не толкова и не само себе си, колкото Системата и управлението, които стояха над него. В тази книга може би той видя един опит да се осмее нашата държавна подредба, видя истини, които едно на друго съвпадаха с неговите си истини за това, каква е държавата му. Той се убеди, че е прав в мълчаливия си гняв срещу едно или друго, но че се е оставил за едно или друго да бъде

прилъган и излъган. Това българинът не само него обича, но и не го прогцава.

Ала точно това видя и Системата... Когато става дума за самозащита, тя има свършени сетива, и време още ще ни трябва до край да ги открием и проумеем...

От написаното за Япония нашият народ не получи комплекс за малоценност. Даже напротив. Докато сумти и се почесва зад ухото, той изучава силата си. И знае, че тая му сила, поне когато става дума за майсторлък, за изобретения, за ползуване на сиво вещество, не е помалко, отколкото у много други народи. И че, ако не беше в български условия, а в японски, той не би бил нито крачка по-назад. Точно за това и не изпитваше озлобление или пък комплекси от прочетеното, а само една жажда да познае и да научи повече за постигнатото отвъд. Това за радост е още живото българско чувство за знание и напредък, което нашите петилетки, доклади и пленуми, цялата икономическа и политическа система не можаха докрай да осакатят...

В очите на хилядите читатели, с които се срещнах, виждах и познатия български скептицизъм: това за което пишеш, не може да бъде. Но видях и много стръв да бъдем и ние там, където са другите... Ето, в тия очи и в тия въпроси, които ме затрупваха, ми даваха тогава, дават ми още повече сега надежди, че този освободен ум може, макар и с голямо историческо закъснение, да постави българина там където той иска да бъде...

Така, че тази книга не създаде у читателите чувство за малоценност, за което неведнъж бях обвиняван от официалните власти. Усещане за малоценност получи Системата... Защото тя се видя разголена, разкрита, показана по своето долно, и не дотам чисто белъо...

Сега са ни нужни още много книги за Япония, за Америка, за цивилизованите страни. Защото дойде времето, когато познанието за това, къде е светът, къде сме ние, няма да е ерес, няма да се преследва от закона и да се арестува, вече няма да черни то системата, тя сама достатъчно добре свърши тази работа, а ще събуди закърнели интереси...

България не може скоро да достигне Япония. Но тя вече ще има възможности да я гони, а не да се разминава с нея...

Предлагам тази книга за преиздаване не толкова, за да отговоря на сърдечния интерес на читателите, колкото от убеждението, че ползата от сравнението с цивилизования свят сега може да бъде истинска. Че дойде времето тази книга да бъде дописана. От всеки,

който иска час по-скоро да се изтръгне от изостаналостта, на която сме обречени. А като всеки се изтръгне, то значи че всички ние, цялата държава, ще се изтръгнем от там, където сме...

Онова, което е остаряло в тази книга, го изваждам от съдържанието ѝ. Тук-там добавям по нещо ново. Но в основата си я запазвам в този вид, в който за първи път тя стигна до читателите.

На всички читатели, които след първото издание на „За Япония като за Япония“, ме стопляха със подкрепа и човещина, поднасям моята най-дълбока благодарност.

ДОЙДОХ, ВИДЯХ... А ПОСЛЕ...?

Япония, та Япония! През последните двадесетина години, щом стане дума за нещо ново, за нещо изумително, което хем е направено от човешки ръце, хем трудно ти се побира в главата, все по-често чуваме да се казва „японска работа“. Така било едно време с Америка. Надигнали се младежите от нашия край в началото на века, кой както свари, с кораби, с тренове, през Франция, през Испания, през Германия – заминавали да търсят късмета си по новите земи. Дядо Мирчо Кольов, брат му Матю Кольов, комшията Боньо Кольов, трябва още да има десетина души само от нашето село Видима. Карали там кой година, кой пет... Завърнали се отподир. Завръщането им не помня, но помня, като се съберяха вечер в дюкяна на баща ми, като заприказваха за туй, за онуй, все Америка им беше в устата. От тях най-напред съм чул, а отподир и от други, че на това, дето с нос не се стига и с ръка не се пипа, това, дето на българина му стърчи от калпака, нашенските овчари, орачи и горобийци му викаха „американска работа“...

И доскоро, като се кажеше „американска работа“, на света му пребелияваха устните. И Париж, този горд и надменен Париж, в центъра на световния си булевард „Шан-з-елизе“, и той удари коляно на тази „американска работа“ и отстъпи от тротоарите си, дето доскоро пред малките, интимни френски кръчмета и шантани полюляваха бедра скъпи проститутки – на американските дрогстори.

Стане ли дума за богатство, пак с Америка нашенецът обичаше да си мери късмета. „Туй да не ти е Америка?“ – викаше той.

Америка беше богатство, Америка беше сила, Америка беше мозък...

Сега до Америка се настани Япония. За нас – българите, мисля, славата на Япония дойде с прочутото японско „Експо“, когато много български писател, учен, журналист и търговец мина по прочутата „Гинза“, цъкна с език, без да смее като японците да цъкне плюнка през зъби – известен начин, по който нашенецът изразява стъписването си. Завърнаха се по българските земи тези пратеници на институции и учреждения, отишли толкова далеч само и само да видят новото чудо на света – японското... Едни не се и поемчиха да го обясняват това чудо, други цъкаха в недоумение и, потънали в цигарен дим, разправяха като как изглеждало то. Дамлата по Япония не отмина, както обикновено става –

всяко чудо за три дни. Защото японското чудо продължава. Мине се не мине седмица, и току някоя и друга делегация попригласи куфара и хайде – Япония бабам. От нея ще се учим, от тази акълийска земя вода ще прием...

Япония не е богата като Америка. Японците живеят скромно, песеливо и с много труд. Япония не е висока като Америка – тия силни земетръси, дето друсат малките островчета и си ги правят на хавра като не оставят керемидата връз керемидата, щом ги хванат бесовете – не търпят те високото и дългото да им стърчи отгоре и да кара шапката на нашенеца да пада, като гледа към горните етажи на високите сгради... Япония не е от тия държави, които обичат да се перчат. Че тогава – с право ще рече човек – какво толкова е полудял светът по тая Япония? Имала била острови и Фуцзияма, че гърците и англичаните нямат ли? Имала била „елки“ – страшна електронна техника. Като я имат японците тая техника в изобилие, ние нямаме ли я? Те ти го Ботевград е под носа ни – и часовник електронен вади, и сметачна машинка, и други електронносметачни чудеса...

Какво е тогава Япония, в какво се състои нейното прословуто чудо? Питам се, преди да стегна куфар нататък, питам се и сега, като се върнах и минаха няколко месеца време да поразмисля, да си почовъркам тефтера, да туря под черта и под въпрос туй-онуй, дето съм го записвал. Даже още там, на японска земя, като разговарях с наши, български дипломати, те хем ми обясняваха, хем ме разхождаха, ала като опреше работата да задам аз моя коронен въпрос: в какво се изразява чудото на Япония, и те – учени хора, видели, живели, огъваха рамене и отговорът пак ставаше един неясен и мъглив, както става като наближи в Япония де се появят тайфуните. И най-общо той звучеше така:

– Абе, как да ти кажа, тя е една... японска работа.

Ако трябва да си сложа ръка на сърцето и сега, когато вече пред очите ми не се мерзелее ни силуетът на далечна Фуцзияма, ни лъскавото и изящното на ул. „Гинза“, и да кажа какво мисля по въпроса, то също ще е доста неясно и мъгливо. И моля за извинение хората, които с нашите принципи могат всичко да обяснят – позволих си да живея с мълчителни въпроси и отговори, които не се побират в познатите ни схеми. Водя се от мисълта, че признат грях е половин грях...

Защото Япония малко нещо, твърде малко си разгърна пред мене кимоното, колкото да видя нещичко голо, ама то беше толкова малко и толкова боядисано, че ме остави в едно много по-голо недоумение и в същото време в една лъжлива съблазън, че все пак погледът ми се е

тръкнал о нещичко, което е автентично японско.

И тъй, някъде между истината и фантазията, аз кацнах в един слънчев и позлатен ноемврийски следобед на самото токийско летище. Любопитният и осведомен читател веднага ще каже: „Ама на кое?“ И аз още не зная на кое. Защото от Пекин излетяхме рано сутринта. Самолетът беше американски по произход и, доколкото чух, още по-точно, доколкото разбрах от пискливия английски език на китайската стюардеса, един от тези самолети, които американците бяха подарили на Китай „в знак на белег“, както казваше Петър Нанков от нашия край, че не само Съветите, но и американците могат да бъдат щедри.

Самолетът беше „Джамбо-Джет 474“ – една машина, като текезарски навес широка. Страхът те подхваща под мишниците още като погледнеш този огромен ковчег, в който доброволно влизаш, че дори се и насилваш да се усмихваш на изпращачите си, преди отдире ти да се хлопне тежката метална врата, да й турят мандалото и с една закривена железна кука да го залостят. Моторите на този самолет не реват, те съскат.

Стюардесите са китайски момичета. Хубави били наистина тия китаянки – с бели, подравнени, цъфнали като пуканките на ситна нашенска царевица зъби, с очи бистри и свенливи, а за усмивката и приветливостта, за тях да не говорим. Самолетът посъска, посъска и отцепи нагоре. Седи сега и гледай. Какво да гледаш в такава една конгресна зала – отпред народ, встрани народ, отзад народ, само дето портрети, лозунги и делови президиум няма, ала има пък, както казах, хубави стюардеси.

Като се наседях на една седалка, станах и се преместих на друга. По едно време отдолу под нас се появи вода. Полетим малко над вода – дойде суша. Тъй близо четири часа я карахме – ту вода, ту суша, до Токио оставаше още един час. От време на време гледката биваше колкото красива, толкова и страшна. Красива, защото отдолу се виждаше синя вода, назъбена тук-таме от островите, над които прелитахме. Дългото, огромно крило на самолета взе по-често да настръхва и като се вдигнеше, струва ти се, че отгърваие вече няма. Ала крилото полека-лека се спускаше накъм водата, самолетът се изравняваше и машината пак засъскваше успокоена...

Това назъбеното отдолу беше Япония – десетки острови, пръснати из Тихия океан, събрали много народ – кротък и ситен, на малко свидлива земя. И оттук сякаш виждаш неговото мравешко щъкане, когато събира сламка по сламка своята зимнина. Не, за такова сравнение е още рано. То ще си дойде на мястото, но много по-късно. Сега сме, както

пишат вестниците, в едно трепетно, раздрусано очакване – предстои ни среща с прочутата Япония, с тази велика техническа сила, която не слиза от устата на света, от приказките за самураите, за камикадзето. Думи далечни, непонятни и модерни, които те стъписват още отгук – в небето, а какво ли ще стане, когато отидеш долу, при тях – при самите внуци и правнуци на самураите, когато видиш синовете на камикадзе? Въпроси, от които няма как наистина да не настръхнеш...

Явно ще кацаме – китайското момиче за кой ли пореден път показва своята великолепна бяла огърлица през цепките на малките си устни, пуканките вътре ще се пръснат и ще се посипят отпреде ми и аз ще хукна да ги събирам под седалките. Друго момиче, с малко, кокетно кръстче, ми показва моето място. Точно него, не някое друго. А самолетът е пълен, само че и той, както цялата ни земя, е парцелиран. На осем парцела колкото са стюардесите в него. Всяка си има свой парцел и знае всичко каквото трябва за хората, настанени в него. Малкото китайче ме е запомнило и ми показва точно моя стол, на който трябва да се върна. Китайчето говори на английски, ала и той е един английски! Гледам го това момиче, слушам звуците, които излизат през пуканките, и си мисля, че английският език не е създаден за такава здрави, естествени зъби. Звуците, които чувам, са малко кресливи, остри, какъвто е остър резецът на здравия, естествен зъб. Виж, американец да ти говори на английски, с протезата си, с позлатени коронки, с пластмасови изобретения, набутани в устата му – като песен не, ами като химн звучи английският. Към този почти непонятен за мене език се добавят и моите скромни познания, добити преди години, за няколко седмици от една търпелива млада учителка в заседателната зала на редакцията. Тъй че, ако човек чуе какво ми говори китайката и какво й отговарям аз – и господ да е, доста трудно ще разбере какво искаме да си кажем. С известната в такива случаи помощ на ръцете, придружена с напъни да произнесем английска дума, се получи нещо като обяснение, което означаваше от моя страна, че ще погледам още малко островите отгук и после ще си ида – да се вържа на отреденото ми в парцела място. Китайката се съгласи и се усмихна. Колкото и да не ни е в националния нрав, усмихвам се и аз. И разбирам, че китайците, дето са китайци, и те могат да отстъпят пред странната недисциплинираност на европейца. Моята настоятелност да стоя на друго място, за което нямам билет, очевидно бе доста непонятна за това момиче, ала, мисля си, едва ли му е за първи път да си блъска главата и лошия английски с такива като мене, защото усмивката е пак налице и аз разбирам, че мога да остана. Ние, българите, много обичаме

да казваме в такива случаи голяма работа, че съм щял да поседя на друг, празен стол. Нали не седя на два стола?

Благодаря ти, мило китайче. Не те зная колко годишно си било и къде си било по време на културната революция, не зная какво е твоето отношение към тигрите, особено към книжните, нито към експанзионистите от САЩ, не зная какво пише в досието ти, верни ли са били родителите ти на великите идеи на Мао или не. Аз моето си досие не зная, не зная и аз, като тебе, какво пише за прабаба ми и працядо ми, та твоето ли? Ама с това, дете така мило ми се усмихна и ме остави да позяпам още през прозореца и да видя, каквото имаше за виждане – то не се забравя. Защото тъкмо ти се отдалечи и се скри зад пердето на вашата голяма и вечно затворена кабинка, току под крилото на самолета се появи връх на планина. Появи се доста внезапно. Както си беше отдолу синьо и жълто, както водата и земята – равни и снишени, се галеха и кикотеха, така внезапно, точно под прозорчето, до което бях седнал, изпънал се да стигне досами крилото, на пръсти сякаш стъпил, нагоре напираше връх. Странен връх. Като изкуствен ми се видя – японска изработка, толкова еднакво и равномерно се спускаше надолу към земята. Синята му скала изглеждаше като пясъчна могила, само че набраздена и бръчките и бяха дълбоки и застинали, след като пясъкът е бил изсипан. И поради това стъквени и студени...

Самолетът се усука около този висок и малко надменен японски глезльо, сякаш нарочно – добре да го разгледаме. Отвсякъде беше същото. Синя и студена непристъпност, дълбоки бръчки, като да беше много страдал този връх, много живял и много патил.

Да си призная, за географията на Япония не бях чел май нищичко от последния си изпит преди 25 години в качеството си на първокурсник в Свищовския икономически институт – при онзи професор по география, който ни беше наплашил и превърнал в истински зайци. Преди тръгването за Япония пък съвсем не ми беше останало време справочник да разтворя, енциклопедия да прелистя, пътепис да прочета.

Поради това сега се цъклев пред своето невежество и тук, на японска земя. Не ми е за първи път. Къде ли не ме е излагало, та тука ще ми прости, но както късметът, тъй и невежеството – те си вървят с човека и, каквото и да правиш, без тях, както без паспорта си, не можеш да мръднеш...

Може да съм невежа, ама не чак толкова, колкото може би ме възприе онова китайче. Гледам тая синя скала, сурнала се под окото ми, ала българското око знае да гледа едновременно и зад гърба си. Това от

турско време, че и отподир е останало като една най-силна черта на българското зрение. Никой се не пошавва от мястото си, никой се не струпва да гледа тая внезапна планина. Самолетът, като всеки самолет малко преди кацането си, е всякакъв – един се опитва да си доспи, друг грижливо оглежда колана, трети се е хванал за дръжките и е втрещил напред очи. Към синята пасъчна планина интерес – нулев.

Значи толкова си заслужава интереса, казвам, кой знае каква проста камениста купчина е тая, сигурно такива ги има из тази велика Япония с хиляди, а аз съм вторачил око и не го отлепвам. Малко подкиселен от това свое заключение, даже малко попрезрял се, че съм се самопрекарал, вече се смее на себе си и на ганъовското си любопитство, ала намирам сили да кажа: абе, майната ви пък, какво като на вас не ви е интересно. Мене тая планина си ми хареса и ще си я гледам, вие си дремете, връзвайте се с коланите, каквото си щете правете, разните му там скапани американци, тайландци и не знам какви си още...

И дори съм готов цял пасаж от ненаписана уводна статия да произнеса за своето ново социалистическо самочувствие, ала виждам как она пясъчен и наперен камък вече изостава назад, замъглява се. Уж ми се иска да му тегля една, дето ме е подиграл чак дотолкова, но тегля една на себе си, че не съм погледнал, откъде лети самолетът, откъде минава и усещам как окоото ми се извива, да има как да изкривя с поглед ламарината на крилото, да го отмества, та още малко да погледам. Хвана ме този връх, привлече ме и, докато се не изгуби и последната част на дебелия му дънер, не изместих поглед. Гледах назад, макар че вече нищо нямаше за гледане, освен изпотеното крило на самолета, който взе да прави плавни наклонения ту насам, ту нататък, докато се нагласи в нужната за кацане посока.

Защото японските острови какво са? Докато долепи колесник, докато обърне наопаки перките, докато поръмжи и се помята настръхнал насам-нататък самолетът, за да се укроти, носът му стигнал пак вода. Машината се забодя остро надолу, плисна се вода под крилото ѝ, подир туй се разля посивял бетон, изтропаха колесниците и самолетът повлече широкия си жабешки корем под командата на японските въздушни власти. Хълбокът му опря в ония дълги и ненаситни хоботи, които пият хора и куфари. Не се минаха и пет минути, хоботът насмука и мене, под краката ми тропна ламарина, наоколо замириса на чисто. Миришеше на Япония...

Всеки различно се среща седна държава. Благодаря на случая, че ме остави няколко часа – единствените май, докато престоях тука, с бол

време, толкова време и в България отдавна не съм имал, та да погледам Япония отблизо, без аз да бързам и без тя особено да бърза... Дълъг коридор, подир него – втори, върви тълпата – ямайци, негри, бели, жълти, мелези, мулати – със своите малки черни куфарчета, като че ли кой знае какво носят вътре. Всеки ми се порепчил с такова куфарче. Аз като нямам такова, да не съм второ или трето качество човек? В нашия ЦУМ, ако искате да знаете, ги продават по петнайсет лева парчето, но аз не съм си купил и няма да си купя. Съвременният живот достатъчно ме е облякъл с купешки дрехи – конфекция, че сега и едно нищо и никакво куфарче да ми рендосва отсам и оттатък душата, та хептен всички ние, издули сега този кожен ръкав, да си заприличаме.

Те носят куфарчета, аз нося найлоновия плик, голям, с надпис на български език. Светът е пълен с черни куфарчета, аз пък си вървя из него с найлонов плик... Това е опит, както ще се види и по-късно, да се преборя с моето смачкано, малко тепнато отсам-оттатък самочувствие, което още тук, при първия въпрос, който естествено ми идва наум, се стресва и подплашва така, че чувствавам ударите на сърцето си измежду тропота на толкова крака около мене. Въпросът е елементарен и естествен. Българин съм и добре познавам някои български работи. Като служебна акуратност например. Ами ако от София не са съобщили за пристигането ми, ако от посолството са забравили да изпратят човек на летището, ами и ако кореспондентът на БТА не дойде, усещате ли какво може да стане в един такъв момент с моето самочувствие, докато коридорите ме поглъщат и водят към широка осветена зала, където вече се въртят два големи барабана и изхвърлят нашите куфари? Хвърлям трепетно око. Ако има някой да ме чака, той ще е тука – дипломатите лесно стигат до багажните отделения на аерогарите. Погледът ми бърза да опипа този дълъг приземен етаж, все още нищо не виждам от японската му подредба, защото трескаво търся българи. Не само българи, но и друга посрещачи няма и аз неспокойно, не казвам друга, по-истинска дума, заставам до големия, въртящ се диск. Чужда страна, за която са ти наговорили най-различни, възможно най-велики работи. Страна, на която не знаеш езика, а единственият друг език, който се говори тук – английският, както вече казахме, си го учил преди двайсетина години за двайсетина дни. И ако нещо е останало от него, то е вече така дълбоко заспало в мозъка ти, затрупано от цитати, от вестникарски клишета, от семейни скандали, от други грижи и ядове, че за изваждане от тия дълбоки скривове и дума не може да става. На всичко отгоре чувството за самота, за една безнадеждна самота, която засяда у тебе в тоя далечен,

във всеки смисъл на думата, свят, те кара кротко и невидимо за другите да подскачаш в кожата си. Нямам и никакви дребни пари, за телефон пари нямам. Успокоявам се, че все пак моят късмет, колкото и да е препикан, когато съм се родил, колкото и да е гневен на моите собствени погръжни, все пак няма дотам да ме докара, че да хартиша бледен и посърнал, сам-саменичък на това страшно със световната си слава, не знам още кое точно токийско летище...

Чинно се нареждам до големия диск, който меко и внимателно изсулва изпод синя лъскава завеса куфар подир куфар. Единственото нещо, което ми е близко сега, е картонената кутия, в която на път от Монголия и Китай съм подредил част от багажа си. Вързана с канап, лъскав един, деянджия, нашенски канап, но от претоварване по гари и самолети кутията вече е доста омърлушена и само здравата българска гръста я държи да не изсипе на японска земя вече не дотам чистите ми ризи и дреболии, които всеки човек, когато пътува, мъкне със себе си. Най-напред се появява куфарът. Поемам го, слагам го до себе си. Чакам си картонената кутия. Не знам можете ли ме разбра, дали ще прозвучи искрено това, което ще ви кажа. Ала сред тия чужди хора, които са обкръжили диска, в тая неизвестност, която по всичко личи ме очаква, в това страшно безезиково пространство, в което съм се озовал, най-сетне, в това непознато капиталистическо обкръжение, при това азиатско, този мил картонец ми стана хиляди пъти по-мил. Той се превърна в едно живо същество, което чаках да се появи не защото кой знае какви драгоценности имаше в него, а защото то беше част от мене, част, която, ако не се появеше, аз нямаше да се събера цял, щях да се чувствавам разръфай и разпарцален...

Чакам. Куфари от кожа, от носорог, с колелца и без колелца, малки, средни, големи, много големи – цели вагони са побрани в тях. Куфари излизат на диска всякакви. Моя милост сам – проточил врат към колелото, като че ли в това колело и във вързаната с канап картонена кутия стои цялото ми бъдеще... Чакам тръпен и доста смачкан.

Не преувеличавам с нито една дума – такова беше тогава чувството ми и не искам да се правя на по бабаит и по герой, отколкото бях... Чаках и оглеждах хората, които поемаха багажите си и бързо тръгнаха по своите пътища. До мене чакаше японец. Странен японец, облечен в ловен костюм, от тия, дето генерал Русков ги раздава на делегатите на конгреса на Ловно-рибарския съюз. Само че да прощава генералът, още бая време ще трябва да мине, докато неговите костюми се изравнят по качество и табиятлък с това тънко кожено и такъмлия сетре, с което бе

облечен японецът. Отнякъде, като да се спусна от покрива, до него заснана японка. Първата срещната японка. Облечена е като стюардеса. С черна коса, синя блузка, с черно костюмче отгоре ѝ. С червени, малки устни, с черни очи и с великолепна кожа, ако тая дума някому нещо говори. Колегата ловец е вече чичка. И това ловджийско сетре, разбира се, добре му стои, но ако рече да тури едни джинси, както някои чичковци у нас правят, за да ударят ужким едно шконто на календарите, които са скъсали, ще развали за две минути работата. С този кожен силахлък, пълен с джобове и разни каишки и окачалки по него – за патрони, за дивеч, за ножове и за какво ли още не, с тази издокарана шапка, също ловна, човекът е колкото екстравагантен, толкова и елегантен. Гледах му такъмите и едва се съдържах да не зацъкам с език, когато забелязах, че държи малък пакет. Не зная кога и откъде се появи в ръцете му. Той го разтвори и подаде на момичето гривна. Хубава, от слонова кост, с позлатени ребра. Бялото и жълтото се събраха върху мургавата кожа на ръката. Никак не беше лош вкусът на този японец. Момичето направи крачка назад и се поклони. Стариият японец отвърна. Момичето повтори поклон си ниско-ниско, от кръста взе да го захваща чак и да успоредява хубавата си глава със земята. Японецът пак отвърна, ала не чак толкова ниско. Нов поклон на момичето – малко по-висок, също малко по-висок е и поклонът на японеца. Като махала, които забавят движенията си, така полека-лека взеха да затихват и поклоните им.

Първ спря ловецът, последва нов поклон на момичето, нещо като кимване с глава и усмивка на най-висша преданост и благодарност ослепи очите му. Със същата избистрена и достолепна усмивка отвръща мъжката страна. Присъствувах на една възхитителна среща между мъжкото достолепие и изумителната прелест на женското покорство. Мисля, че вече мога да кажа Здравей, Япония! Даже си го казвам наум, плахо, но добронамерено, а очите ми все търсят елегантния, вече немлад мъж и красивата японка. Те свършиха, каквото беше потребно. Тръгнаха – най-напред мъжът, след него – момичето. Друг японец натовари на количка багажа им. Изгубиха се в множеството, което чакаше навътре в салона.

Какви бяха тия хора – баща и дъщеря ли, свекър и снаха ли, богат старец и любовницата му ли? Никога няма да узная. Това беше първата от тайните, с които ме посрещна Япония...

Държа найлоновия плик в ръка, между краката си съм закрепил куфара, откъде да зная дали докато стоя такъв далдисан, някой няма да посегне с ръка и багажецът ми да олекне... Какво толкова ще им вярвам на японците, още повече, доста нещо съм прочел за тяхното притворство,

за маската им, за това, че едно приказват, а друго мислят... Ето я най-после моята мила картонена кутийка, още по-оръфана, още по са се впили в омекналия картон нашенските кълчища, иде по кривото на барабана към мен. Хващам я, както се хваща ръката на скъп човек и я слагам до куфара.

Повече май няма какво да чакам. С найлоновото пликче, напънало да се скъса, със здравия кълчищен канап, в едната ръка, с куфара в другата, тръгвам към изхода. Мярвам, че хората наоколо тикат багажа си на колички, уж нарочно не съм го направил досега и аз спирам до една количка и отпускам небрежно пакетите отгоре ѝ. Щото на софийското летище или на гарата, да речем, де ще видиш количка?... Хамалин, бабам, да се попазариш малко, да ти поизвърти очи, да те лъхне на пот и на гроздова, че да запомниш кога си идвал в София. Сега като истински цивилизован човек минавам край митничаря. Усмивка, печатът също се усмихва в паспорта ми, поклон и пак усмивка.

И ето ме вън, под високия купол, с който това японско летище поема милиони хора всяка година и от цял свят. Дотук я докарахме как да е. Но сега иде ред на онова известно „надежда всяка оставете“ и аз пред този вход трябва да оставя последните останки от надеждата си, че някой ме чака. Никой не се затирва към мене, ничии очи не опипват пътищите, белки ме познаят по облеклото, по българската конфекционна мода, по нейните последни постижения... Нещо в мене увисва, опразва се. Държа с едната ръка количката, погледът ми търси, но това, което търси – няма го. Ясно е вече като бял ден, че никой не ме чака и никой няма да ме потърси.

Не е малко това, че имах в джоба си едно тефтерче, и в това тефтерче – телефона на един жив познат в Токио...

Ще кажете – хайде, стига вече гевезене. И ние сме българи, и ние сме хартисвали непосредствено в чужбина. Като си пратен в командировка, все имаш потребен долар в джоба си, все можеш да наемеш едно такси, все можеш да му кажеш на какъвто и да е език: „Българско посолство“ – всеки шофьор ще те разбере за какво става дума. Море, всичко е така, но само донякъде.

Защото първо – такситата в Япония са много скъпи и съвсем не са за джоб като моя, а летището, на което съм кацнал, е на седемдесет километра от Токио. Това е едно. Ала има и второ, и трето. Чел съм, чувал съм, а и сам се убедих, че в Япония на един таксиметров шофьор да му кажеш името на едно посолство – може нищо, ама абсолютно нищо да не му говори. И адрес да му подадеш, пак тая. Защото в Токио няма

адреси. Не вярвате, нали? Повечето от японските улици нямат имена, повечето от къщите нямат номера. Това го бях чул някъде, ама и аз като вас, не повярвах. Все си мислех, че някой ме вкарва в колебание относно вездесъщността на японското чудо. Така че и от чисто финансови съображения, и от чисто японски други такива – номерът с таксито не ставаше.

Въртя се точно като обран поп на прочутото с лукса си токийско летище, името на което още не зная и още нямам нито време, нито настроение да науча. Стиснал съм, изглежда доста яко дръжката на количката, защото по едно време усетих, че ръката ме боли. Отпуснах я малко... Този номер с таксито, колкото и да не става, все пак е спасение. Ала защо да си хвърля всичките парици за едно такси, ей така изведнъж, преди да съм опитал другите възможности...

Мамка ти и бюрокрация! Мамка ти и безотговорност! Да те изоставят сам-саменичък на чуждо летище и да се чудиш сега кой път да хванеш...

Седях тъй, що седях, помня, че що се отнася до къмета си, напопържих го не само с общоизвестните народни умотворения, но и на доста наречия, които съм запомнил, като обикалях на лов по различните райони на България и изучавах демографията и необятността на българската национална псувня...

Псувах го пушинския му къмет, мачках го с обувка, разтривах го, задето се показва толкова постоянен. И се оглеждам. Около мен лъскаво, колкото щеш. Но на мене сега не ми е до лъскавото. Часът е три след пладне. Докога ще дремя тука и най-важното – какъв ще го хвана, като се надремя. Отворих тефтерчето, намерих телефона на кореспондента на БТА. Слава богу, събрал съм толкова акъл в София, намерил съм между две от стотте заседания, на които съм присъствувал последния месец, време да запиша няколко толкова важни сега цифрици.

Джани Родари беше написал едно много хубаво стихотворение за цифрите. Ако бях Джани Родари, сега щях да напиша не едно, ами десет. Цяла стихосбирка щях да им посветя... Какво страшно, какво голямо, какво почтено нещо могли да бъдат няколко цифри, турени зад името на един български кореспондент в една далечна, екзотична и пълна с японски чудеса, непроницаема Япония...

Дотука никакво чудо не съм видял. Ако това, че дремя на летището и никой не ме посреща, на някой може да му се види чудо, то не е японско, а чисто българско чудо. И не е никакво чудо, ами една доста позната работа, която може да ти се случи и на софийската гара, и в Куртово

Конаре, и в Долни Главанак Хасковско...

Ала първите две чудеса ще се случат много скоро. Но преди още да реша какво е чудо и какво не, аз трябва да си опиша критерия, да го тръкна в гашите си, с брус да го мина, та да се подостри и лъсне. Критерият може да бъде само един и никакъв друг. Първо на първо, като как това, което предстои да ми се случи, може да стане в България? И второ, другите страни и народи, които съм обикалял, като ги сравня с онова, което Токио ще ми покаже и разкаже за себе си, как ще изглеждат?

Стоя така, както споменах, като обран поп, и гледам доста объркан и безпомощен... „Велика цивилизация – ми казаха приятели, – ще видиш, високо ниво...“ Щом съм в такава висока цивилизация, казвам си, няма да е трудно да се оправя. И тъй като съм много слушал и чел за прословутата японска любезност, решавам, че колко му е – ще направя опит за контакт с тази азиатска цивилизация – в лицето на ония две момичета в сини блузки и сини барети, които седят под надписа „Информация“... Надписът е на английски, а моят английски дотолкова стига...

Не зная как е изглеждал Бай Ганьо по гарите на Европа и хич не се смятам за Бай Ганьо. Нито себе си, нито своя жив съвременник. Ала все пак, мисля си, между Бай Ганьо и мене – строителя на социализма, българския журналист, колкото и да няма нищо общо, все пак има две неща, които са общи и ще останат завинаги общи. Бай Ганьо е българин, че даже и балкански... Аз също съм чист българин – и от Балкана, макар че не съм се писал Балкански. Второ – и той, и аз сме в чужбина и имам: багажец – много малко, ала имаме, и той, и аз се чудим как да го пазим този багажец – от ръка, която може да посегне към него...

Количката стои, на нея – куфарът, канапът, с който съм прищвъкнал голямата картонена кутия, виси между лъскавите и чисти ребърца на количката, поразръфаният и препълнен найлонов пакет завършва картината на моята свидна България, която сега представляваме на токийска земя.

Оставям количката до едно меко канапе, недалеч от входа, и с леки, внимателни движения, като наум си припомням думите, които трябва да изговоря на английски, отстъпвам към двете момичета на администрацията. Мислите ми в главата са доста български, ако трябва да бъде искрен. Пари казах, че имам, но парите ми са доста едри – по десет хиляди йени банкнотата, което се равнява на около осемдесет – сто лева. Пари имам, монети за телефон нямам. И като я гледам тая голяма пара, разбирам, че няма кой да ми я развали, за да позвъня. Представете ли си, ако един чужденец се появи в ЦУМ, отиде при една продавачка, извади

банкнота от сто лева и каже – развалете ми я, моля, за да имам две стотинки за телефон. Като какво мислите ще последва? Ако не си излезе набит, направо да хвърля шапката си и да пише в книгата за похвали... Ала тук е Япония, колко му е на някое от тези момичета, които както ги гледам – явно бездействуват, да ми извърти по един от трите телефона, които стоят пред тях, номера на кореспондента. Защото ако си в България, никой няма да ти развали сто лева, за две стотинки, ама един телефонен номер да ти изберат – това пък трудно вярвам някой да го откаже на чужденец. Воден от такава логика, заставам пред момичетата, правя едни мили очи, в които усмивката и любезността война водят коя по-напред да излезе, за да скрие, доколкото може, смущението ми – показвам им банкнотата от десет хиляди йени, и доколкото успявам да изясня на английски език проблема си, той изглежда горе-долу така: „Виждате, момичета, имам пари, не съм като някои дето нямат. И то едра пара имам, но нямам малки пари.“ (Не зная как е на английски дребни пари и да ме заколят, не мога да си спомня тази дума.) „Може ли да ми избере-те ето този телефонен номер?“ И им подавам телефонния номер.

Момичетата сякаш ме имитират – и по тяхното лице се появява нещо като усмивка, леко смесена с необяснимо смущение. Вие пък от какво се смущавате – викам си, – сигурно не сте без дребна пара в джоба си, у вас сте си. Английския, като ви слушам, го пърпорите, като че английски колеж сте свършили в Кембридж, а не училище за секретарки...

За моя голяма изненада не последва положителен отговор на молбата ми. Даже ми дават да разбере, че е изключено по служебен телефон да се водят частни разговори... Толкова ли неуслужлив народ са това японците? Толкова ли сърца нямат, толкова ли не познават и не могат да съжалят закъсал човек? Цялата ми представа за тези усмихнати и добри хора за една секунда се сгромолясва и аз сигурно съм стоял доста същисан и объркан от техния явен и недвусмислен отказ. Ето го капитализма, казвам си, алчния, хищен капитализъм, ето му прехвалените човешки свободи, ето му грижата за човека... Ще я ухапе бълха тая фирма – моят телефонен разговор ще я разори. Затуй, си викам – ви ненавиждат прогресивните народи, за две стотинки хуманизъм нямате... Че ако така пропадеше държавата – от частни разговори по служебен телефон, нашата България отдавна да я няма, нашите съседи отдавна да са забравили, че са имали за комшия една, както пише Георги Джагаров, „земя като една човешка длан“. А ето на, такава нещо не само не ни се случва, но продължаваме да процъфтяваме като бързо и успешно развиваща се социалистическа държава...

Това беше първото японско чудо. Ако и другите им чудеса са такива, по-добре да си пренощувам тука и утре с първия самолет – обратно адреса... Не ви ща ни жилото, ни японския мед.

Гневът ми е доста голям, смущението – също. И може да се каже, направо съм объркан. По какъв друг телефон да си свърша работата? Кой ще ти даде монета за телефон, пък и кого да питам каква монета ми е необходима... Гледам за полицаи, поне на тях това им е работата. Въртя очи, ще подпаля летището – няма полицаи. Ох, тая Япония...

Сега започва второто чудо. Едно от момичетата става от мястото си, идва съвсем близо до мене, усмихва се – малки червени устни откриват зъби, до които зъболекар не се е докосвал – посочва нещо зад гърба ми и казва, „Чейнч“. О, чейнч – зная я аз тая дума, макар че не е имало досега какво толкова да чейнча.

Обръщам се, гледам гишето – японец със синьо сако и бяла риза, бяла като зъбите на това момиче, стои зад гишето и също се усмихва...

Абе, чейнч – викам, какъв ти чейнч, той ще си развали рахатлъка да ти брои десет минути пари, за да ми прави на мене кефа да си въртя телефони. Де има по земята толкова свободни хора. И ругая, ама ругая дип яко нашия счетоводител, дето ми ги е набутал тия големи каймета, по тях пинг-понг да играеш...

Правя омекнала крачка към „чейнча“, пак се кривя в усмивка, пак показвам банкнотата, която е овлажнила ръката ми и се е намокрила, като да се е потопило чак лицето на она японец, който в едър план стои на банкнотата.

– За телефон – казвам, – ако обичате...

Човекът се усмихна – сега, си викам, ще ме обере тоя. Ще развали парите, ама за такава една работа ще си вземе процента. Нейсе, ще преглътна шконтото, ако трябва, ще го изям, да дава там една монета и да се махам, че се умих от сраме...

– Телефон за къде? – пита човекът. – За тук или за Токио?...

Ха сега – де е това тук, де е Токио. Да не съм кацнал в Сингапур, че ще ме пита.

– Абе, Токио – викам, – Токио ми трябва!

Човекът пак цъфва в усмивка. После взе да натиска рязни копчета, чувам шума на падащия в една чинийка звонк, тогава усмивката му се обра, като да бе я изтрил с кърпа, лицето стана сериозно, без да е гневно и без да изразява нещо друго, едно човешко лице, което съсредоточено нарежда отпреде ми монетите.

– Заповядайте! Десет монети по сто йени, останалото е в банкноти.

– Брои ми ги като светкавица, като сметачна машина ги мятат ръцете му. Отказвам да се интересувам от това взел ли ми е пари и колко за услугата. Зная си, че довечера и без друго ще проверя – не ми е толкова за парите, въпросът за мене е също така важен – тази усмивка и тая бързина, това без шконто ли става бе, джанъм, без процент ли?... И наистина, като оставам сам в хотела вечерта, проверявам – сметката е точна до йена. Нито ми е взел, нито ми е дал...

Сега държа парите в ръка и не вярвам на очите си. Нито пък на ушите си, които са чули едно „тенкю“ затова, че той на мене ми е свършил работата... Отдалечавам се като човек, който го е страх да не е станала грешка и сега да му викнат зад гърба: „Хей, нашенец, я се върни за малко...“

След мене тръгва милата японска усмивка на двете момичета, която ме изчаква да се обърна с гръб и да се прибере в кожения си сейф...

Ето на – тия за сините ми очи развалени едри пари, са второто японско чудо, с което се срещнах... Меракът ми да взема самолета обратно мръдна встрани и ми освободи пътя към стъклените похлупаци с жълти телефонни автомати. Пари имаш ли в Токио, няма грешка! Автоматите набират точно и бързо. Когато търсиш, той се обажда. Не е като да избираш Министерството на просветата, а да ти се обажда подуянската баня, или да ти звънят в къщи и да те питат имате ли билети за „Кръстникът“ от осем часа вечерта...

Насреща е кореспондентът. Не ми се е дип случвало да видя в чужбина българин да примира от радост, като му се цопне друг българин. Трябва да призная, че това мое наблюдение и друг път е познавало изключения. Ще го познае и тук. И не само чрез колегата, но не по-малко и чрез други наши дипломати. Особено дума за отсрамване ще трябва да изрека за софийския си комшия Стоян Стоянов, когото доста неочаквано ще срещна тук.

Иван наистина извика от радост, само че като му казах каква съм я свършил от един час насам, хем се смее, хем го хвана яд. Въртя по някакъв друг телефон, напсува и той два-три пъти съвсем необезпокоявано, щото откъде-накъде телефонистките в японските пощи ще ти разбират от попържня, и ми нареди да чакам. Още три или четири часа да чакам. По това време трафикът в Токио бил голям, в посолството имало събрание, щом свърши то, ще тръгне към летището човекът, който е забравил за телекса...

– Ами дотогава? – питам...

– Ти – казва той – на кое летище си?

– Абе, знам ли – отвръщам, – кой да ти каже.

– Виж – вика – на администрацията, там святкат букви, през трийсет секунди, в горния десен ъгъл се появява името на летището.

Обърнах се. Ония момичета си стояха с баретките, чакаха да ги запиказва човек и те одма да му се усмихнат. Горне светна. Прочетох: „Нарита“. Ама че име. На оня свят си дошъл чак, за да чуеш летище с таково поетично име. Благна ми от това име.

– Сега – казва той – чакане му е майката, чакане и разглеждане. Това е голямо летище, супермодерно, има барове, има ресторанти, кина има, кафенета. Откъдето да го гледаш, все е интересно...

– Абе, то за интересно, сигурно е интересно, ами багажа – казвам, – него къде да го оставя...

– Ами, където и да го оставиш – отвръща той, – няма страшно...

– Как така – викам, – няма страшно, летище е това, минават всякакви хора.

– Тогава – виж някой полицаи къде е застанал и около него го остави, а ти върви и разглеждай летището...

Няма да минат и два дена и ще разбере какъв смях, по-точно – жалост се е набрала в душата му, като е успокоявал моите страхове за пикливия ми багажец... Какви ти два дена, още утре ще ме заведе да ми покаже новата част на Токио – японския, или по-точно, токийския Манхатън – високи петдесет и два-три етажа сгради, които стърчат над целия общо взето нисък поради земетръсните опасности град, като да му вдъхват едно ново самочувствие и да дават на японца още доказателства за силата на японската техника. Тия сгради са пет-шест и са наистина високи. Побити са дълбоко в земята – като як кол, за да държат. Три-четири и повече етажи имат надолу под земята – в тях: магазини, ресторанти, кафенета, нагоре са разположени фирми, най-горе – пак магазини, всяко ъгълче е използвано с определена търговска цел, ала това е направено ненаатрапчиво, дори дискретно: ако минеш, ако видиш, ако имаш нужда – да си улеснен. Та, най-горе има, както казах, ресторанти, от които – гледай Япония, гледай Токио, додето ти стигат очите и фантазията, гледай – все е Япония, все е Токио. Докато паркираше колата, Иван остави на задната седалка сакото си, фотоапарата си, че и ключовете си остави на таблото...

– Ключовете – подсетих го.

– Не ми трябват...

– Как не ти трябват? Ще мине човек и като не му трябва колата ти, апарата ще ти вдигне, якето...

– Няма – казва, – тук не се краде, никой не краде...

– Как не се краде?...

– Ами така – вика, – няма такава дума в японския език. Японците не знаят какво е това кражба.

И таз хубава... Все съм ходил по света, все съм попрочел нещо, и на възраст станах, в която човек на всичко вярва, ама това, в цяла една държава да не знаят какво е кражба – взех я тая приказка, като казана от кесима или за агитация. Нали ги зная нашите българи – те като идат в една чужда държава на работа, или много се оплакват, или много ѝ захвалят. Демек, не са какви да е хора, държавата ги е пратила в рая на света... Другите са се минали, като са се попилели по Ирак, по Индия, ама тук е Япония – тук народът и държавата са къде-къде...

Колегата видя лукавото пламъче на моето идеологическо недоверие и какво ли си рече: „Тоя ще иде утре да ме издъни в София, че съм възхвалявал така безкритично капитализма“ – и направи корекцията: „Кражби, разбира се, има, ама те са нагоре, е по ония, високите етажи, където се крадат не фотоапарати или якета, ами милиони. Там са мафиите, там са тежките далавери и многото пари. Но такова кокошкарско крадене по улицата, от къщи, от магазин – и дума да не става! Колата ти може да стои отключена не един час, ами месец, и вътре да е пълна с разни такива джунджурии, никой няма да я пипне с пръст... Даже ако ти я отвори, не дай боже полицията – ще намериш бележка: тъй и тъй, колата ви е отключена, полицията не носи отговорност...“

Това полицията, разбирай милицията, и у нас го прави. Минават вечер, проверяват колите да не са забравени отворени, кражба да не стане. Даже помня, веднъж ми позвъниха в два часа през нощта у дома, намерили колата ми отключена, намерили адреса, излизам аз, сънен и уплашен. – Опалаа – викам, като си погледнах часовника, – трима милиционери да ти цъфнат по това време – яко съм цопнал в млякото. Подпитват ме: тая кола моя ли е, къде стои, какво работя, къде съм я оставил – ала не ги чувам. Отвътре ме сграбчи едно подозрение, че са дошли да ме арестуват, и сигурно съм бил за арестуване, като са ме гледали толкова объркан...

Чак когато ми заговориха – за социалистическото съзнание, за отговорността, чак когато ме посъветваха как да се пази имуществото от разните посегатели, разбрах, че хората с педагогически намерения са ме събудили...

– Даже – продължи Иван, – ако в някой магазин някой открадне нещо, дреха, храна, стока някаква, японците вдигат глава в пълно

недоумение. Стане ли някъде такава кокошкарска кражба, със сигурност може да се каже, че това е работа на европеец... В района, в който живея, има посолство – той премълча името му. – Ако в колониала изчезне нещо, и собственикът се оплаче, веднага се разчува. Японската махала по-бързо и от нашите клюкарки разнася новината. Японците са такива – много обичат да си разказват един на друг какво е станало, къде и как и както са нагъчкани, не ти трябва телефон, за да съобщиш каквото има за съобщаване на съседа, той – на своя съсед, оня – на третия, тъй и новината за кражбата бързо стига до посолството. А там, посланикът не бил вчерашен, той знаел със сигурност, че такава кражба японец няма да я извърши, други чужденци в района няма, свиква посолството и нарежда – в срок от един час стоката да се върне откъдето е взета. Иначе следва отзоваване... И по неведом път стоката заемала отново мястото си...

Това с кражбите ми е видя много янлъш приказка. Не повярвах, ала едно е да не вярваш на приказки, друго е да не вярваш на очите си. Ние, българите, не вярваме дип на приказки, много сме слъгвани, много сме залъгвани. Затова си знаем своята проверена, скептична, ала и непоклатима философия – ръка да пипне, око да види.

И ръката пипна, и окото видя – фактът си е факт: обикновените японци не знаят какво значи това да откраднеш...

Стоки стоят изринати с кошове по улиците – подредени или навърляни в големи колички за разпродажба. Никой не те следи какво си пхнал в чантата, никой не те проверява какво си увил под дрехата. Каквото заявиш на касата – това плащаш. Никакво недоверие, никакви скрити апарати по таваните, никакво дебнене, което да вкарва после в резил тоя или оня клиент.

Наши кинодокументалисти преди години бяха слагали една камера в Халите. Що народ бяха видели да мушка в пазви и джобове, в пресилки и сугиени пакети с кайма, салам, сирене, и то не, да речеш, прости хора и гладни. Списъкът беше дълъгък – в него работник не се намери, намериха се дейци на изкуството, лекарка една и учителка се озоваха в камерата...

Японците не ключат къщите си – те колкото и да ги ключат, ако рекат да се крадат, не е никакъв проблем и за най-начинаещия джебчия да пресегне в съседната къщичка и да побара там, каквото му трябва. Понатък ще се опитаме да осмислим този факт – сега само го отбелязахме като третото японско чудо, в което, уви – докато седях още на летището, далеч не бях убеден...

Затова внимателно забутах количката до едно меко канапе –

луксозно и продълговато, от двете му страни имаше седалки, видях едно свободно място, седнах, поех си въздух, а багажа сложих до канапето. И телевизор да гледам, и багажеца си. Верен, до смърт верен на нашенското – ръка да може да пипне, око да гледа... Нямали били отделните народи национален характер?

Сега съм сам със себе си и най-вече сам в Япония цели три, а най-вероятно – четири часа. Хайде, стига си се потил под мишниците – кажи й добър ден на тая държава, поклони й се и ти като японец, вади тефтера и пиши... Седнал съм на канапето, ала не бързам да втренча око в бейзбола, който предават по телевизията. И тук, и навред бейзболът е един и същ. Поне за мене... и време за него има. Мислено ставам и чупя кръст в поклон... Един поклон, после друг – по-висок, още един – трети сторям. Хайде, стига толкова. Ние сме горди хора и се покланяме само пред началството. Добър ден, Япония! Бъди добра с мен и аз ще ти отвърна с добро... Кой знае – сигурно си мисли Японията. Колко такива като тебе, че и къде по-горе от тебе дойдат, поощъклят се, поахкат над моето чудо, поядат с клечки, полюбят японски момичета, попият sake – па като си идат, разбрали-неразбрали Япония, видели невидели магията на японското чудо, пишат. И каквото са разбрали, и каквото не са... Той и французинът Жул... тъй дойде, кротък, любезен, па като се върна и написа „Вятърът над пиниите“, какво каза вътре: такива сме били ние, японците, онакива сме били, за смях се опита да ни направи по цял свят.

Ами още колко други – дойдат, минат през някой и друг магазин по „Гинзата“, стиснат две-три вечери клечките, изцапат панталоните си в някой и друг ресторант, па като се върнат – хайде и те опознали Япония, и те книга пишат...

Аз съм голяма работа – казва ми Япония, – едра ябълка. Или, като ме захапеш, ме яж, или изобщо не ме лигави...

Не зная как ще се споразумеем с Япония и с нейното високо самочувствие и какво ще излезе от него, че е такава чак страшна ябълка. За-сега ще замълча, ще запомня това нейно предупреждение и ще заема свободното място на мекото канапе срещу телевизора.

Летището е голямо и лъскаво, откъдето го погледнеш. Но да речеш, че по нещо кой знае какво се отличава от големите и най-модерни европейски летища – ще се излъжеш. Зад гърба ми има три-четири барчета за кафе, чай и закуски, за бира и безалкохолни напитки. Каня се да ида след малко дотам, за да видя цените. На една държава като не й знаеш цените, нищо не й знаеш... Пък и чувството за несигурност ще ме преследва, докато не разбере колко сандвича мога да си купя с дневните,

които са ми отпуснати. Вярвам, и с вас се е случвало. После, ако мога, да речем, да купя три сандвича – за закуска, обед и вечер, като отделя и за едно кафе, да видя колко ще ми останат за туй-онуй, дето ще трябва да го пренеса в София. Япония е това, кой знае какви чудеса има за купуване... Един път се идва тука. Я повториш, я не... Все, мисля си, ще трябва да купя нещо такова, че като ме удари пенсията, да отворя стария килер, да извадя туй, дето ще го купя сега от Япония, и да кажа: „Абе, старче, ти ли си бил този, който е ходил в оная далечна държава, или друг?“ Няма да е друг, защото този японски спомен ще ме стопля и ще ми връща куража, че и аз съм одраскал с нокът кората на тая чудна земя...

Даже съм готов веднага да стана и да тръгна към лъскавите магазинчета, но мисълта, че друг ще седне на мястото ми, ме дърпа назад и аз си оставам на канапето. Ще стана и в тая страшна капиталистическа държава одма някой безработен ще облегне гръб на моето място. Нали си зная по нас – някои не само те дебнат да станеш от стола си, ами ако има как, ще те бутнат от него. Затова, пипнеш ли стол, държиш го до напикаване, докато замирише. А около мене едни японци стават, други сядат и май не ги е хич страх, че някой може на някого да вземе стола и тихо, тихо – като че ли тия хора от зъболекар идат и не бива да говорят, или са все манастирски послушници, научени, където и да идат, да говорят, като че си шепнат... Те могат да стават, да гледат, тяхна си, японска работа – аз не мърдам. Ама една майка с японче в ръцете се появи и оглежда за място. Да гледа. Тя гледа за място, аз гледам на другата страна, уж че не я виждам. Защо японците не се покажат кавалери, що те, като я виждат как виси на ръцете ѝ бъдещият експлоататор на народните маси, или бъдещият безработен, защо те не станат? Все ние, българите, ли ще се минаваме? Аз съм си в „края на краището“ – както казваше Иван Драгнев от Видима, – на едно летище. Каквото и да е, ако ще и японско да е, летище е, не е манастирска обител, нито благотворително дружество, че така са зашепнали около мене всички, така тихо са запристъпjali. Че стъпнете бе, че викнете, че затичайте се – елате в България да видите как се тича по летищата, как се бърза, как се блъскат хората, че да разберете, че наоколо живи хора има, живот кипи. А тия тука, като че ли са дошли на концерт и не са виждали телевизия. Вярно, че в този само салон има три телевизора. Вярно, че се играе и бейзбол. Вярно, че картината вади цвят и хартисва. Че като се играе бейзбол, увеличете ги тия говорители, какво сте ги стиснали и тях за гушата? Това спорт ли е или детска градина за приспиване – ни да си повика човек може, като види,

да речем, юнашко изпълнение, ни да изругае...

Бейзбол не съм гледал друг път, но бързо му хванах цаката. Един хвърля кокалена топка и иска да уцели едно дирече, друг – от противниковия отбор, с една нашенска бухалка, с която бабичките едно време пяха по реките чергите си, варди. И като лети топката към диречето, гледа да я удари. Подир това всички играчи, пръснати по едно футболно игрище, се спускат да хванат топката. По това се отбелязват точки. Като вперили едни очи японците в бейзбола, като че ли тук не е Япония – да види окоето ми я карате, я джудо, я жиу-жицу, ами Америка. Нищо, вие си гледайте бейзбола, аз ще ви оглеждам вас... Пристигат пътници, минава багаж пред погледа ми и потъва навътре в търбуха на летището, тихи колички тихо примъкват куфари насам-натам, срещат се хора и не бързат – има време добре да се понакланят един на друг, а мене от това кланяне ме напушва смях. Срещнаха се две групи – едната група беше дошла да посрещне другата. Дали делегация бяха някаква, дали приятели се срещаха, не мога да кажа. А че като застанаха на средата на фоайето, а че като закимаха: едните се изправят – другите започват. Те спрат, ония се емнат. Жените турили на гърба си по една възглавничка, препазали я с цветен шал, опънала възглавничката тялото на японката, изправила го. И като рече да се поклони, чупи кръста. Така поклонът става красив и изящен. Най-последе спряха тия взаимни почести, заприказваха се. Каква ще е тая приказка, викам си по едно време – аз ли съм глух, тия хора ли са ясновидци, та по-скоро се усещат какво искат да си кажат и какво си говорят, отколкото да се чуват. И усмихнати, усмихнати. Още тук, докато ги гледам, ми минава през ума първото правило на Япония, което ще си запиша – японецът не може да говори с друг човек, без да се усмихва. Когато пък не говори, лицето му става сериозно и той така внимателно те слуша, така се е събрал, че се е превърнал на ухо. Така че мога още сега, чини ми се, да изрека това свое правило, което мисля, че и следващите дни няма да опровергаят – японецът има две агрегатни състояния: или се усмихва, или е ухо... Ама ухо, да видиш ухо, не е като, да речем, на някои нашенци. Ти им приказваш, те гледат на сто и осемдесет градуса, че дори в същото време и с друг човек могат да си приказват. Докато ти говориш, японецът слуша и кима, сякаш за тоя момент се е родил – да те срещне на пътя си и да те послуша. Ха рече да отвори уста дума да изрече, едното агрегатно състояние изчезва – ухото се превръща в усмивка. Чиста, изпилена, пригладена и непременно тиха. После дълго се вглеждах как японците общуват. Не съм от тия, дето ще кажат, че съм проникнал в японската душа. Ние, европейците, в това

отношение сме проста работа, отворена врата сме ние. Не ти се слушат глупости – прозинеш се, писнало ти е да ги слушаш тия работи – кажеш: „Абе, хайде, стига си ми дрънкал, кажи нещо друго...“ Мисля, че с японците такова нещо не може да ти се случи. Те се изслушват внимателно, ти говориш, те непрекъснато се възхищават от думите ти – и това, да се възхищаваш от думите на другия, се счита в Япония за най-първото и задължително условие на добро възпитание. Когато отподире се заслушвах в японски разговор, думите, които те най-често употребявах, изразявах съгласие, най-приятна изненада от чутото или възхищение от събеседника. По това, доколко такива възхитителни потвърждения на собствената ти гениалност знае един японец, по това как най-силно може да ги изрази, по това задължително, като да речем, у нас по произхода, се мери колко ти струват първите седем години и как си прекарал останалите осемнайсет или трийсет и седем...

Японецът е най-изумителният слушател под слънцето. Гледа те в очите, ахка и охка от това, което му казваш, силните изненади от замайващите ти словца довеждат лицето му до израз на висша благодарност. Тая японска усмивка има наистина доста различни, възхитителни превъплъщения, всяко от които иде да докаже колко си интересен и желан събеседник...

Не случайно японците не обичат никак бързите и урдоleshките работи. Те най-първо дълго време се кланят, после дълго време говорят за уж незначителни работи, после с дълги, обходни изречения стигат до същността на въпроса. Ала тая същност не се изрича никога пряко и предметно ясно. До нея се стига с пълзене, със завои, с фалцови удари, които са израз на една висша интелигентност на общуването... Казвах ми, ама не вярвах, че ако, да речем, се запознаеш с един японец и му кажеш направо: – Слушай, симпатичен си ми, хайде да идем да пием по едно саке – той никога няма да те разбере. Не вярвах, не вярвах, ама се запознах и аз с един истинтски японски симпатията – професор Хага. За него по-нататък ще разкажа още истории. На него аз наистина му изтърсих: – Абе, слушай, хайде утре вечер да идем да пийнем по нещо, и да си продължим приказката!

Професор Хага не ме разбра. Той не можа да реагира даже, не можа да се усмихне – лицето му се разтегна в нещо много неопределено, нещо в него се обърка, японската му „Елка“ засече...

– Не така! – намеси се кореспондентът. – С японец тъй не се приказва. Японците никак не обичат нашето „право, куме, в очи“, дето сме го извели в наша национална философия. Никакво „право, куме“!

Слушай сега, аз ще говоря на английски, ти следи как ще стигнем до целта...

Разговорът беше обстоен и аз ще предам само част от него, само онази част, която успях да запомня вечерта, а на другия ден да запиша.

– Моят приятел е журналист – започна колегата.

– О, йе¹ – изви глас професор Хага и ме погледна с една превисша изненада, че има честта да седи на една маса с такава важна особа.

– Той – много харесва вашата страна.

– О, йе! – още една октава по-високо изрази приятната си изненада професорът, като придружи сега звуковия ефект с едно странно повдигане на веждите, което идеше да изрази най-висше задоволство, извиращо от самото сърце на японеца.

– Днес – казва му Иван, – го водих до Атами и по пътя пихме саке. Много хубаво саке...

Усмивката, гарнирана с неотлъчното „о, йе-е-е“, сега със силен отенък на изненада, този път ще изрази безсъмнено задоволство, че господин журналистът наистина е прекарал добре около ниската масичка с топло саке...

– Хубаво е, когато човек добива добри спомени от една държава – продължава атаката от наша страна. Хага сан ще се съгласи отново. – Тези спомени по различен начин се събират. И като попътува човек, и като поседи на улицата и погледа, и като седне на такъв приятен разговор, какъвто е разговорът с Хага сан.

Хага сан сега не само ще се усмихне. Той ще се поклони, ще се изчерви даже. В очите му ще прочетеш затрогвашата, почти съзаклятническа благодарност...

– Семов сан, много ще бъде щастлив, ако утре вечер може, във Ваше присъствие да погледне някой и друг ресторант, да пийне от вашето незаменимо саке...

– О, йе, о, йе-е! – отвърща японецът. – Благодаря, благодаря!

Той вече е обработен, разбрал е ясно за какво става дума, достигнал е постепенно до внушението какво се иска от него. Оттук нататък работата е вече техническа. В колко, къде, как... Отсега нататък Хага сан ще бъде безупречен във всяка своя крачка... Оттук нататък Хага сан ще бъде на своето неповторимо японско ниво.

За тая нощ, която наистина последва, ще разкажа по-нататък. Тя продължи до три сутринта, време, в което ние легнахме да спим, а Хага

1. O'yes – англ. – О, да! А, така ли?

сан, разчел до минута времето си, се отправи за гарата, откъдето с влака след един час щеше да пристигне в своето неголямо университетско градче, в своята клиника за рехабилитация на хора, прекарали инфаркт и инсулт, и където точно в седем сутринта трябваше да прегледа някакъв много богат пациент.

* * *

Обещах да не се меся във вътрешните работи на Япония и да не човъркам в неразгадаемата психика на японеца, а ето че потеглих натаък... Вместо да си седя на летището и да чакам да минат моите три-четири часа...

Докато оглеждам хората, две неща ми правят впечатление и аз решавам да ги проверя.

Първото – всички японци, които преброявам, без изключение, а сметката ми наближава стоте, са с черни коси и черни обувки. И косите, и обувките лъщяха. Имаше едно време в нашия край един полковник Генов – билки събираше.

Бе служил в царската армия, изселен от София след Девети, от всякъде бях чувал за него, че бил достоен офицер и патриот. Та дори в ония луди времена беше оставен да си събира билките и да припечелва някой лев. Като се остави настрана службата му при царя, той беше и много образован и даже мъдър човек. Веднъж се случи да идем заедно до съседното Ново село, не помня по какъв повод той ми каза: „Слушай, момче, един мъж може да няма пари, може да няма имот, но три неща той задължително трябва да знае и да умее – да е с изгладени панталони, да е избръснат и с изчистени обувки...“

Човек много работи на тоя свят ги запомня, като си погледне обувките...

Искам да запомня и аз Япония, като ѝ гледам обувките. Как не видях барем един японец с нечисти обувки, лъснати някъде, или пък да не е играла четката сутринта до разчекване по тях. Лъщи му обувката, винаги и задължително черна, без измишльотини по нея – обувка, модел 1960 г. Всички японци са с такива обувки. Нарочно през целия си престои все оглеждах, ала обувка, на която, ако кацне нашенска муха и не си изкълчи крака – не видях... Това, изглежда, е или работа на будизма, или е правило, което се учи, докато детето е още в пеленки. Роди се япончето – мораво, мъничко, каквото между впрочем ще си остане през целия си живот, тури майката под носа му една чиста, лъсната мъжка обувка от черна кожа – да свиква отсега с чистотата и с лъснатото.

Макар че тъй, както взех да обяснявам всички работи в Япония все с поставянето им в пеленките на детето – доста нещо трябва да побират тия пеленки. Ако си човек наблюдателен, където и да ходиш – и в японските села, каквито всъщност няма, и надолу – към островите Хонсю и Кюсю, навсякъде все е тая Япония – на чистата и лъсната мъжка обувка. Нашенските цигани, ваксаджии, ако, речем, да ги прашама и тях някой ден на специализация, там трябва да е – в Япония. Ако речеш да познаеш примерно по една токийска улица кой е японец, кой не е, това най-лесно можеш да го направиш, без да вдигаш глава, само краката на хората като гледаш. В Токио освен японци има още всякакъв народ – от тайландеца през европейца до американеца. Американците съвсем не са кът и тука... Обувките на тия народности не винаги са изчистени – видиш ли неизчистена обувка, вдигай погледа си – на японец няма опасност да попаднеш. Казвай си своето „хелюу“ или „чао“, защото повече от сигурно е, че си имаш работа с човек от модерните светове. Ала и още – нашите обувки са къде по-разпишолени в модата си: то ботуши ли не щеш вече носим, то високи гети с ресни, пуснати отгоре им, то мъже с високи токове ли нямаме, то с цървул ли вече изкилифещен не се обуваме, та ако щете, и апрески ли вече нямаме на краката си. Сега идва големият въпрос – добре ли е това, че в Япония няма други видове обувки, а в Европа и Америка има колкото щеш?...

За да отговори човек на този въпрос, трябва да мръдне по магазините и да надникне в кесията на японеца. Истините за човечеството ги търси най-напред под юргана и в кесията му. Не смятам, че ще бъде вярно, ако обвиним японския пазар в липса на изобилие. Говорим за изобилие, а не за качество. И ако не отваряме сега дума за него, и ако това няма да го направим и по-нататък, то е, защото качеството на всичко, което носи японска марка, е вън от всякакво съмнение. Стига ли джобът на японеца да си купи друг вид обувки, да се поразпишолои и той, да тегли една на ония повивки и на онзи лъснат черен патък, модел 1900 г., който нежната му майка е сложила в пеленките – европейец да стане? Темата за стандарта на японския гражданин е много голяма, много сложна и не е работа за пътепис. Все пак ще кажа още тук, че без особени усилия един добре платен чиновник може да си купи, да речем, едни лъснати кожени ботуши, с ресни, с десетина връзки, които леко да подрипват по крака. За един пък високоплатен чиновник във фирма, за някой още по-богат, да речем, лекар, инженер или търговец – да си купят такава стока не е в никакъв случай проблем. Ала те не купуват. Те не носят. Произвеждат ги за нас – ние да купуваме, изнасят ги на нашите пазари, но такава

нетрадиционна обувка японецът на крака си няма да сложи. И нито модите, нито гостите и туристите, нито влиянието на телевизията, радиото и нагледната агитация на тия хиляди европейци и американци, които пълнят магазините и ресторантите на страната, не са в състояние, поне засега, да смутят убийствената увереност на японеца, че от неговата черна и лъскава обувка има нещо по-удобно. И по-редно...

Обувките и проблемите, които са се събрали в тях, напират да подкажат нещо, което и отпосле ще има да ми мъти главата. Японците не обичат да живеят разпищолено, те живеят много скромно, много чисто и не зная дали много ще сбъркам, ако кажа: някъде на границата между оскъдното и достатъчното – взето като най-строга, премерена с японска точност мярка. Там, където върви границата между достатъчния минимум и малкото, загатнато излишество, там, в тоя пояс на жизнените стандарти трябва да търсим японеца и държавата му. И той засега няма никакво намерение да се премества оттам. Само че с това неразгадаемо, поне за мен, споразумение между държавата и японеца се е стигнало да едно изумително съгласие – тя е богата и силна, а той скромен, до немай къде скромен и непретенциозен към онова, което тая държава му дава. И японецът не й се сърди – напротив, той е щастлив, когато държавата му е силна и велика. И е готов на всичко тая държава да е още по-силна и по-велика. Затова прави само онова и точно онова, което един неин поданик трябва да прави – да работи, да работи и пак да работи. И как, боже мой, работи тоя японец!... Ала пак бързам. Забравих, че тая ябълка – Япония, е много хлъзгава, иска ти се наведнъж да я налапаш, а тя е като японска мома – мила, нежна, любезна, но в никакъв случай няма да легне с тебе от пръв поглед...

Да мръднем малко по-нагоре от обувките – към чорапите, панталоните, роклите, саката и блузите. Но да караме подред...

Аерогарата в един град е особено място. Хора от всякакви рангове и човешки теста минават оттука – спират за час, хване ги онзи ръкав, едни поема, други връща. Японците не проверяват багажа на пътниците – все едно откъде идват те. Но и не пускат всекиго, на когото му е дошло на ума да се пошляе по красивите и богати японски улици, или пък му се е приискало срещу зелен долар да му се изстъпва гейша. Аз самият, преди да тръгна за Япония, имах известни проблеми. От посолството в София доста разпитваха защо отивам в Япония, при кого, за колко време, какво точно ще правя, все въпроси, на които ние, българите, твърде не обичаме да отговаряме. А и най-често не можем. Ние обичаме да си тръгнем в командировка, па като стигнем, там вече ще решим къде,

какво и как... Ако бях написал в документите: тъй и тъй, ще зяпам по улиците и ще пиша книга, кой знае какво щяха да си помислят – нали такива зяпачи като мене написаха такива едни книги, които от Япония се възхищават, а японеца все нещо смешен го изкарват. Ала по такива видимо причини в Япония няма скитници – тия брадясали юначаги, с огромни раници на гърба, с транзистори по-големи от раниците им и с една миризма около тях – на непрано и некъпано, пет такива да влязат в Токио, стигат му да се хване за носа и да закиха. Представяте ли си един японец, който е хванал късото си носленце да киха и да се мръщи? Аз не мога – една намръщена Япония не мога да я представя. Затова тя няма нито свое производство битници, нито вносно пуска на пазара си... А да сте чули някой да е обвинил Япония, че е затворена страна, че е негосподиелна, че потиска правата на човека?...

Макар че що се касае до правата на японския човек, много може и, мисля, много трябва да се приказва...

Та, по-нагоре от обувките като погледне човек, ще стигне до панталона, самото и ризата. Както не видях японец с нелъснати обувки, тъй не видях японец и с неизгладен панталон, самото най-често е синьо, ризата най-често – бяла. Ама като казваме бяла, да се разберем. Няма да е обличана вчера, да е малко нещо поомачкана, да е позацапана, та като я погледне сутрин японецът, да каже: „А бе, още един ден ще изтрае.“ Не зная дали японските ризи се не цапат, една държава като Япония муха я ухапала и такива ризи да си измисли, или пък вратовете на японците не цапат техните ризи. Мисля, че и едното, и другото е вярно. Японците са един наистина безкрайно чист народ. Гледаш ги в недоумение – тия хора не се ли потят, не се ли умирисват в кухните си. Като срещнеш, да кажем, някъде една група – европейци – всякаква миризма може да те накара да се хванеш за носа. Японците миришат на хора, излезли от пералня, от парфюмерия, или от похлупак стерилен – като че ли не живеят на тая земя, като че не стъпват по нейните пътища...

И затова до доста голям конфуз могат да докарат един потен европейски крак. Ще кажете защо? Ами защото, да речем, в японската къща или, още по-лошо, в японски ресторант все едно какъв е и що е, там с обувка не можеш да влезеш. Който и да си. Каквато и служебна кола да те вози, колкото и секретарки да стоят пред вратата ти. Колкото и активен борец да си бил ти или баща ти. Както казваше някогашния наш еснаф: „Доверие всекиму, изключение никому“... Пет пъти една вечер ми се наложи да си събувам обувките, да си развързвам връзките и да ги връзвам... Влизам в ресторанта, най-обикновен крайпътен ресторант, на

който ние едно време му казвахме кръчма, щом е японски ресторант – събуваш си обувките край вратата и по чорапи, по чорапи до масата. Ама чорапите ти това-онова, ама краката ти... да си обул чисти чорапи, да си измил краката си... Ако не си днес, утре ще го направиш, ако пък не щеш – гледай японците как си стискат носовете и малко като се загледаш в менюто, гол-голеничък те събличат и правят своите учудени японски физиономии... Не е задължително да си подредиш, разбира се обувките, но е задължително, като си излизаш, да ги намериш подредени. Това също влиза в правилата.

Някъде в тях ресторанти е постлано с мокет, друаде – с чиста бяла дъска – бяла, като с тел жулена. Ала за да идеш до масата, нали вървиш, нали не трябва да ти се изцапат краката от нечисти дъски, от мазни мокети – затова и те са чисти. Дали керемидата е играла, дали покорна и търпелива японска ръка – не зная. Мисля, че е все едно, щом като подът така свети, като че ли по него току-що е минало ренде – с език да го близнеш. Такава е и японската къща. Отидеш на гости – преди да седнеш на малката ниска масичка, преди да навреш крака отдолу под нея, трябва да се събуеш. И нека пак повторим – колкото и желан гост да си, и слънцето да влезе в една японска къща и то трябва да си свали обувките...

После идва миенето на ръцете... Японците си мият ръцете на масата. И не посят легени, сапуни и кърпи, а едно малко пакетче в тънка найлонова ципица, сгъната на колело – мека, малка хавлиена кърпичка, херметически затворена в тънкото и прозрачно найлоново пликче, сложена в тенджерата за изваряване. Така, както лекарите у нас, преди да се появи д-р Сашо Герчев с изобретението си, изваряваха инжекциите. Кърпичката в този вид – пареща, димяща, идва в една чинийка на масата първа – преди сакето, преди първото от десетте блюда водорасли, над които после ще трябва да се потрудиш с клечиците... Чакаш малко да си иде горещото, да се охлади парата, късаш ципицата и избърсваш ръцете си, по-скоро, дезинфекцираш ги... Просто и ефектно. И удобно, че дори приятно. С тая кърпичка, ако си уморен, най-напред можеш лицето си да освежиш, челото си да избършеш...

Косите на японците и японките са също тема. Няма сплъстен косъм, всеки косъм като че ли поотделно си го лъскал и специално обработвал. Чисти и лъскави косите на японците са сресани обикновено – няма кокове, няма моди, няма изгъзици: мъжете са с една и съща проста и практична прическа, чарът им идва от чистотата и лъскавото на косъма и винаги добре подстригания врат, от чистата бяла риза, от сакото-блейзър, което подходящо и с вкус свързва синьото и бялото...

Казват, че японците се къпели два пъти дневно. Поне два пъти – сутрин и вечер. Не зная по колко пъти на ден се перат. Не стигнах дотам в опознаването на Япония, но видях и се убедих, че и в най-скромния хотел, че и в най-скромното жилище друго и да няма, баня с вана има. Е, ще кажете, то пък една вана. Вярно, че като нямат достатъчно място в къщите си и ваните са им такива – къси и плитки, все пак да се побере в тях не особено едрото тяло на японеца или японката – стигат. Ала я има задължително. Има до нея и едно скромно сапунче – не от тия нашите, европейските – едри, тумбести, ръбати, наперени с миризми всякакви. И няколко вида кърпи... Чисти, огладени, подредени. И кога работят тия камериерки в хотелите, тъй и не успях да разбера. Капитализмът ги крие, изглежда да не видим колко са експлоатирани. Не е като у нас – открито, ясно, доблестно. Стане стрина Пепа към седем часа, вземе кофата, тури вътре метлата и парцала, блъсне вратата на офиса, иде до нейде, сети се, че нещо е забравила да нареди на Марето, викне, та процеди коридора. После дойде пред вратата ти и така пусне кофата на цимента, че и умрял да си вътре, ще те вдигне от кревата. После ще извади ключовете, ще ги раздрънка. Марето вече се е показала и тътри чехли по коридора, двете си викат и се разправят – к'во имало вчера на пазара и к'во нямало. После ти отключат стаята, която ти си заключил, не дай боже да си в банята – и там ще надникнат, ако спиш, ще те събудят, за да ти кажат, че они до десет само чистят, след това – не...

Никой никога не ме попита в хотела кога ще ставам, никой не ме събуди, никой не ми каза до колко работят японките Пена и Марето, и никога не намерих стаята си неподредена и непочистена...

Отдавам го на секретните японски служби, които, както чувам, следят всекиго, дори и в леглото му, и с прочутата японска техника съобщават на Пена и Марето кога си излязъл от хотела, та да си свършат и те работата.

Скромност, доведена до изящество. Това е, което мисля, че мога да кажа в заключение за облеклото и модата на японците. И ще свърша дотук – поне що се отнася до мъжете, щото колкото и да гледах, където и да попаднеш, изключение от това правило не видях. Ще кажете: ами жените – нали и те са жени, при това прочути, толкова ли са и те еднакви в облеклото... С жените мисля, че горе-долу също така стои работата, макар че не съвсем. Не бива да забравяме, че Япония, преди да стане страна на техниката и електронноизчислителните чудеса, е била Япония иа самураите и на кимоната. Кимоната и днес ги има. Те представляват, според мен, приемствеността между феодалното минало на Япония и

днешната супериндустриална държава. Те са голяма тема и голям възел от тайните и чудесата на Япония. Оная, феодалната, си спомня за своите баби и дядовци, за самураите, носейки кимоната. Днешната – е свалила кимоното и турила джинсите, дънките и просто плисираните полички, най-често от син или червен плат. Дънките и кимоното си другаруват – макар, изглежда, да има една тънка договорка помежду им, която доста стриктно се спазва.

Защото Япония е между първите страни, в които хората командуват научно-техническата революция, а не тази именно революция да командва тях. Или, ако речем по-меко да го кажем, Япония е единствената, която все пак доста успешно вкара тая революция в традициите си, в обичаите, в навиците си... Мисля, че това е голямата тайна на Япония. Това е нейната японска сила. И по-нататък, като ходя насам-натам, из фирмите, по улиците, като се возя в метрото, като пия sake с този или онзи японец, като си събувам обувките и гледам телевизия, ще се мъча именно отговора на тоя въпрос да намеря. Защото според мен, ако Япония си има своя тайна, тя е тука, в това просто и, струва ми се, страшно със силата си изречение... И кимоното първо ще ми подаде ръка, първо ще извади писалка и първо ще се подпише под това мое съждение...

Там, където японките са още млади и неженени и следователно още работят, кимоното стои скътано в малкия домашен гардероб – едно, второ, трето – колкото е по-богат бащата, или после – съпругът на японката, толкова и кимоната са повече, и по-скъпи. Избирането на едно кимонно е цяла атракция, която ако стане в нашия ЦУМ, може да се предава и по телевизията, при това ще бъде една от най-интересните програми. Влизате, да кажем, в магазините на „Мицукоши“, в центъра на Токио, на най-главната улица, на токийския Шан-з-елизе – улица „Гинза“. От вратата те посреща едно хубаво, начервенко, с черни очи японче, с коса, за която вече говорихме, и така силно се пречупва през кръста, че си готов да протегнеш ръка да не би да падне и да вземе да се осакати. Макар че на самия тебе нещо от този поклон ти става, щото де си виждал ти и кога, скъпи ми социалистически купувачо, продавачка или портиер да ти се покланят!?... Нещо по-малко – Добър ден да ти кажат. Поглеждаш етаж, какво да му гледаш – момичето с това нежно лъчезарие толкова мило ти се усмихва, че се питаш истинско ли е това момиче или някаква кукла, направена от японските техники, която може да се покланя, да се усмихва с равните си, подредени бели зъби, с малко повечко червило по бузките и която се е научила любезно да казва: „Добър ден, господине, нашият магазин е щастлив да ви види, на този етаж, вие господине,

можете да намерите месо, колбаси, всякакви месни и хранителни изделия – и наше, японско производство, и вносни сирена от САЩ, Франция, Латинска Америка. “Информацията е кратка, наситена и бърза, точно премерена, колкото един пътник или клиент може да изчака – да му се каже главното, което го интересува. Повече ако ти приказва, ще излезе, че си хапльо, който пък чак дотам не може да се оправи, по-малко ако ти приказва – няма да си свърши работата. Така те оставя момичето, казало ти е, каквото ти е казало, пак бързо и нежно ти се покланя: „Приятен ден, господине...“ и се обръща към следващия. А ти бързаш, както се разбрахме – към кимоната... Днес ти е кеф кимона да гледаш, японки, които купуват кимона, играят в окоето ти. Кимоната са на шестия етаж – дотам се отива с асансьор. Асансьорът мирише на чисто, на свежо и една друга такава стюардеса, дошла направо от приказките – първа братовчедка на оная, която те е посрещнала на входа, те поема в асансьора, и пак така мило ти се усмихва. И ако си сам в асансьора, никой не може да каже дивият ти балкански нрав накъде може да избие при такава усмивка – правена, гласена, тъкмена, както ние обичаме да си мислим, само за нас... На всеки етаж – тоя тих, че ще река, и нежен асансьор, спира. Няма да те сяпа, няма гръбнака ти да изкълчва, няма никой вътре да те блъска – японците и тая дума – блъскането, я нямат в речника си. Макар че като живеят в този безкраен град, като са и те на норма, и то каква още – все някога би трябвало да се изнервят. Нали са хора, нали нервна система имат. И да се изнервят, то ще е някъде дълбоко в самата среда на нервната им система – но оттам нищо няма да излезе навън. Ще си остане ядът им струпан и затрупан в усмивки и милни словца, които баш когато може би са най-ядосани, най-милно ще изрекат. Момичето с асансьора спира на всеки етаж. Усмивката – премерена, любезна, ала не сервилна, дружелюбна, ала без флиртове и интимност – такава дозирана усмивка, не се знае през колко електронни машини минала, мисля, че няма никъде по земята. И преди да слезна от асансьора, преди момичето леко да ми се поклони и то на свой ред да ми пожелае „Приятен ден“, искам още две-три думи да кажа за тая японска усмивка.

Не че аз съм я разбрал или съм проникнал в нейната загадъчност. Не. Пази боже! Ала има нещо в тая усмивка, което си струва да подремеш над листа, над спомена – нещо, което ти бяга, а ти се иска да го увардиш... Ние, европейците, когато се усмихваме, ако усмивката ни е от сърце и от душа – така ще се разчекнем, че ще се видят не само кътните ни зъби, но и пломбите по тях. Даже сме си изработили такива силни гърлени смехове, които, особено в новите жилища на „Младост“ и

„Люлин“, като се засмееш на дванайсетия етаж, ония долу, на партера, ако са вече заспали, рипат от кревата си. В такива случаи даже обичаме да се съветваме: „А бе, я си затвори устата, че става течение!...“ Друг път, ако пък не ни е до смях, но искаме за културни, за любезни хора да минем, тогава вадим друг карат усмивка, тя е изцедена, препечена, подсилена. По усмивката на един европеец може доста сигурно да познаеш характера му. Че я да вземем усмивката на нашите майки. Когато на една българска майка малко нещо се е поотпуснала душицата ѝ, каква е нейната усмивка? Ако има престилка, ще я вдигне, в нея да се засмее – да не я видят хората, да не си помислят: „Тая пък какво толкова се е захилила...“ Че дори, ако щете, да не ѝ рече комшийката: „Абе, теб много ти е драго, ама много драго не е за драго...“ Ако пък няма престилка, ще се засмее в шепа – пак с такава цел. Нашите моми чакаха да стане среднощ, па като идат на седянка и на връщане някой ерген пострабчи малко нещо момата и да се чуе кикот в тъмното, той ще е само за тях двамата и най-много – за някоя наспала се вече любопитна бабичка. Все смях съобразен, все смях в шепа, все напъден смях...

По-старите хора помнят – как едно време се смееха и сега се смеят германците... Смехът е огледало на самочувствието, на вътрешните поиви на един народ и на мярката му за място на този свят...

Тогава какъв е смехът на японеца?... Сложен като самия японец. Той не е смях за надвикване, не е смях, който като се плисне по улицата, ще те накара да се обърнеш – японският смях е усмивка. Ала в тая усмивка има от всичко, което е Япония. И интелигентност има – затова тя е с шублер мерена: доколко, докъде устата, зъбите, мускулите на лицето ще се отпуснат. И нежност има, ала и тя не е за разливане по паважи и асфалти. И тя е през везна минала. И да те предразположи трябва тая усмивка, ала не като ти каже, че пред тебе стои един наивен блейчо, готов да прави, каквото му кажеш.

И гостоприемство има в японската усмивка. Но и то е с мярка, – хем гостоприемство, хем и достойнство... И усмивка за уважение е тя. И може би най-много е това. Да те зачете, да ти покаже вътрешно предразположение. Но тази усмивка, ако добре умее да я разчита човек, никога, струва ми се, не е готовност за самооплюване, за самоподигравка. На себе си да се присмее, тебе, чужденеца, да възвеличи. И мисля, че колкото японската усмивка в този смисъл да е подвеждаща, нашрек трябва да си. Защото рано или късно, или когато може би най не го очакваш, японецът ще ти върне за грешката, която си си позволил.

Японската усмивка също е противоречива – тя крие в себе си цели

светове от големите амбиции на Япония. В нея понякога е събрана жестока и тиранична воля – и по време на войната показана, и в днешния ден. Тая воля направи от Япония днешната държава чудо, ала в същото време в тая усмивка, струва ми се, няма надменност. Защото Япония хем го има самочувствието – какво е вече тя, хем още го няма в достатъчна степен. Затова усмивката на Япония е и предпазлива, сдържана, в нея още се побират две чувства – на вече узряващата увереност, че тя е по-горе от другите, че тя е истински велика и неповторима държава, и на другото, че още не е...

И, ако преди да стигнем до етажа с кимоната на онзи суперлюксов и суперскъп магазин на фирмата „Мицукоши“, речем още две приказки за тази много властна японска раздвоеност да кажем – нека доизясним това свое разбиране и чрез споменатата вече тема за чистотата...

Чиста е Япония – страшно чиста, невероятно чиста. Велика в своята чистота е Япония.

И колкото и да е странно, за Япония може да се каже и другото. Ха де! Върви интелигентен, чист, спретнат японец и както си върви – пляс, изплюе се на улицата, и ти едва ли не подскочиш изплашен – тая японска плюнка да не цъфне върху обувката ти.

Това, разбира се, ще го видиш и в Китай. И в други азиатски страни ще го видиш. Япония на лудата техника си е останала в това отношение мил азиатски оазис... Към тези стари вековни некултурни порядки са се прибавили и онези, които идат от Америка. И колкото Япония да си спуска щорите, колкото да си вардят поличките японските момичета, виолетовите светлини над хотели за любов, пълни с американци, стават все повече и повече. Япония иска да бъде Япония – нацията на света. Но тя все още знае какво е Америка, все още окоето ѝ е наплашено от нея. И тя в много отношения ѝ подражава. Вярно, че подражанието е японско, че е минало през полицията, през мозъка, през митницата, през пропагандата, че е съобразено. Все едно каква е формата и степента – това подражание съществува. Колкото пъти се опитах да похваля Япония за онова в нея, което е хубаво, толкова пъти и министърът, и шофьорът, и милата администраторка в малкия хотел, в който спях, ми отвърщаха с най-важния за тях въпрос: а в Америка бил ли съм, виждал ли съм американците какво са направили... Америка – не зная обичат ли я или я мразят японците. На такъв въпрос сигурно само японецът може да отговори. Но че ѝ имат страха и че искат много да ѝ подражават и което е най-важното страшно много – да я изпреварят – е вън от всякакво съмнение. Мисля, че изпреварването на Америка – това е най-тайната и

най-истинската задача, която лелее националистичната душа на всеки японец... Поради което, както казах, колкото и да си стиска поличките Япония, американското е надникнало и тука. И не зная дали вече Япония, колкото и силна още да стане, ще може да го напъди. Да не забравяме, че аз съм още на аерогарата, че още гледам орфаната картонена кутия пред себе си и още не съм направил и три крачки на японска земя, дето се вика, освен по цимент, не съм стъпил още на японски калдъръм, на японска улица. Ала тъй или иначе, два часа вече ще станат, от две неща не съм си отлепил окоето – от японците и от телевизора. И два часа вече телевизорът и на шега не мръдна око нещо друго да покаже, освен прословутия бейзбол – националната американска игра! Япония е спортна държава – това всички го знаем. Но покрай отиващите си вече типично национални японски игри от времето на самураите – властно и натрапчиво американският бейзбол завладява Япония. Без никаква съпротива. При всички си национализъм, ставайки бейзболисти, японците – не зная усещат ли го или не – също се американизират...

Споменах за хотелите с виолетови надписи, с тайни, потънали в зеленина входове и изходи, хотели, в които всичко е направено така, че един човек друг не може да срещне или види. Всичко е доведено до съвършенство. И поръчката от саке, вино или уиски идва по дискретни пътища, тъй става и заплащането. Ала кой ли ги издържа тия хотели – японците ли? И японци-мераклии, разбира се, ходят там, и такива мераклии, дошли като мен в командировка, ала най-вече редовните клиенти тук са и американските военнослужещи от 120-те военни бази, разположени на японските острови. Япония е отстъпила не само островите си, но както в подобни случаи става – и хубавите си момичета. Тия войници ходят по японските улици, пият в японските ресторанти, плюят семки в японските кина. Пак повтарям, само японецът си знае какво си мисли, като го гледа този американски чепик – и за кога отлага, и докога своите далечни с него сметки. Засега едно е ясно – Япония тихо, макар и пресметнато отстъпва пред военно-технологическата сила на САЩ.

Ала ние говорехме за чистотата. Влезеш в кино. Пие японецът – скромният, чистият, коректният, вежливият японец кока-кола и – тряс, хвърли шишето на пода. Минават хора, минават чистачки, прибират, но японецът пак хвърля. Японецът с бялата яка, с чистата душа, честният японец, вежливият японец чопли семки и плюе и тях направо на пода. И цигарата опише дъга и плесне недопушена в краката на друг японец. Как да не ти се повиши при такава свобода самочувствието?... Разбира се, в тази свобода се крие и дълбока психологическа сметка, която,

струва ми се, вярно е направена. На един човек, на който му вземеш душката от работа, трябва да му се осигурят условия някъде да се чувства властелин. По-добре го остави да хвърли едно нищо неструващо шише кока-кола, да се изплюе два пъти на земята, да ръси недолюпени семки около себе си, че, ако щеш, и да псува президента, отколкото утре да ти дреме на машината... и по този начин да бърка в касата на фирмата. А тая работа с машината там е сериозна. В нея е силата на Япония – в двете японски ръце, в десетте или четиринайсетте часа, които японецът ще прекара до нея – над масата с чертежи и където въобще му е излязъл късметът да работи...

* * *

Американизацията в Япония идва и по друг един много силен, много мощен канал. За телевизията няма да говорим. С телевизията много лесно си обясняваме нещата. Телевизията е резултат, но не е причина... В Япония, както казах, поради двойственото чувство, което японците имат към американците – на страх и на възхищение, – пристигат много американски студенти. И японски студенти ходят в Америка. Младостта има и това силно качество – тя е като грипа, прилепчива е. Както свободно се държат американските студенти в университетите, тъй, колкото и да е странно, вече се държат и японските студенти...

Те първи зарязаха традиционната мода. И поне докато са студенти, не искат да се върнат към нея... Една сутрин посетих токийски университет. Не видях нито една студентка с кимоно, нямаше нито един студент, облечен официално. Това без съмнение ще стане по-късно, когато фирмата простре ръка над бъдещия свой инженер и той вече сигурно и завинаги ще се раздели със своята свобода – поне такава, каквато е тя сега, в тези шумни и весели аудитории. Как е изградена образователната система, откога и как младият човек влиза в сметките на „Мицуи“ и „Мицубиши“, на „Хонда“ и „Тойота“, ще стане дума по-нататък. Тук само се отбиваме да видим тия скромни, трудолюбиви и ученолюбиви момчета и момичета как са насядали в аудиториите и са качили краката на банките. Част от тях дори пушат по време на лекциите. Видях достолепни японски професори, минали през Сорбоната или Мичиганския университет, станали доктори и член-кореспонденти в най-елитните световни университети, как кротко и учудващо премъдро възприемат тия подметки, застанали срещу тях, зад които едва се виждаха главите на бъдещите инженери, конструктори, учени. И тези жвакащи дъвка уста, тези пушещи, пиещи по време на лекции кока-кола и хвърлящи я по

пода студенти, като че ли се намират в десетостепенно квартално кино... И това са същите японски момчета, бащите им много от които са минали също отгук преди двайсет или трийсет години и които са били бити по главите с тояги за дисциплина, за ред, за наместване на самочувствието, ходили са облечени в черни дрехи, подстригани и измити. Синовете и дъщерите им са пуснали вече дълги коси, нарочно немити и сплъстени, и оная стъписващ с чистотата си дебел и черен японски косъм е загубил тук, в тази светая-светих, блясъка си... Ами момичетата?... Обикновено наведеният женски гръб тук е изправен без възглавничката си. Там, дето трябва да е кимоното, са се настанили окърпени джинси, дълги провлачени фанели и, уви, също тъй немити коси – както това е на много места в Европа...

Японците са ревниви към всичко, което произвежда Америка. Пуснат се в Ню Йорк нов модел обувки – скъпи, модерни, изчанчени, японецът няма да ги тури на краката си, ала в японските магазини трябва да ги има – да се видят, да се турят инжекции на японската вяра, че те не са по-назад и не са по-долу. Така е и с филмите. Появи ли се в САЩ нов филм, десет дни след това той е и в Япония. Кой кога и как информира, кой кога купува, това е друг един въпрос, който си е чисто японски – фактът си е факт, дълбоко премислен, дълбоко огледан и с ясна психологическа задача формулиран... Америка – това е засега, струва ми се, японският комплекс.

Излежавах се една вечер в малката си стаичка в хотела и гледах телевизията, която директно чрез спътник предаваше конкурса за „Мис Америка“. Голям спектакъл – гърли и три четвърти, ще счупят екрана с бедрата си... Само седем дни по-късно слизах една сутрин за закуска и видях тоя водопад от бедра, разпищолени коси и американско свободолюбие във фоайето. Момичетата от администрацията като светкавици разгръщаха и отгръщаха книжа и паспорти, за да настанят пристигналия буквално след една седмица в Токио довчерашен конкурс „Мис Америка“, сега в качеството си на ревя за най-красиво женско тяло „USA-82“. Сега не американец, а японец щеше да си каже думата – кое от тези четиридесет и три парчета струва най-много точки... Че как да не ти се вдигне самочувствието, че си японец, че как да не работиш, ако трябва и по двайсет часа, за такава оправна държава!... Същия ден вечерта пред съседния кинотеатър се опъна дълга, може би петстотинметрова опашка. Вярно, много кротка, много дисциплинирана, много японска, ама опашка. Това беше опашка на желаещите да присъствуват на конкурса...

Първата и последната, която аз видях.

Разбира се, това общение на Япония с Америка и със света става по доста особен начин. То не е познатото например безкритично възприемане на чужбина и чуждото, то не е чуждопоклонничество пред тази криворазбрана цивилизация. Не, и то е японско. И достойно за уважение и непонятно.

Светът помии онези страшни августовски утрини на 1945 година, когато изгоряха Хирошима и Нагазаки. Скрумнаха. Още мирише на човешко месо. В Канада кравите още предават от крава на крава, от теле на теле радиоактивността, която вятърът пренесе от Нагазаки в Америка... От това мляко още никой не пие – кравите не стават за месо. Кравата, гдето е крава, помни и на потомството си предава тая невероятна история за японско-американските отношения. А отмъстителните, битите през войната, доведени до масови самоубийства японци, вече са я забравили... Стоял съм в изумление пред този факт, тъпо съм гледал, ако щете, и очила съм слагал, и пред телескоп съм се изправял, дето е речено, разум някакъв и оправдание някакво ще видя ли... Фактът си е факт – Япония е забравила, или което е може би по-японско, се прави, че е забравила за онова, което са били за нея американците. Истина е, че се опитвах да заговоря много японци по този въпрос. Отговорите бяха различни, ала нито един не прозвуча упречно към американците... Продавачът Миамото, от пазара за месо в квартала за младежки увеселения „Шибуті“:

– Ами във войната е така – един все ще я загуби...

Моят приятел Хага сан:

– Бил съм в Америка, имам приятели сред американците. Ние не се познавахме добре с тях по време на войната. Тогава те не знаеха японски, ние не знаехме английски. Не се разбрахме – хвърлиха бомбата. Важното е напред да гледаме...

Тази философия е доста популярна. Даже може да се каже, че е станала нещо като пропагандно клише, което по-ученият японец, който има контакти с чужденци, добре е усвоил. Виж, онзи продавач на пакектирано месо – дребен и чистичък – той изглежда нямаше време за такава пропаганда, той отговаряше с езика и интереса на улицата.

Публично Япония вече не се сърди на Америка за тая страшна дупка, която тя отвори в душата ѝ. Привидно като че ли я е забравила. А може би и наистина да е така. А може би и тъй да трябва. Мъстта никого до добро не е довела. Но това е едно от нещата, което само един японец, само насаме може точно да каже как са... И може да минат години,

може би ако Япония някога си постигне целта си, своята мълчалива, дълбоко интимна, съкровена цел – светът малко или много да се укроти под японски чадър – мисля, че едва тогава ще видим истински дали Япония е забравила Хиросима и Нагазаки, или само е отложила сметките си за по-късно...

Засега тя прави единственото, което от нейна гледна точка е разумно и полезно да се прави – купува от света всичко, което може да бъде полезно за Япония, всичко, което ще помогне някогашната империя да стане силна и неповторима държава. Разбира се, като се обмитява, когато трябва, с японски митнически обичай, и като се наръсва, пак когато трябва с японски благоухания и се полива с японско саке... Не зная има ли в света друга държава, която е толкова повъртлива и чувствителна към всичко онова, което е разумно, към всичко, което е полезно за бизнеса и богатството, и в същото време да успява да овардва и като държава, и като народ своята физиономия.

Ние знаем у нас например индустрията колко страшно разпердушили стари наши полози. При това, ако трябва да сме точни, има още и такъв въпрос – по отношение на индустриализацията, урбанизацията и интензивността на труда къде е Япония, къде сме ние... А посегнахме с нож върху традиции и душевност, посягане, от което още капе кръв, още стене душа. Японците са разбрали, че ако си позволят да заприличат на другите, ако не се задържат в своите си ръце – загубени са. Защото ще изгърват най-японското от всичките си японски оръжия – своята специфичност, в която е и явното и тайното на японската сила... Япония на традицията, Япония, която боготвори своята държава, своето минало, своята предопределеност, държи със зъби и нокти някой да не им измени. Кимоното е едно от тия божества, което здраво държи този застрашен да се попилее японец – и душевно, и физически – под разпоредбите на научно-техническата революция. Затова, наближи ли Нова година, японец ли си, все едно колко годишен си, все едно каква спестовна книжка ти стопля джоба, все едно на колко квадрата опъваш уморените си от работа стави, ти обличаш кимоното, отиваш в храма, навеждаш кръст. Веднъж, дважд, колкото трябва...

Роклите, джинсите, фанелите, цивилните костюми, удобни за всекидневие, тях сега – чисти и надиплени, ги поставят в малкото стенно гардеробче, което се гуши в стената. Те пак ще потрърват след празниците... Че не можеха ли японците и в европейските хотели да сложат по една пижама, както си му е редно, или въобще нищо да не слагат – както ние правим в своите си хотели, ами всяка сутрин или вечер, зависи

откъде гледаш времето – отвориш нежната завивка и пред тебе лежи чисто и сгънато кимоно, така, като че ли току-що е пренесено тук от рафта на магазина. Тук е Япония...

Всеки голям завод, всяка голяма фабрика, всеки квартал си има свой празник. И никой не е в състояние да ги накара да пропуснат неговото празнуване. Ни петилетки, ни неизпълнен план, ни заболяване от грип на президента...

* * *

В неделя най-голямата улица на Токио се затваря. По два червени знака с бяла линия в средата – толкова стига на японеца, за да завърти обратно кормилото, без да пита, без да псува, без да показва служебна карта. И никой в страната не е в състояние да отмени тази стара традиция. „Гинзата“ спуска от двете си безкрайни страни своите саваци, по асфалтовия ѝ гръб се гонят децата на Токио – да си поиграят без страх от автомобили, родителите да походят спокойно насам-нататък, да си пийнат саке на масите, които изникват пред всяко заведение и се настаняват властно и чорбаджийски по цялата улица. Става нещо, което никъде другаде не съм виждал. В това време един японски автомобилист, който е ходил някъде да си кара уикенда и се прибира, може да извърти, и ще извърти още стотина километра поне, ако някъде трябва да я пресече тази безкрайно дълга и широка „Гинза“. А като не може да я пресече – трябва да я заобиколи, и той ги изминава. Без при това да роптае. Законът ги е закон. Традицията си е традиция. Това е за всички, знае се от всички, и което е най-важното – изпълнява го от всички...

Заедно с тази традиция, която си върви като най-първа дружка с модернизацията на Япония, следват и ония инжекции за допинг, че Япония може да бъде и модерна, и своя си – традиционна. Така лека-полека набъбва оная тънка националистическа жилка, която най-опалва кръвта. Понякога тая жилка леко се опъва, друг път, без да усетиш, ѝ се вкарва повечко допинг – японската пропаганда доста добре си върши работата... Като да речем: имали французите Айфелова кула. Че какво като имат. И японците могат да я имат. И Япония си построила своя си Айфелова кула, само че с шест метра по-висока от френската, и не я кръсвали, да речем кула „Миамото Кейко“, ами си я оставили Айфелова.

Така Япония се изравнява и с Франция, че и малко нещо ѝ по-отгоре идва. Показаха ми в Токио президентския дворец – място, където отсядат държавни глави и короновани особи – важните гости на Япония. Гледаш, гледаш – обрало го Елисейския дворец, световната слава

обрали и я покиприли в средата на Токио – точно насреща на двореца, където доживява последните си години императорът на Япония – стар, грохнал вече. Самата история на Япония помръдва чехли отсреща, срещу японския елисейски дворец. Кажки на един японец, че са прекопирали нещо, което други преди тях вече са направили, ще те погледне японецът, ще процеди едно от своите тънки усмивки и ще ти каже – да, външно е френски, но вътре нашият дворец е японски. Ние нищо не вземаме по терк, наготово, както на други е харесвало... Разпределението вътре е съвършено друго – казваше ми японски колега, – съобразено е с нашия начин на живот, с нашите обичаи, с нашата древна и днешна култура. Като дойде държавният гост – хем да се чувствава малко нещо в своята си страна, хем да знае, че все пак тука не е Франция или Италия, или Австрия, а Япония. Само дето не добавя гордо, макар и по японски скромно – тук е велика Япония...

Япония надскочи боя си, за да покаже самочувствие пред света и за други работи. Кое бодеше най-много Япония в очите, като се засравняваше със своята най-голяма конкурентка – САЩ? Бодяха я високите сгради на Америка и ниските сгради в Япония. Всичко можеше да постигне Япония – и техника, и спътник, ала това, дето дядо Господ я беше запратил в тия малки земетръсни острови, ѝ пречеше веднъж завинаги да тури рамо до американеца...

Но Япония пак го тури... Япония си има вече и свой Манхатън. И ако нещо, с което в пряк и преносен смисъл не можеш да ѝ стигнеш носа на Япония, то е, че този нос се покачи на петдесет и петия етаж на петте токийски билдинга и оттам вече Япония с всичка сила гледа отгоре на света. Япония измисли нов тип архитектура, нови технологии измисли, вкопа дълбоко в земята своите билдинги, напълни това подземно място с магазини, с ресторанти, а отгоре – все по-нагоре, на възбог, опъна своите мощни стоманени скелети, опъна своето ново самочувствие. Ала Япония не бърза да се хвали, поточно не бърза да се перчи. Тя още не е взела чуждестранната безцеремонност. Япония все още е скромна.

И скромността е част от нейната сила и очарование.

Иначе новите билдингови сгради – въпросният токийски Манхатън – е приятно място. Пет високи, както казахме, сгради – петдесет и тричетири етажа. Най-долу и най-горе – ресторанти и магазини. Ние сме в един от тях – Синджуко. Влезнеш в ресторанта на Синджуко – цяло Токио е в краката ти. Едно е да стържеш тротоарите долу, друго е отгоре да гледаш. На нас, българите, в миналото рядко ни се е случвало отгоре, отвисоко да гледаме на света, затова сега ме обхваща особен кеф. Седя

и се озъртам. Няма ли кой, аджеба, поне една снимка да ми щракне, няма ли я сърбин, я турчин да влезе? Няма! И аз се задоволявам сам да се опипам по коляното – аз ли съм, или не съм. На съседната маса седи интересна двойка – той е млад, тя – също, но не чак дотам. Говорят и се изчервяват от време на време. Той мачка в ръце малката салфетка, докато промени цвета ѝ от бяло в кафяво. Колегата се заслушва в разговора им, после казва:

– Момчето не е от Токио. Запознали са се по адрес. Тук има такива бюра.

– Знам – казвам, – и у нас ги има. Ту ги има, ту ги няма...

– Ала тук винаги ги е имало. Още от края на войната... Така стават много от браковете. Японците нямат много време да миткат насамнататък...

– Че ние у нас да не би да миткаме? – питам го.

– Миткаме – отвърща той, – ние имаме много свободно време. Те нямат. Те много работят и контактите между младите хора са съвсем случайни. Затова държаната е създала такива бюра – много такива бюра има в Япония: да запознават и по-млади, и такива като нас – той се усмихва, – и такива като тези двамата... Даже като си напишат биографиите, като си дадат предварително данните: образование, професия, интереси – всичко това се набутва в електронносметачната машина... И тя, след като е смятала, обръщала, прехвърляла през своя електронен мозък това-онова, току извади едно такова решение, като това, дето сега стои пред тебе. Това маце, от гледна точка на машината е най-подходящата партия за момчето.

Долу, в краката на тоя гигант, на чието теме сега сме седнали и си прием кафето, се вижда голяма част от града. Асансьорите те качват бързо, просто те изхвърлят, като че си в ракета, а не в асансьор. Без при това да усетиш, че се движиш. Няма шум, няма сецане, няма чегъртане. Както тръгва, тъй спира. Само онзи, който има ниско кръвно, преглътне два-три пъти, защото ушите му са заглъхнали, и толкова.

Сега гледай оттук, ако имаш очи. Небето и въздухът са толкова чисти, че само силата или по-точно – слабостта на окото може да те възпре някъде в безкрайността. Защото всичко, дето го виждаш, все е покрит, все е Токио... Всички големи градове по света си приличат, ако ги гледаш отвисоко – донякъде около теб се очертават сгради, заливи, ако има такива, реки, ако има, мостове, виждат се дворци и гората около тях – както е в случая. Великолепно виждам от мястото си двореца на стария император – символа на древността на Япония. По-точно, виждам

само покрива му, защото всичко друго е зеленина и дървета. Нататък вече ясното става неясно, започва да се прелива в един сиво-синкав цвят, който постепенно се губи в далечината и оттук нататък – и Париж, и Берлин, и Москва, и който щете голям град да вземете, си заприличват... Долу се сбиват потоците от коли, спират се, сгъстяват се – като канали с вода, после пак, като да си отприщил бента – водата се разлива по улиците. Ако е слънчево времето, стъклата режат въздуха със слънчевите си мечове, докато светофарът пак спре потока и бентът пак започне да се завирява. Изумително е да се гледат тези шарени стада как се сборичкват долу, в ниското, после тази шарения изведнъж се разтяга, като каучукови маркучи, в това време на друго място, на поредния светофар става сгъстяването. Очите на тези светофари са червени, докато чакат пред тях автомобилите, които също гневни, побеснели, че червеното ги е спряло, накръвяват очите си, щом се махне онова червено, изреват и бясно се впускат да наваксат времето, което са загубили в чакане.

Далече, далече – едва разчитам буквите, се виждат заводите на „Тойота“, прочутата, световноизвестната „Тойота“, от която тръпнат автомобилните пазари по цял свят...

Вляво е сградата на полицията. Нищо сграда – и отгоре да я гледаш, и отпред, и встрани да се изстъпиш. Ала в нея, казват, имало една машинка – и тя нищо и никаква, само дете е глътнала в електронната си уста цялото трудоспособно население на Япония и всичко, което трябва да знае за човека, тая машинка го знае. От цвета на бельото му и как хърка, докато спи, до грамовете саке, които му трябват, да зачерви ушите си. Да не говорим за трудовете му качества, за нравствеността му, за всичко, което може да е от значение за една японска фирма...

На която и кола да се качих, който и да стоеше на кормилото – щом се наложеше колата да мине оттук, всички бързаха да ми покажат тази сграда. Попитах защо – сграда като сграда, полиция като полиция. Коя държава няма полиция, коя полиция няма сграда, коя полиция, що-годе изкарваща си заплатата, не знае, каквото трябва да се знае...

– Защото това не е някоя друга, а японска полиция – ми отговаряха. – Това е страшната, вездесъща, безпощадна японска полиция, която не знае милост, която не знае изключения...

Защо японците не само се страхуват, но и уважават, доколкото такава дума може да се изрече за професията на полицаия? Защото да си полицаи, значи да си опечеш жизнената питка така, както много малко други професии успяват да я опекаат. В тази питка, като в нашенска

баница по Заговезни, има от всички благини: има най-напред онова, което е най-важно – има пенсия. Чукнеш ли ги 55-те, ако си човек, докарал я до средния пояс на житейския си късмет, каквото и да си и който и да си, одма пиши молба, одма благодари на фирмата, одма бърши око, ако сълза го е окапала, и оглеждай фирмата как изглежда от външната ѝ страна. Така е било. Ала японската „Елка“ е направила една страшна и точна сметка. Тя е пресметнала, че най-добре работят не младите, не най-силните, не най-уверените ръце, а уморените, треперещите ръце, които плачат за припек и бастун. Защото, ако тия ръце работят и произвеждат най-много, то шансът им да останат на работа след пенсионирането е по-голям. Пиши, старче, с разкритвен йероглиф нова молба да те оставят още на работа. Отгоре, в ъгъла на молбата, президентът на фирмата ще сложи своето всесилно „да“, което ще значи: оставаш веднага на работа, докато ние преценим, че си ни нужен. Но и „да“-то на президента значи, че за същия труд, за същата работа, ще получаваш вече 30 процента по-малко от довчерашната си заплата. Е, и това е нещо! И заплата увеличава пенсията. И ти няма да подсмърчаш по пейките, и фирмата е в кря.

А полицията получава пенсия – пожизнена пенсия. Получава я при това и независимо от факта, че е една от много редките професии, на които в тази богата страна се полага специална годишна отпуска.

В първото издание на книгата по въпроса за пенсиите бях допуснал доста грешки. Така ми бяха разказвали нашите българи в Япония. После – вече в България, при една много сърдечна среща, живеешите тук японци, внимателно ми намекнаха, че с пенсиите нещо в книгата ми мирише на антияпонизъм... Те го намекнаха, една честна читателка ми позвъни и каза: ако не вярвате на американските източници, вземете съветските – написаното за пенсиите в Япония не е вярно. Побарах въпросните книги, прочетох – така е, гавнал съм се. Сега прося извинение пред българския читател и пред Япония. Имат си пенсии хората, както навсякъде по света, дори в някои отношения пенсионното им дело е доста по-напред от много други страни. Вярно е, че еднократният брой на дните – които се дават за отпуска не е толкова голям, както в европейските страни. Но има друго. Около Нова година, около всички национални празници, японският работник и служещ почива по още няколко дни... Най-големите и най-богати фирми осигуряват пък специален по-голям платен отпуск... И тогава, именно ние – европейците, срещаме тези кротки и дисциплинирани групи японци в световните туристически сборища – в Помпей, или Париж. Те отиват да видят света, да го съпоставят със себе

си, да вземат от него онова, което преценяват, че е за вземане... А японският полицаи има право и на по-дълъг отпуск и на по-висока пенсия. Затова в Япония кандидатите за тази служба са много, изборът е труден, дори жесток, нивото – високо, изпълнението на службата – в истинския смисъл, на световно равнище. Не, на по-високо от световното, на японско равнище...

Докато гледах тъй от високото Токио, се изморих. Опитах се да си представя какво правят петнайсетте милиона японци в този момент. Самата идея да си представиш какво може да правят петнайсет милиона души едновременно, е глупост. Глупост, но от тази глупост заболявам винаги, когато се кача на високо и от там поискам да погледна един град. Тази болест ме е хващала и неведнъж и в София, като се кача на Копитото, като седна в ресторанта и си поръчам една ракия. Ха гледай сега оттам, от високото, какво правят долу тия близо милион българи, над които е прострял ръкав кремиковският пушек – спят ли, любят ли се, раждат ли се, умират ли, карат ли се, мечтаят ли? Гледаш го града, свети с милиони очи срещу тебе и ти се опитваш да прочетеш чувствата на тия очи, да ги разприказваш, нещо от тях да узнаеш за хората, които се крият отдире им... Изобщо, гледането на хората отвисоко, отгоре, е стар човешки мерак. Трънчанинът Генади Милованов казваше, че не може да гледа на хората по земята, освен от недостроен комин. Затова кой какво прави, той строи комини. И отгоре ни гледа как ние, хорицата, щъкаме долу, как всеки от нас си бута количката – едни насам, други нататък, как един си бръкнал в джобовете, лапнал си цигарата и ходи като изтървана гемия – иде донякъде, върне се, бръкне си в носа, почопли го, тръгне на друга страна. Пак иде донякъде, пак срещне някого, извади ръка от джоба си, подаде я. Оня я поеме, подържи я малко, над главите им се вие дим от цигара, върви димът нагоре, накъм бай Генади, но на определена височина излезе вятър, попилее дима и той не може да стигне до носа на трънчанина. Ония долу постоят, постоят, па току пак тръгнат – кой с ръце в джобовете, кой с ръце на кръста. Щото има хора и тъй се раждат: едни с ръце за телефон или писалка, която знае да пише „да“ или „не“, или с ръце на кръста, което ще рече – късметлии хора, опекли си питката още в родилния дом. Зд такива винаги има бройка, стане ли дума за работа, те тъй се раждат – с бройката си. За такива винаги има и карта за почивка, стане ли август, винаги има място в делегация, стане ли дума за командировка в чужбина. Тия тъй си ходят по земята – с командировъчното в малкото джобче. Гледа бай Генади отгоре на народа, който си тика количката, както е рекла циганката, па току

хване мистрията и пак емне комина. Щото, неговата трънска циганка тъй е рекла, когато се е родил – за тогава комъндировъчно и писалка няма, за тогава има само мистрия и комин. И бай Генаци си е доволен от своята циганка. Строи си горе на високото и си гледа хората, които, както казахме, щъкат долу ситни, малечки, дребосък, а той е нависоко, между земята и господа.

На много нашенци тъй им се иска да са по-близо до небето и господа и те мило и драго дават да могат да му пипнат мантията, чепика му да лъснат, с хладка вода да му полеят, ако рече да се измие. Така и на погорния му е хубаво, и на оня, дете се навърта около него. Да не говорим пък на такива хора колко хубаво им става, когато си помислят, че техният нос е кацнал толкова нависоко. Ония, малечките отдолу, и пръчка да вземат, и в някоя курешка да й пободат върха или в нещо по-рядко, оставено от някоя крава, преяла люцерна – все не могат и не могат да им стигнат носа. Много хора познавам с такъв нос. Гледаш го – нищо и никакво, дете се вика, да не плюеш отгоре му, ама като се родило с бройка, ама като се покатерило малко нагоре, като е станало я партиен секретар, я малко нещо на бюро седнало, я през телевизията минало и на служебна кола се настанило. Стърчи му носът, гледа отгоре, от високото наперено, надменно – не говежда работа да ти се поиска за клечката да намериш ами и някоя още по-миризлива... Ала едно е да ти се иска да стигнеш с въпросната клечка носа му. Такъв нос не се стига, такъв нос се сваля. Много такъв нос съм виждал, който с нищо не се стига, докато не го свалят долу, близко до земята. Това пък е най-увесеният нос, който съм виждал. И бай Генаци Милованов е виждал и всички ние сме виждали. Ала за какво ти е вече такъв увесен нос, освен да го заобиколиш, като го срещнеш. Че на всичко отгоре да си речеш – Абе, такъв ли му бил носът, само дете толкова много го виреше? Че той бил нищо и никакъв нос. И косми има по него, и брадавици, и мръсно по края. Пък аз какво си мислех толкова, докато го гледах отдолу, от ниското!

За това има хора правят-струват: и купуват и продават съвест, и гръб чупят – по-нагоре да са, ако може най-горе да са, щото там и носът, и душата, ако ще и нищо да не струват, тия отдолу не ги виждат.

За това, както се знае от опит, дорде можеш, дорде ти дават, дръж горе, високото. И оттам гледай. Гледката отгоре е най-хубава... И ти най-хубав оттам изглеждаш...

Много наши саморасли величия „слуги на народа“ не само тъй гледат на хората, ами тъй се и грижат за тях – отгоре, отвисоко, анблок, и на едро, както се купува и продава стока. А човекът е конкретен – ето го

онзи японец, дето ситни крачка долу, почти като в дъно под мене: той иска да бъде забелязван не като статистическа бройка, а като човек... Ала и в Япония, както и в България, най-трудно се забелязва човекът. Човекът е наистина статистическа бройка, бройлерче, от голямата и силна люпилня за електросметачна техника, за дисциплина, за ред.

Човекът-бройлер и момичето-бройлерка, стоящи на масата до мене, нещо се разбраха. Или не се разбраха. Защото се заприготвиха за ставане. Нямам никаква възможност повече да удовлетворя своето любопитство – ще стане ли от тях една статистическа семейна единица, която ще произведе в следващите няколко години три-четири япончета, или няма. Единствените ми аргументи са моите европейски представи за това как стават от маса и как излизат от кафене хора, които ей сега ще отидат в кметството и ще се подпишат, или оттук ще свърнат в първия хотел за любов... Така, както станаха, така както аз си ги представям тия работи, така както пребърка джобовите си момчето, за да плати сметката – мисля си, че не тръгват към хотел, където се прави любов, нито към брачната зала, където ще им изсвирят Меиделсоновия марш. Машината май е сбъркала... Ама може и аз да бъркам. В Япония има доста работи, които едно изглеждат, друго значат...

Младите се изгубват от погледа ми, люлеещата врата ги скрива – неувверени, разколебани, нещо объркани... Една двойка повече, ненамерила късмета си, нищо не значи. Още повече, както вече казах, човекът тук се губи в общите грижи на държавата.

* * *

В нашите източни европейски страни както и у нас страшно много труд и усилия хвърляме да постигнем няколко най-общи и важни идеологически цели, които могат да бъдат формулирани примерно така:

- всичко за човека, за неговото благо и щастие;
- личността се реализира както чрез своите индивидуални постижения, тъй и чрез постиженията на своя колектив;
- колективът е мястото, където човек се развива и обогатява своите добродетели – чувството на колективизъм е чувство на държавнически усет, на отношение към обществото. Съвсем отделен въпрос е колко малко сме постигнали в това отношение.

Колкото и да е странно, последните две задачи в Япония са вече решени. Чрез тях Япония по своему се опитва да реши и първата задача – за човека. Ала пак повтарям – не като индивидуалност, която да е, както ние казваме, „хармонична, всестранно развита, духовно пълноценна“, а

като част от колектива. Точно такава част, каквато му трябва на колектива, за да функционира, но не като личност – хармонична, всеотдайна, отговорна за всичко, а именно като колектив... В тая проста, малка на пръв поглед разлика се крият много непонятни за нас представи за добро и лошо, за умно и глупаво, за разумно и неразумно, които объркват и нашата мярка за Япония. Те често вземат шапката и я обуват вместо обувката, и обувката слагат вместо шапка и ни довеждат най-често да казваме: – Абе, Япония ли? Азия е това, недостъпна за европейца е нейната психика.

И което е вярно, вярно е – за нашата доста индивидуалистична, европейска психика, не говоря само за грубия индивидуализъм, Япония е наистина странна, непонятна, скрита зад маската и кимоното така, че ние трудно, а и най-често никак – не успяваме да надникнем...

Кой например е формирал това държавническо чувство у японца? Откъде иде то, откога? Как е станало възможно той да е готов всеки момент да се откаже от себе си, текме да си удари, да подчини своя интерес на държавния, на общия, да се бодне с игла, под ноктите си да човърка, с чекийка да се кълца парче по парче за държавата и фирмата, в която работи, в огън да е готов да изгори, ако топлината на немощното му тяло ще стопли фирмата...

Мисля, че вероятната причина трябва да се търси в няколко посоки. Една от тях е историята... Япония е древна страна. Не по-древна, разбира се, от Китай, ала и с не по-малки амбиции от него – и тя да победо своеето знаме на най-високата точка из земята. Ние имаме по-малко доказателства за тази скрита азиатска амбиция, ала доста категорични. Нека оставим на историците феодалните времена на Япония, да вземем нейното развитие през последните 50–100 години, тогава, когато за пръв път Япония усети и силата си, и ужаса на поражението. Япония влезе във II-та световна война с вече изградено чувство за държавност, японецът – с вече определено чувство за принадлежност към своята държава. Религията, изглежда, беше направила тези чувства да са силни, ала те не бяха достатъчно укрепнали, след като Япония преживя с изключителен ужас и драматизъм своето поражение във войната. Колко японски офицери се самоубиха, правейки си прочутото японско харакири. Някой да знае друга армия, друг народ, друго офицерство, което така масово да се е самоунищожавало, просто защото се е срамувало, защото не е могло да понесе поражението? Като ония съсели, които станали повече от храната си, повече отколкото са нужни на природата, развиват под опашката си една жлеза, тя увеличава температурата на тялото и единствено

спасение става водата – самоубийството. Тези единствени животни-самоубийци отиват да се давят и се давят дотогава, докато станат толкова, колкото на майката-природа е потребно... Човекът никога не е имал съзнанието, че е излишен. Още по-малко – японците. А и не са имали причини да мислят така. Но те също се самоубиваха – стотици, хиляди намериха за необходимо да спасят воинската си чест, поруганата чест на Япония чрез прорязване на корема, чрез неистовото вбиване на желязото в плътта, като едно страшно самонаказание за неизпълнена дума и чест пред майката Япония. Ала, за да посегнеш така на живота си, за да стане това посягане масово – това означава, че имаш чувство за чест, че то е вече готово у тебе – отгледано в люлката на далечни традиции, за които ние – цивилизованите европейци, или не сме достатъчно знаели, или не са ни достатъчно интересували.

Чувството за ненакърнима принадлежност към нацията в тези кър-вави бани, в които по време на Втората световна война се къпа Япония, обистриха ясно и завинаги нейното може би смътно, ала непогрешимо чувство за ненакърнимо националистичен хъс. Това чувство не се появи като кръстен знак на челото на японеца, то се скри, затрупа се в прилежност, трудолюбие и любезност, в неуморно съобразяване и интерес към онова, което е направил и прави светът, облече се в черно сако и бяла риза, цъфна в позлатен зъб и непроницаема усмивка. Него капитализмът по-нататък трябваше да го сложи в люлката на печалбата и интереса и да го превърне в мощна, в страшна производителна сила. И тази сила пак е обърната с погледа си навътре към Япония – печалбата и интересът на капитала в Япония не бяха печалба и интерес на фирмите на отделните клонове или империи – те бяха и са преди всичко японски, а после – на „Мицуи“, на „Мицубиши“, на „Фуджицуфанук“.

Тази беше, така да се каже, основната стартова линия откъдето така силно се впуска във втората половина на нашия век Япония. Сега тя имаше да решава, или по-точно, да дореша един важен, изключително важен въпрос, какъвто беше – как да накара не само капиталиста, но и отделната личност, бедния, нисичкия, нерядко гладния, ако щете японец, да налага въдицата на колективизма, да се откаже едва ли не от самия себе си – за ползата и благого на своята велика държава, на все още тъмните, все още скритите, но напираси амбиции на японския капитал. Тази задача не е непосилна, щом можа Япония да я реши, ала тя не е и толкова проста, след като толкова други държави не можаха да я решат...

Като анекдот се разправя – ала този анекдот разкрива една много

силна страна на японския характер – че преди няколко години някъде из японските острови са намерили японски войници, които още стоят на пост, не знаейки, че Втората световна война отдавна е свършила. Разбира се, в Япония всеки сантиметър земя върши някаква полезна работа и къде ще са тия острови, в които толкова години няма жив човек да стъпи. Ако японците имаха такива необитаеми земи и пространства, съмнително е дали щяха да разговарят с нас – европейците, и ако разговаряха – как? Ала в този абсурден анекдот е разкрита страшната сила на японското чувство за дълг и дисциплина... То пък откъде дойде – само с воинските доблести на японеца ли ще се опитаме да го обясним? Япония винаги е била пренаселена страна. Дори когато е била най-бедна и изостанала, земята ѝ е била все толкова. А известно е, че бедните и гладни хора най-много деца правят. Населението на Япония през последните петдесет години се е увеличило доста, а земята – никак. Масата японци винаги са живели ако не бедно – то във всеки случай – скромно. И като не е стигала сушата, посегнали са към морето – зорът на какво ли не учи. От зор ние измислихме цървул с подметки. Пак от зор по нашия край хората си правеха обувки, като обрязваха изхвърлени гуми от камион. Вървиш по нашенските сипеи и камънаци, две кози да се срещнат, не могат да се разминат, а гледаш следа от камион. Докато се сетиш, че българска пета с дебела гума, по-дебела от самата нея, е минала оттука.

Представете си в Япония да има толкова неокосени и направо зарязани ливади, ниви, пасбища, пусталаци, припечи, каквито у нас се навъдиха май във всяко АПК, как щеше да му щръкне правата коса на японеца от изненада и кеф. Затова сега и в най-люксовия, и в най-скъпия ресторант на Япония да идеш, половината – не, три четвърти от блюдата са от водораслите и рибата или от техните най-фантастични производни. Съдбата на Япония винаги е била труд и скромност, скромност и труд. А където има непосилен труд и страх, хората знаят силата на взаимопомощта, на другаруването, на взаимоуважението... Ето тези прости истини, дошли от дълбокия корен на японското минало, е усетила японската държава, по-точно, японската буржоазия, а преди нея – японските самураи, които са се заели не само да ги използват, но и да ги развият до степен на абсурд...

В същото време и будизмът, и самураите са пробуждали сухата и костелива японска земя с дълбоки сонди, в които са навирали коренчетата и кълновете на вътрешното внушение, че японецът може и трябва да стои по-горе от другите, че това само той трябва да си го знае, да не

го показва, да не го натрапва, а мълчаливо, упорито, с много труд и много пестеливост, с много скромност да трупа, да създава, за да достигне своята велика цел – целта, оставена от дедите – завета за силна, велика и непобедима Япония... Така постепенно отделният човек се е обезличавал, а колективът, предприятието, фирмата, в които той работи, са се развили, станали са икономически силни, мощни, конкурентноспособни. От своя страна, те с много сметка, по японски и справедливо се опитвали да осигуряват на своите трудолюбиви, скромни, непретенциозни, ала предани работници съответно малко надежди и радости, малко гаранции и привилегии. Малки, ала постепенно увеличаващи се, мамещи, увличащи, а и единствени. Така се е създавала една изключително сложна система на труд и справедливост, която е довела до онова, пред което всички се дивим и което също не без основание наричаме японско чудо.

Чудо, в основата на което, пак ще кажа, лежи простата и студена истина, че човекът, личността, отделният японец, онзи мой приятел от петдесет и третия етаж на токийския Манхатън е малко нещо, а колективът, в който работи, интересите на фирмата, а чрез тях и на държавата – всичко...

Тази система така е изградена, че да не оценява успеха, постижението, „аз“-ът на отделната личност, а силата и сплотеността на отделния колектив и фирмата като цяло. Когато за пръв път в Япония ми поразриха нещичко от тази система, аз се хванах за главата, и просто не повярвах на моите домакини в Дома на централните японски профсъюзи. И сигурно въпросите ми са им изглеждали толкова странни и непонятни, колкото на мене ми изглеждаха техните отговори. Затова малко нещо се озаптявам. Още повече, че си спомням предупреждението, че Япония е голяма ябълка.

На всичко отгоре нямаше преводач. Тая работа я върши Киросава – шофьор в нашето посолство, който знае английски. Той има опит с такива като мене, нещо повече – Киросава се отнася с известно уважение към моето недоумение от отговорите, които японските профсъюзни дейци ми дават... Аз записвам – прилежно, внимателно, Киросава превежда на английски, от английски, за да няма грешка, ми превежда на български нашият съветник. Сложно, колкото си искаш. Ама като няма човек, който да знае японски... И най-лошото е, че с толкова преводи от език на език не стават ясни такива сложни работи. Сложната Япония се нуждае от опростени примери и точни изрази, а не от такава верига от преводачи, каквато ние сме опънали... Като си тръгнахме, Киросава ми каза, че

има приятел, инженер в заводите „Хонда“. Ще го попита, той ще попита фирмата си и, ако се съгласят, след три дни хем ще видя заводите, дето се казва, с пръст ще мога да пипна една наперена, наконтена, лъскава и поривнста „Хонда“, хем с неговия приятел ще си поговорим по тия разпъващи в главата ми въпроси.

Трите див минават – както могат да минат три дни в един град, в който, където и да се обърнеш, има какво да видиш...

Рано една сутрин Киросава ми позвъни в хотела – всичко е уредено! Неговият приятел е получил разрешение от президента на фирмата и ни очаква.

Ще видя, значи, заводите „Хонда“... Производството на тая „Хонда“ го зная. Тия диви, необяздени жребци, толкова огледани, толкова лъснати и толкова луди, препускащи по улиците на всички големи световни градове, натоварили на гърба си седемнайсет-осемнайсетгодишни момичета и момчета, които с тая грациозна, силна и красива „Хонда“ под краката си живеят с чувството, че са се покачили на земното кълбо и него яздят...

Да се описва един японски завод е трудна и белалия работа... Все ще се намери някой после да ги каже: „Абе, ти какво току намекаваш за ред, за чистота, за съвършена организация, като че ли ние в Европа ред и организация на труда си нямаме, като че ние производителност не го ним или не мислим на лягане и на ставане как по-качествено и по-евтино да произведем?“ Имаме, разбира се. Само че аз сега няма да описвам например ние, българите, колко наистина лъвски скока направихме, какъв бяг бягахме от своето минало и дали пък чак толкова му избягахме. Ала човек, като бяга, трябва да поглежда и онези, които са най-напред – те с какъв шпайк са обути, те по каква писта бягат. Японците имат уши и очи и на гърба си. Че те като имат, ние защо да нямаме? Затова няма сега да седна да възхвалявам един японски капитализъм, да ахкам и да охкам пред една японска фирма, която, както ще стане дума след малко, добре си командари работниците, а и те й треперят и чакат само да им покаже малкото си пръстче, за да се зарадват, сякаш, както ние, българите, обичаме да казваме – им белят яйца...

Няма никак да я хваля тая японска фирма. Пък и да ви кажа най-искрено, нищо изумително няма в нея. Онова, което го има, е много просто. Всеки си знае мястото и всеки си върши работата. По най-точния, по най-премисления, по най, както ние пак обичаме да казваме, отговорния начин.

Инженер Кането не ни чакаше, както ние чакаме гостите си чак на

портата. Още по-малко дойде да ни вземе от хотела. И да ви кажа право, ако не е, че малко нещо ми олеква от неговата усмивка, от умението му да ахка и охка, когато говори с тебе – то от неговата делови тост не само студено може да ти стане, ами и пневмония да хванеш.

Казват, че преди години японците не били такива – и те я знаели тая дума „кьор софра“, и те обичали да премрежат око около дълга трепеза и сладка приказка да заредят, за приятелство, за мирови работи. И те обичат младо маце да им чупи хлебец и да им слага в устата, но напоследък поне за такива случаи като моя вече не го правят. А за хора по-горе от мен – според интереса. Ама това, дошъл журналист, ама щял да пише и описва какво видял и цял завод да си зареже работата, или целият наличен състав да се накупри в най-новите си дрехи, само и само журналистът да види как благоденствува японският трудещ се. Това в Япония – няма го. Това го има другаде...

Не зная за кого е добре тази смяна на политиката. На мене лично от нея ми беше не само студено, но и се чувствавах виновен, че с моите въпроси губя някому времето.

Инженер Кането гледаше чертежите в огромната зала, където работят проектантите на фирмата, дори когато влязохме вътре. Сядам на един свободен стол до неговата малка, пестелива, но с всичко необходимо на нея масичка. Киросава отива за кафе – от това в найлоновите чашки, ние се запознаваме с Кането. Той ми се покланя, ала съвсем леко – японците не се кланят на чужденците... Аз ще питам, Кането ще ми отговаря – нали може така...

– Може – той се усмихва, за да видя, че също е от тия, дете още не са ходили при зъболекар... Ако има нещо за което най им завиждам на японците, то е, че те познават теглото на зъболекарския стол...

– Кането сан – казвам, – моето влизане във вашата зала не направи никому впечатление. У нас, в България, ако влезне японец в една зала със стотина души вътре, не само те, но и половината завод ще си спре работата да го огледа...

Кането е японец, той не познава пословичната българска гостоприемност, но познава Европа. Кането е бил известно време във френските заводи „Рено“ и „Ситроен“, говори дори един писклив, но приличен френски. Отговарял е на доста такива въпроси като тия, с които аз сега ще го засипя. Усмивката му, като на всеки японец, е пълна с ведрина и настроение... Колко умно Киросава се досети, че баш при него трябва да ме заведе. Защото Кането на мене може да не ми е ясен, ала аз на него изглежда съм.

– Кането сан – питам, – откъде вие, японците, винаги имате толкова хубаво настроение?...

– От детинството – отвръща ми Кането, – това е едно от първите неща, на които ни учат... Да обичаме цветята, красивото да обичаме, да сме в добро настроение, или ако не сме, да знаем да го прикриваме. Външният човек не е виновен за нашето настроение, защо трябва да го горчаваме...

Симпатичен е Кането, интелигентен е. Облечен е в униформата на фирмата. Всички в залата са облечени така. Забелязвам го от пръв поглед. Не знам защо на този Кането му вярвам и задавам въпросите си, като че приказвам с първи братовчед...

– И президентът ни ходи с такава униформа. Само по знака на фирмата може да се разбере, че е президент или заместник-президент, по нищо друго...

– Всички фирми ли си имат своя униформа?

– Не зная. Мисля, че в много от големите, сериозните фирми е така. – Кането не без гордост попишва пеша на своята жълта, почти копринена и лъскава куртка...

– Кането – казвам, – еднакво способни ли сте всички в тази зала?

– Едва ли – той се усмихва, – но това какво значение има?

– Как какво? Еднакво полезна ли са за фирмата онези, които могат да дадат една великолепна идея, да речем за увеличение на производителността на труда или за усъвършенствуването на вашите хонди и онези, дето нищо не й дават...

– Важното е всички ние тук в тази зала какво ще дадем – казва Кането, – а не аз или моят колега. В това отношение се различаваме от Европа...

– Хайде – казвам, – Кането, сега ми кажете нещо повече за тази разлика.

– Много от големите фирми, каквато е да кажем „Хонда“, се интересуват от бъдещите си инженери още докато те са студенти. Нашата фирма например има такива договорни отношения с Токийския технически институт... Професорите ни наблюдават и, така да се каже, подобрите студенти биват препоръчвани на фирмата, и тя скоро сама поема наблюдението си над тях. Може в по-горните курсове, например, и стипендия да им отпусне. Аз също получавах такава стипендия. Като завърших, ме взеха на стаж, както вие се изразявате.

– Колко време и какъв беше стажът?

Кането се усмихва.

– Той е по-различен от вашия...

– Това разбрах – казвам. – Но в какво е разликата? Дай ми пример. – Кането цъква с малката си запалка. Това е третата цигара, която пуши, откакто съм при него. Японците много пушат. И кажи-речи, навсякъде. Кането поканва и мен, но внимателно, без настояване. Казвам му, че съм се отказал от цигарите, вече пет години. Това му прави впечатление. Той казва едно: „О, йе, е!“, но повече не разпитва. Кането днес има задължението да отговаря на моите въпроси, а не аз да отговарям на неговите. Де да бяхме в България и аз да бях на неговото място – нямаше да го разпитам ли, дори най-тънки подробности около мадамката, с която вечер излиза, щях да науча. И ще го разпитвам, и ще му приказвам за работи, за които не ме е питал. Да види и знае, че не съм от тия, дето са тесни в челото. Даже ще се огледам и, ако видя, че никой няма, който после да ме натопи, ще му кажа и за любовниците на директора и какви са му връзките нагоре... И за министър някой наш ще му разкажа: каква вила е строил, как я е построил, и промени някакви, ако се очакват, ще му кажа. Що да не му кажа – да види, че ние сме открити хора, и още по-важно, че много знаем... А Кането се е вкпецал за работата си и с тел да го дърпаш встрани, няма да мръдне...

– Когато ние постъпим на работа – пее си той песента, – нас ни поставят в различни условия, тоест, ние минаваме през различните степени на производството. Там ни наблюдават специалисти. Те първо откриват онези черти от характера ни, които досега може да не са се проявили в университета. Например, не само какво знаем като инженери-конструктори, знанията могат да се добият и после, в специализацията, която ще прекарваме периодически в завода, а какви природни дадености имаме...

– Как? – дръпвам се аз. – В какъв смисъл...

Кането пояснява:

– Например, минаваш в магазина за мостри и срещи с клиентите. Тук те наблюдават ставаш ли за работа с хората, търпелив ли си, можеш ли да общуваш. За оценка ти слагат съответни точки. После отиваш в цеха за готовата продукция – тук се наблюдава твоето умение, чувството за организация на труда, естетиката на човека... И тук ти слагат точки... Известно време трябва да работиш и като портиер – там си личи доколко и как можеш да оправиш един клиент, доколко бързо и любезно можеш да го ориентираш по въпроса, който го интересува... И тук ти слагат точки. Отиваш и в магазините. Може да се окажеш великолепен търговец, психолог в търговския занаят, с умение да внушиш

предимствата на нашата „Хонда“, да речем, пред конкуриращата ни фирма... И тук се поставят точки. Накрая президентският съвет решава къде и за какво ще бъдеш най-ефективен, за какво имаш най-добра не само професионална, но и психологическа нагласа.

Решавам да се пиша малко японец и да приложа японската система на разговор. Затова казвам:

– Кането сан, вие сте добър японец. – Кането естествено ме поглежда да и се усмихва. – Поради което – казвам – за нас е много интересно всичко това, което правите във вашата страна. – Той пак ме поглежда и пак се усмихва. – Поради което – казвам – за нас е много интересно да разговаряме с вас.

Още един цол се добави в усмивката, но не повече. И аз тъй и не разбрах моята стратегма, както би казал Захари Стоянов, хвана ли ред или не! За всеки случай Кането каза:

– Ме, уи! ме уи! – Което ме окуражава и аз продължавам по въпросника си.

– Та – казвам, – най-послед, след всички тия митарства, ето ви най-послед инженер във фирмата „Хонда“. Много ли е, малко ли е това да започнеш работа като инженер в такава фирма? – И веднага се изругавам, дето не го домислих този въпрос. Че тебе, цървуланко неден, довчерашен пастир или чукач на щайги, с триста зора и с триста мерака на майка и татко, на баба и дядо, на вуйчо и стрина, инженер от рода си и те да отгледат, ако вземат та те накипрат в завод „Електроника“, електрониката на България да ръководиш – че тебе лошо ли ще ти е, че от тебе поглям има ли?

– Назначаването на работа – казва Кането – е още нищо. Или почти нищо. Истинското обучение започва, когато започнеш работа и то продължава до края на твоята кариера. Формите – казва Кането – са много и различни. Някои от тях идват естествено. Работодателят въвежда, да речем, производството на нов детайл. Първо се обучават работниците, инженерите и специалистите по всички новости, свързани с това производство, така че когато то започне, да не се губи тепърва време за овладяването му, а веднага, както се казва, да тръгне с пълна пара. – Кането продължава: – Това е едно, то е много важно, но има и второ. То е, че работниците не оказват никаква съпротива на нововъведението, защото то вече няма да ги измъчва, те го познават и приемат радушно. Освен това обучението у нас е непрекъснато. Всеки млад работник или специалист има свой настойник, за когото практически тайни в занаята няма. Това настойничество е доброволно, защото всеки майстор, стигнал вече

четиридесетте, поема един млад човек. Той гарантира за него, следи го, помага му, знае дори най-подробно интимния му живот. Той въвежда младия човек в по-реномираните барове, казва му как да пие, как да се държи, кога да си тръгва. Той е, който в голяма степен решава трябва ли да бъде преместен на друга работа, той е, който пръв дава сигнал и преценява това ли е мястото, за което е роден младият човек, той е, който тръби тревога за душевни промени в този млад (до трийсет години) човек. А следователно, той е и негов изповедник. Всеки младеж има нужда от такъв учител-изповедник...

Кането сан продължава разказа си, а аз мръдвам мислено встрани и дотърчавам до един наш завод, където също тъй развиваме подобно наставничество, и си мисля дали тези възрастни, знаещи, омъдрели наши хора, са станали в пълния смисъл на думата изповедници. Какво по-хубаво и полезно от това да имаш в колектива си не само хора, които да ти завиждат, но и един добър човек, с име, с приказка, гръб да имаш и олтар, пред който от време на време да се изправяш...

За някои хора на олтарите в църквите може би им мина времето, но нуждата от олтар у човека остава. Колко престъпници, колко отчаяния, колко нещастия и драми биха могли да бъдат спасени, ако намерим с какво да заместим вмирисаната на мръвки и лучец, както пак ще каже Захари Стоянов – попска десница, с друг олтар, с друга икона, пред която човек да може да се изповяда – човешки, искрено, без страх, че утре за тая изповед ще го изстъпят на едно събрание да се черви и да си опипва гашите, или ще му одрусат някое наказание, та и прадядо си ще напопържа защо е отворил уста да сподели болката си... Не можа цяла една идеология, да свърши работата на един олтар. Човекът е конкретен – един попийва, друг помръдва на жена си, трети я побийва, друг попибва джоба на комшията – на всеки човек му трябва конкретен олтар. И олтар сигурен, честен, добронамерен...

Не зная става ли за такава работа комсомолския или партийния секретар, всеки председател на профкомитет или всеки началник-смяна?

Връщам се при Кането сан и го поглеждам да видя разбрал ли е, че за малко си ходих в България. Ала какво можеш да разбереш от едни японски очи. Те не са прозорци, те са...

– Добре – казвам, – Кането, какво учат майсторите, които всичко вече знаят?

– Този въпрос – казва Кането, – чужденците много го обичат. Знаете ли, ние сме страна на традициите и се мъчим да ги използваме навсякъде, където могат да са полезни. Самураите – продължава Кането –

са управлявали Япония 300 години. Те са умеели да вършат съвършено две работи – да си служат със сабята и да калиграфисват. И двете умения, за да ги владееш, искат цял живот да се упражняваш. Спреш ли, умението бързо се губи. Не случайно някогашните най-големи майстори в изобразителното изкуство всеки ден са прекарвали от 4 до 6 часа в копиране – то е било за сигурност, за съвършенство на ръката. Когато се смени нивото, сменят се и формите на обучение и поддържащите „тренировки“, за да си във форма. Един млад инженер участва задължително в сесиите за обучение на всички млади кадри, независимо какви са те – инженери, счетоводители или търговци. Това, заедно с пряката му самоподготовка под контрола на ръководството на настояника, увеличава неговия хоризонт и култура. Като стане началник, той вече участва във форми на обученията, които често имат дискуссионен характер и се провеждат най-малко два пъти седмично (всичко това след работа).

Слушам Кането, слушам го и усещам как тая японска система на обучение и опекунство обира около мене луфтовете, усещам как хастарът на сакото ми започва да се каменява, да се превръща в ризница, в която за мене няма въздух и която отвсякъде ме убива. Бедният симпатичен японец! Той дори не усеща, че е вкаран в такава решетка, от която няма отърване. Добре е само, дето той и сега, и в миналото не е знаел, че извън тая решетка има и друг живот, и не иска да излезе извън нея. И всяко замахване с оня дресировъчен камшик на него му изглежда като погалване, като предупреждение за опасности, които ще го връхлетят, ако той не учести още повече движението си, ако не стане още по-покорен и старателен. И той щастливо се усмихва на камшика, и му благодари със своята предана усмивка за това, че е изплющял и го е предпазил от беда!

– През всичките тези етапи едно качество стои над всички. – Кането замълчава, поглежда ме, додава: – Това е, което за вас, европейците, си остава може би непонятно. Най-много точки получава не онзи, който най-добре, най-бързо и най-интелигентно се справя с работата си, а онзи, който най-добре общува с колегите си, който е най-любезен, който създава най-добра атмосфера около себе си... Ние, японците, сме убедени, че където има добра атмосфера, там всичко е наред... Безспорно талантът, умението във всички случаи донасят добри точки и те се вписват в картоната на работещия. Но това, че някой от нас е конфликтен, че е създал лоша атмосфера, ще му донесе повече отрицателни точки. В края на краищата точките се сумират и той нищо няма да спечели.

– А ако кажем, работникът, инженерът или счетоводителят е

конфликтен човек, но е безспорно способен, даже талантлив и направи рационализация – тогава какво става с точките?

– За една голяма рационализация се дават морални премии. У нас има много голям интерес към рационализациите, но те не носят голяма материална полза. Добрите точки са повече ценни, защото те ти позволяват малко по-рано от другите да преминеш в по-горна степен, да бъдеш повишен в ранг, което вече носи и повишение на заплатата... Ала това изпреварване на колегите ти не е голямо – то е просто стимул за труд и старание, не повече. То става с оценката и съгласието на всички и пред очите на всички. В резултат на което на всеки 15 години се получава, при нормални условия на развитие, удвояване на заплатата.

– Не прекалявам ли с въпросите си, Кането сан?...

– Не – отвръща ми Кането. Зная, че и да го уморя от въпроси, той няма да признае. Няма да е японец, ако признае своята слабост...

– Кой и как решава, например вие, Кането сан, да станете ръководител секция?...

– Тая наша точкова система е сложна. Целият конструкторски отдел, както виждате, работи в една зала. Разделени сме на секции, всяка секция си има своя вътрешна йерархия. Аз работя пред очите на своите другари от секцията. Като си тръгнем, имаме картони. Даже сега моят картон е обърнат – Кането става и ме повежда по коридора, за да ми покаже своя картон – той наистина е обърнат и червени магнитни линии сигнализират в машината, че в момента Кането не работи. – Всички мои колеги, които са някъде и картонът им е на червено, не работят. Зеленият цвят значи, че са тука. Като излезеш, примерно за кафе, за тоалет – обръщаш си картоната. Работното време намалява. Върнеш се, включиш го... Чрез тия картони – казва Кането – ние си даваме един на друг оценка по няколко показателя: – настроение, усърдност, фантазия, привлекателност, дисциплинираност, уважение към другарите... Всеки ден правим така. Пишем своето мнение и за началника по същите почти показатели... В края на месеца точките се сумират, и ако си изостанал – това означава в едни случаи бележка, в други – задържане на заплатата, ако не продължиш да набираш минимума от точки, ще последва задържане в длъжност, което вече е много лошо... Ако задържането на пояса под минимума продължи, следва понижение, което е още по-лошо. След две такива понижавания следва превеждане в друга, по-нискокачествена работа, от което по-страшно е вече освобождаването...

– И това е краят?...

– Това е началото на края... Защото, ако те освободят от такава

високопоставена фирма като нашата, може да отидеш в друга, по-второстепенна, но вече с по-ниска заплата, и с никакви шансове да постигнеш това, което си бил... И след като си загубил вече всички привилегии, оттам вече има само надолу...

– Това, ако позволите, Кането сан, ми се вижда много жестоко...

– Това за нас е единственият справедлив изход...

– А ако вашият шеф не ви обича, просто не сте му симпатичен и всяка вечер пуска черни, или, както вие казвате, лоши точки за вас?...

– Това е невъзможно!...

– Защо? Това е толкова човешко – казвам.

– Невъзможно! – Кането сан дори не се усмихва. Моят въпрос изглежда е прекалено необичаен... – Нали – продължава той – всеки от нас има сумарната оценка на другарите си. Ако тя се разминава с тая на началника на групата, значи той сам не е достатъчно компетентен да дава оценка, което веднага носи лоши точки на самия него. Той не е заинтересован да бъде необективен... Това забавя и неговото развитие. Това забавя неговото повишение, това в крайна сметка води до задържане на заплатата му. Не – Кането сан пак ме поглежда, – това наистина не е възможно. Такова нещо на никого не може да мине през ума...

– Кането, мили, а кой оценява началника ви?... – продължавам аз своята безмилостна анкета.

– От една страна, ние – неговите подчинени. А още – другите заведущ секции. От трета – неговите началници.

– И тъй, докога и докъде?...

– Тъй – казва той, – до президента на фирмата. Той е подложен на същите рискове и на същата система на оценка, както и ние. Несменяем е само основателят на фирмата и неговите наследници...

За всичко това Кането говори много сериозно. Аз го слушам много недоумяващо. Той отпива от изстиващото кафе. Киросава мълчи. Киросава е свършил добре работата си и е доволен. Всеки японец, който е свършил добре работата си, е доволен. Това е един от малкото показатели, по които японците си приличат с останалия свят.

– Ако вие, Кането сан сте изумително способен човек, какъвто наистина мисля, че сте?... – спирам и поглеждам Кането.

Кането не е поласкан. В Япония тия думи: изумително, изключително и т.н., когато се отнасят до отделния човек, нямат, както се вижда, никаква особена стойност. Той просто чака да продължа въпроса си.

– Ако вие – казвам – все пак сте много талантлив, а аз – представете си, съм президент на конкурентната ваша фирма, познавам ви, зная

какво можете и на мен ми трябва именно такъв човек като вас за главен инженер...

Кането сан кима.

– И ето, аз ви предлагам да напуснете фирмата, в която работите като един от стоте, да речем инженери-конструктори, за да дойдете при мене като един от тримата главни инженери...

– Вие няма да го направите, вие никога няма да ме поискате – лицето му се изчервява.

– Как няма да го направя, като съм заинтересован?...

– Няма – колкото меко, толкова и категорично повтаря Кането. – Вие не сте заинтересован...

– Не ви разбирам – кой не е заинтересован и къде по тая наша, превърнала се в сметачна машинка земя, кой, викам, не е заинтересован да вземе за главен инженер един наистина способен човек? И кой, пак по тая претъпкана със сметачни линейки земя, ще се откаже от петорно или шесторно увеличение на заплатата си и от редови инженер да стане главен инженер?

– Ами – казва Кането, забелязвайки моето пълно недоумение – вие ще се откажете. Да кажем, че настоявате да ме вземете за главен инженер... В момента при вас има вече няколко души, които са постигнали според стажа си, опита си и събраните точки до степенята да бъдат назначени за главни инженери. Вие ще им сложите нов човек, който е прескочил степените на йерархията. У нас това не е прието. Това ще ви представи като президент, който не държи на традицията, който не уважава десетилетния труд на хората, с които работи – това в края на краищата ще ви компроментира пред всички, защото аз няма да съм нито поопитен, нито по-можещ от тия ваши инженери, на които вече е дошъл редът да станат главни инженери, но можете да загубите и сигурно ще загубите всичко, до което сте стигнали. У нас това не се прощава.

Ако бях момиче, щях да си прехапя устните – не само от логиката на неговите разсъждения, но и от яките, непоклатими подпори, с които тая стълбица нагоре е окована... После ще мисля по думите на Кането. Докато не е отворил папката с чертежи, за да ми покаже, че съм прекалил с времето, искам да му задам въпроса от другата страна – той пък защо няма да се съгласи.

– Никой у нас не напуска фирмата, в която работи. Това е белег на лош вкус и на лошо възпитание. Това не се прощава нито от фирмата, която напускаш, нито се цени от фирмата, в която отиваш. Нали щом веднъж си го направил, можеш да го направиш и втори път. Освен това,

у нас има неписано златно правило, който напусне фирмата си доброволно, той не може да вземе същия пост в друга фирма. За по-висок да не говорим – това е недопустимо... А най-често той губи всичките си точки, които е натрупал, всичките привилегии, които прилежанието и стажът му са дали, стигат до нулата... Така че това е едно, което никак не е маловажно. Но, има и друго – да речем, че вие сте частна фирма, а аз идвам от държавна. Вие все пак успявате да прескочите тия наши общовалидни закони. Нали тези, които аз ще прередея, никога няма да ми простят. Нали те ще ми дават винаги толкова лоши точки, че просто ще ме смъкнат оттам само след няколко години, нали... – той замълча, – едни такъв прецедент ще развали атмосферата във фирмата... Това ще се разнесе из поделенията на фирмата, това ще означава, че след един прецедент може да последва и втори... Това ще разстрои въобще работата на фирмата и може да я доведе до фалит... Мерките за сигурност и стабилитет са грубо нарушени. Всичко, което е привързало хората о тая именно фирма, ще се разпадне като верижна реакция...

А аз още питам. Виждам се в този свят много отстранен, много външен. Слушам и си давам вид на умен човек. Кой не иска да го вземат за умен – ние, европейците, много си падаме да ни възприемат за хора „по така“, нали живеем в стария континент, нали минаваме за люлка на цивилизацията... А в душата ми е смутно! Дори не зная да питам ли повече, да спра ли дотук, объркан съм, както от страшната логика на всичко това, което чух, така и от почти гениалната простота, с която е построена цялата пирамида по която върви японецът отдолу нагоре...

Не зная ще дойда ли скоро в „Хонда“. По-точно дали изобщо някога пак ще дойда. Не че ми е особено мъчно за тия стотина и двайсет души, напълнили една голяма, осветена колкото от слънце, толкова и от неонов лампи зала – пълна с маси, с шумящ кадастрон и с безшумно движещи се из нея японци, които изобщо не си направиха труда да ме забележат... А тъй като съм нагазил донейде из японските дебри и трудови правилници, след като съм захапал ябълката така, че пломбите ми ще се строшат, защо още малко да не се потопя. Най-много да потъна, да се удавя. Макар че не зная някой българин дотам да се е потопил в изучаването на нещо, че в пряк смисъл да се е удавил.

– Кането сан, вие закъснявате ли някога за работа? Случва ли ви се...

Кането сан пак ме гледа учуден. Ха сега въпрос...

– Ами ако колата ви попадне в „тапа“ – викам, – няма измъкване, а времето, за него нали знаете, тапи няма, то си върви... Какво ще стане –

викам, – ако закъснеете?...

– Ние – казва спокойно Кането – сме на плаващо време. Мога да закъснея и с един час. Вън нали затова има картон. Но до вечерта трябва да отработя задължението си. А затова, че съм закъснял, трябва да отработя повече. Разбира се, това в повечето – от един час да речем, което ще съм работил допълнително, ми се заплаща – само че не с такъв процент, както в нормално работно време, а малко по-нисък. Това е, както вие казвате – за наказание. И поради това нямам никакъв интерес да закъснявам...

– Ами на конвейера – питам, – ако си там, как става отработването? Ако един от работниците си пийне повечко вечерта, виждам, че и вие, японците, не сте пълни въздържатели, каквито, да речем, ги има у нас в движението за трезвеност... Ще го уволните ли?...

– Не от първия ден... Само ще си получи лошите точки. Но ако повтори, лошите точки се увеличават двойно затова, че е второ закъснение... Така, докато се събере онази сума от лоши точки, която препраща на по-нископлатена работа и от която, вече казахме – трудно става връщането обратно...

Слушам за тези японски точки, за тия страшни клеци и ми става студено. Даже трябва да съм потръпнал, щото Кането ме пита какво ми има.

– Нищо ми няма – казвам. – Мисля си, Кането, за страшната захапка на кашите закони...

– Защо страшна? – искрено учуден пита Кането. – Трудът го изисква, това е толкова нормално...

Става ли ви ясно сега защо Япония има дисциплина. Те са свикнали, за тях това е божествен ред, другото, изключенията – са провинения, те трябва да се наказват...

– Да приемем – казвам, – че закъснеят двама души от работниците на конвейера. Или изобщо не дойдат на работа. Не са се напили, не са изпуснали метрото или влака си, а просто са болни. Нали и вие в Япония също се разболявате?...

– Ме, уи?... – казва Кането. – На тяхното място слизат хора от администрацията. Нали ви казах, че всеки – от портиера до президента – минава през всички степени на конвейера, когато дойде във фирмата на работа, и всеки може да работи навсякъде...

– Но, да речем, грипната епидемия се разрасне. Конвейерът ще спре

2. Но да... (англ).

ли?

– Няма. Ако трябва, ще слезне цялата администрация.

– Ако и тя се разболее и не стигат работниците?...

– Ще слезнат всички инженери – и той се обръща наоколо...

– Ако и те не стигат, да речем?... – очаквам при цялата си любезност Кането да ми зашлеви плесница. Толкова натрапчиви са въпросите ми. Ала той е сериозен като японец, когато говори за работа.

– Тогава ще слезне президентския съвет...

– Ако и той не стигне?

– Ако и последният човек застане на конвейера, тоест, самият президент, и пак хората не стигат, тогава може да се наложи спирането на конвейера.

– Това случвало ли се е?

– Само веднъж в цялата история на фирмата.

Кането ми разказа как станало това. Имало земетресение. Пътищата били задръстени, резервните части от заводите, с които е кооперирана фирмата, не можели да пристигнат по-рано от два дни... А в завода резервни части се държат само за един ден...

Тук, както и друг път, е ставало дума – ако имах навика да нося шапка, и с тая шапка да седя до тоя мил и любезен японски събеседник, тя щеше да падне. Или, чанта да речем, ако имах в ръцете си, щях да я изтърва. Ние се запасяваме за цяла година, за две напред и пак заводите ни спират през час, през два, а тия веселящи си играят на един ден!

Неотдавна ходих в едно наше АПК. Председателят ни разведе да ни покаже новостите. Истина е, че те не бяха малко. Новости, които стават за уводни статии, за снимка на първа страница на всеки вестник. Затова и бяхме поканени именно в това АПК. Добър, бих казал, интелигентен председател имаше това АПК. И право имаше да попишва шкембенцето си, и да държи върху него скръстени ръцете си, и да върти един около друг палците си, докато ни разправяше за трудовите и социалните успехи на АПК-то. А в най-голям кеф изпадна, когато ни заведе в склада за резервни часги. Да ви кажа, склад ми се вижда малка, хилава думичка. Не в склад, а в хангар за готова продукция на три големи завода ни въведе човекът.

– От пиле мляко имаме – рече той, – и превъртя палци. – Що връзки съм изръшкар, що подкупи съм дал, колко агне е заклано, докато ги събера тия колянови валове, тия предни и задни мостове, тия лагери и бутала. За десет години напред запаси имам. – И той разплете палците си и погали с ръка един омаслен преден мост за „Беларус“. – Има – рече – и

за волгата, и не за една, ами за три ще стигнат, и за москвичите на механизаторите има. Де е да ти кротува под сушина – рече той, – посегнеш с ръка, вземеш. Де е да го търсиш тук-там и да те препращат от началник на началник като бутилка миризлива гроздова.

А тоя Кането взел да ми разправя за резервни части за един ден!

– Как така за един ден? – питам. – Ами ако камионите ви не дойдат, ако другата фирма – нещо закъса, вие също ли ще трябва да закъсате?...

Киросава преведе, че бил казал:

– Ама това е абсурдно! О, това е невъзможно! Някоя фирма, освен при екстрени, свръхненормални обстоятелства, няма да си позволи това!

Няма да се карам с Кането. Не му вярвам чак дотам да са припилили договорите и сметките си – пътища са това, камиони са това, влакове, че и хора живи са това, пък били те и японци – де ще ти излезе на тебе всеки път чак тъй точно сметката... Готов съм да махна с ръка на увлеченията на Кането, ала той не маха, той не спира. Даже вика ту „Ме, уи“, ту „О, йе, е“, което ме кара да се усъмня: не му ли стана нещо на тоя човек, или пък на мене ми стана нещо, което се предаде и на него?... Защото, вместо да спре пропагандната си реч, той продължи... При това, запасите за един ден били само за някои от частите, с които работи фирмата. Другите части били с норматив за запас от няколко часа до един час...

Виждам, че Кането отиде, та се не видя. Той за какво ме взе наистина!... Ние, българите, когато ще будалкаме някого, я с око му смигнем, я лека гримаса направим зад гърба му, я ще се окашляме. А този няма ни гримаса, ни око, ни кашлица...

Японска маска. Прави били хората като говорят за нея... Сериозен, точен, че по едно време пипна една сметачна линейка да ми обясни, например, колко време е трябвало, за да се пренесе дотук един лагер, най-обикновен лагер за едното колело на хондата – от триста километра разстояние, където било предприятието за лагери, дотук... Това, което чувам, наистина ме смълчава. Дълго още ще мълча. Моят домакин ме поглежда, усмихва се, като че ли не сме завършили един дълъг и труден разговор, а сега сядаме, и преди да седнем, трябва да си кажем колко много ни е приятна тази среща... Ставам... Благодаря... Той ме изпраща... Казвам му, че чувствавам неудобство, загдето съм му отнел толкова време, макар че искрено му благодаря за ясните и много точни отговори...

– Кането сан, може ли довечера да ви поканя на саке?

Кането се усмихва. Не може, довечера. Изключено е. Колко пъти

само употреби тази дума Кането... Не смея и да попитам защо – Киросава помага, както винаги, когато потрябва помощ: – Кането сан трябва днес да доработи това, което пропусна в интересния си разговор с вас...

Така, значи, Кането... Убих ти деня, убих ти и вечерта... Моля Киросава да предаде по съответния японски начин поканата ми за утре вечер. Киросава дълго обяснява. После ми предава отговора. Утре Кането сан ще стане по-рано, ще намали времето за обед, ще изпълни нормата си и ако неговият шеф не се задържи по-късно от седем, ще бъде на уреченото място точно в седем и трийсет. Ако шефът му се задържи, ще телефонира...

Защо, викам си, ще зависи от шефа си. Нали си има задължения, изпълнява си ги и идва при мен да си прием сакето. Ние, мисля си, още по пладне ще го вържем, ако имаме такава покана. И шефа ще вържем – я че в къщи има болен, я роднина че трябва да посрещаме на летището, я че в министерството са ни извикали. Една моя позната от категорията на Кането всеки следобед е в „министерството“. По този начин и шефът ѝ има уважението, че връзките ѝ са сериозни, а и тя си освобождава следобед. Следобедът е много хубаво време в магазин да влезеш, да видиш как върви търговията, какво ново са пуснали, и за „Кристал“ остава за по едно кафе, а има хора, на които и за любов не им пречи. Макар че видиш ли мъж сутрин или следобед по любов да ходи – тури му кръста, не е човек това. Следобедът става и до вилата си да прескочиш, ако е по-наблизо, и стрък домати да боднеш, леха да прекопаеш. Да не говорим пък, че в следобедното работно време грешка няма да си напазаруваш месо, марули, репички за вечерта. Важното е да си носиш една малка, тънка найлонова мрежичка, която заема място в джоба ти колкото една носна кърпа. Гледаш го, върви по улицата мъж на години, в костюм и вратовръзка, важно стъпя – ще кажеш, главата си отрязвам, че този не е по-долу от началник-отдел. Току свърне в някой магазин и извади мрежичката. Че да видиш пазарлък, че да видиш разбиране от марули и магданоз...

А моят Кането пак щял да чака шефа си. Ако той, ако онзи... Много учудено гледам преводача, като ми ги казва тия работи. И той много учудено ме гледа за това, че толкова съм учуден. Най-после Киросава изрича поредната велика японска максима:

– Тук не е прието подчинените да си отиват преди шефа си, дори работното им време да е изтекло.

– Как така? – готов съм вече да заекна.

– Затова, че ще остане час или два по-дълго, на служителя му се

плаща допълнително. Той е заинтересован, а фирмата – също...

Абе, викам си, Киросава, абе, викам си, Кането – каква заинтересованост? Той си отишъл, покрай него и друг, покрай тях с тая ваша заинтересованост си отишла седмицата, че и животът, а вие все за вашата заинтересованост ми говорите. Ала това не го изричам, че ще ми затворят като едно нищо устата, както вече го и направиха неведнъж. Защото както виждате, за японца няма нищо по-важно, нищо по-свещено от работата. В това отношение религията, традицията, обществото добре са обработили японца. И все в името, и все напред е заинтересоваността.

Ако искаме всички наши българи истински и завинаги да презрат капитализма, трябва да ги командироваме в Япония и да им уредим среща с Кането. Мисля, че повече никой няма да отвори приказка за туй, за онуй, дето го имало в Япония, пък у нас го нямало... Даже още си мисля: ако нашият прославен с трудолюбието си „труженик“ види калко много работят японците – пеша ще си дойде от там.

И аз бих го наругал не по-зле от каруцарин тоя експлоататорски капитализъм, тая цедилка на народите, но не е удобно. Затова, пак се извинявам и искам да благодаря на милия човек. Но отлагам до утре, когато се надявам шефът на Кането да си отиде навреме и той да дойде в хотела. Сакето и в Япония, и в България много опростява нещата...

Киросава натиска педала. Часът е десет сутринта. Сега е възможно най-приятният час за разходка с кола из Япония. Свободни сме с моя мил Киросава чак до следобед.

– Киросава – казвам, – води ме в едно японско ресторантче. Ще обядваме заедно. – Киросава вози българи не от вчера. Той е свикнал на нашите преки, неочаквани предложения. После, той изпълнява заповед. Моята покана е част от нея. Колата прави завой. Излизаме от Токио. Изглежда си има нещо наум Киросава или просто си има маршрут за такива като мене. Това обаче какво ме засяга.

– Искате ли – пита Киросава, – да обядваме на четиридесет километра отгук, по пътя за Йокохама – има едно малко ресторантче на брега на океана?

– Искам – казвам. – Всичко, свързано със саке, с Япония и с вашите любими клечки, го искам...

Тръгваме точно в часа на „уеите“. Това е мрежата от надземни пътища, които извираат, като че ли дърпаш конци от вътрешността на Япония. Тези тънки, като агнешки чревца наредени ивички, се събират в поголеми, широки магистрали – „Хай уей“. Те вече вървят високо над земята и над града. Опъват лъскавите си странични браничи и отиват, та

се не виждат – навсякъде, където е Япония. До едно време вървахме по един „уей“, после си платихме таксата на една пробка и се включихме в друг – покарахме по него, излезнахме на трети, пак спряхме – пак платихме. Плаща, разбира се, Киросава и аз не обръщам много внимание на кратките, пискливи изречения, които той разменя със сродния японски народ. Този народ седи в малката си луксозна будчица и подава оттам на шофьора тънки ивички хартия срещу съответната японска пара, която е броил Киросава. Като ги гледам тия малки хартийки, нещо средно по дебелина между лист от ученическа тетрадка и картон, големи колкото маникюра на една европейка, иде ми да извикам от нерви: „Абе, като сте се порепчили, че сте втора държава в света, че и отгоре на това и първи искате да ставате, това ли ви е мощта, това ли ви е силата? Че една държава, която не може да напълни джоба на човека с повече хартия – да става и за писмо да напишеш, и до тоалетната да идеш, и огън да запалиш – каква държава е тя?...“

Тия хартийки така ми отплесват окоето, че аз не обръщам внимание на парата, която Киросава подава през стъклото си. Българинът не обръща внимание на парите, когато други ги харчат. Той им обръща внимание, когато те излизат от собствения му джоб, което стана няколко дни по-късно, когато с колегата от БТА вече от своя джоб трябваше да направим подобна разходка. И тогава, като бръкнахме в джоба, да имаше как да не си вадим ръката оттам – толкова много и толкова пъти плащахме, че и сега като си спомня – нещо ме опипва отвътре, като нажежено желязо гори и цвърти от този спомен. Но за него – по-нататък. Сега с Киросава е по-лесно, той кара и плаща – аз гледам...

Донякъде всичко беше ясно, но по едно време се натикахме в дълги, безкрайни пътища, оградени отстрани с високи подобия на стени. Те са достатъчно високи, за да не виждаш нищо наоколо си, освен пътя пред тебе, и да не те виждат жителите от къщите, покрай които минава пътят. И достатъчно ниски, за да не ти оставят усещането, че си смачкан или натъпкан в безкраен тунел. Цветът на тия стени е сиво-синкав, мек и успокоителен за окоето. Като навлезе в тия коридори, колата като че ли се мушна в някаква безвъздушна и обезшумена възглавница. Моторите ѝ сякаш изгаснаха, и за да хвърчим все с тая висока скорост напред, като че ли ни опъваше закачен за колата невидим канап... Погледнах Киросава.

– К'во става? – питам.

– Преди двадесет години шумът по тия уей стана много силен – казва Киросава – Много коли и много шум. Жителите на тия квартали, през

които минават уеите, протестираха. Тогава построиха тези предпазни стени – да служат за шумопогълщатели...

Ха сега де – отварям прозореца и надавам ухо. Ние, българите, не сме от обитателите на планетата, които вярват на всяка дума, която им се каже, па била тя дума и на един японец. Надавам ухо – гумите съскат, ала приглушено, настилката е специална и не позволява ония страшни писъци на спирачки, не се виждат никъде тия черни, зловещи следи на ожулена гума по асфалта – белег на готови катастрофи... Сега вярвам, че милионите японци, които живеят на десет, на пет, на три метра от пътя, приспиват своята малка и ефирна душичка, овардена от тия браничи, и няма да се стряскат и подскачат в леглото си от профучаването на всеки камион...

Пред нас, на пет-шест метра над пътя, има напречни светлинни ивици. Кажи-речи на всеки километър ги има. По едно време Киросава ме побутва – поглеждам жълтите светлинни знаци. Мигаща светлина показва сто и двадесет. Изписано е ясно и едро. И мига, ама мига така отпреде ти, че и сляп да си – ще я видиш. Киросава мн показва спидометъра. Той също сочи сто и двадесет... Аха, значи няма нужда от полицай – да се крие зад някоя тараба с хронометър в ръката и да те дебне – ха минеш осемдесетте, отиде ти надницата. Киросава намалява, скоростта пада на сто. Минава следващата контрола – жълтата светлина е ослепяла. Пак качваме сто и двадесет – остра рязка светлина се забива в очите ни. Поредният сигнал отново е подаден. И понеже е второ нарушение – той отива не само към нас, ама и към контролния полицейски пункт. И там вече ни очакват. С властен, категоричен жест на палката. Толкова категоричен, че ме хваща страх. А полицаят е мъничък и сух, и ти се струва, че ако духнеш срещу него, ще полети, ако не е в ръката му тая палка – голяма, тежка и властна, да го задържи. Палката свети със силна, фосфоресцираща червена светлина и не остава никакво съмнение, че можеш да не ѝ се подчиниш. Имах случай и по-късно да ги видя с тая палка. Те светят често нощем по японските улици и светлината е нарочно търсена като гама – като се мерне отпреде ти, страх те вцепенява, и ти, да искаш и да не искаш, колата сама спира. А и къде ще иде, та няма да спре. Полицията е въоръжена с такива високи и яки полендашки коне – „хонди“, че даже се чудих със стълба ли се качват по тях тия малки япончета. От такава „Хонда“ и от такова японче, седнало отгоре ѝ, няма убягване. Никой японец не е избягал от полицията си. И полицайте правят проверки по всяко време и на всяка кола. Дори си мисля, че независимо от четирите милиона коли, които съскат по тесните улици

на Токио – полицията знае не само коя кола на кого е, но и къде се намира във всеки момент.

Гледам малкото японче, което ни приближава на отбивката от японския „хай уей“ – лицето му е интелигентно, а аз си мисля, че въпреки това е жестоко. То нищо не изразява. Нищо не скрива. И нищо не открива. Лице на интелигентен полицаи.

Една вечер пак така ни спряха. „Хондата“ ни настигна, палката спусна червената си бариера отпреде ни. Япончето слезе от „Хондата“, загуби се за секунда зад високия ѝ лъскав корем и изниква отпреде ни.

– Документите! – на доста приличен английски език каза човечето. Показваме ги и приближаваме. Защото малко нещо бяхме пили. А тук за пиене няма отнемане на книжка. Има затвор. Твърдо. Както казахме – японците обичат да си посрбват, а колите им са много бързи и мощни. Катастрофите само допреди десетина години са били също така много. Правителството взело драстични мерки. За превишена скорост; за неизправен автомобил (което всъщност в Япония рядко се случва) – една кола мине ли четири години, се подменя с нова; за алкохол. Този, последният показател, е откарал много японци в затвора. Толкова, колкото другите, които били още вън и ги карали автомобилите, да разберат, че имат работа със закон. Когато разбрали вече, че това е закон, то се знае – спрели да го нарушават... В японските затвори попаднали и чужденци. Какво като са чужденци. И дипломати даже са попадали там. Какво като са дипломати.

И все пак, Япония по отношение на чужденците и дипломатите си има своя политика. Ето например сега: япончето е вече до нас, вижда дипломатическия номер на колата. Убеден съм, че то вече знае не само кое посолство обслужва тази кола, не само кого вози тя, но и кога за последен път е спал със жена си. Ала ни спира – с писклив японски език прави своето предупреждение, записва номера на колата, козирува, отдалечава се. Без да се извинява, без да заплашва... Точно като човек, който добре знае докъде са правата му, откъде започват задълженията му...

– Ще те извиня пред посланика – казвам на Киросава.

– В нашата работа това често се случва – отвръща ми Киросава. – Налага се понякога да бързаме наистина. Какво да се прави...

Гледам колите, които настигаме. Ограничението на скоростта е сто. Карат със сто. Ни повече, ни по-малко. Жалко, че не научих на японски как се казва „Законът си е закон“. Мисля, че те много повече имат право на този израз, отколкото милите и палави французи...

Скоро напускаме Токио. Тъй и няма да разбере колко голям е този град. И отгоре, от петдесет и третия етаж го гледах, и от кола, когато излизахме от него, пътуваш, пътуваш – тези тараби отстрани убиват чувството къде си, що си. Когато се оказваме освободени от тези шумозаглушителни капаци, виждам пак град. Малко по-рядко населен, губи се надалече, пилее се и той, но е град. И не питам даже къде сме – навсякъде е Япония...

Напускаме „хай уея“ и ще отидем до океана. А за там дрябва да минем през малко градче. Свиваме за бензин. Малко дете изскача отнякъде и повежда колата – точно къде и как трябва да застанем. Взема ключовете от Киросава, отвинтва капачката. Друг японец бързо чисти стъклата. Трети налива. До нас – мивка. На нея – чиста, лъскава кола, която бавно влиза между въртящите се ресни на барабаните. Недоумявам – колата е съвсем чиста, какво й мият?... Подобно миене на съвършено чиста кола видях и след няколко дни. Защо тука мият съвършено чисти коли?... Такава кола в България ще я сочим с пръст за чистота. Може и за телевизията да я снимаме. Тия тука току мият...

– Мият – отвърща ми шофьорът. – По две причини. И едната, и другата са японски патент. Първо, защото така е прието – чиста, нечиста, колата да се измива поне веднъж дневно. Точно така, както и японецът се къпе поне веднъж дневно... И второ, за да не стои без работа японецът. Или той винаги ще си измисли какво да прави, или винаги ще му измислят. В това отношение Япония е голяма казарма. Те по-добре от нас знаят тая поговорка: „Залудо работи, залудо не стой“. Ето, виж го онзи – и ми показва един японски селянин в малкото си дворче, – мести камъни. Утре може да ги мести обратно... Точно като в казармата. Само че там става с насилие отвън, тука си иде отвътре, от възпитанието. Ще кажеш – ама това е глупост. Глупост е за нас, ама за тях – не. И въобще не се знае дали е глупост...

Уличката е малка, къщичките са ниски и подредени – като в детска градина. Любезни и усмихнати японци се срещат и се покланят един другиму. На нас никой не ни обръща внимание... Между другото, това последното мое изречение, колкото е вярно, толкова и не е. И това го забелязвам за пръв път тука, на тази бензиностанция. Докато оценявам какво представлява една малка квартална японска бензиностанция и се възхищавам, че колкото е малка, толкова всичко й е наред – не забелязвам нищо особено. Оглеждам се в стъклените будки, в които са подредени най-важните резервни части, които могат да потриват на шофьора. Гледам японката, изправена до малката закусвалня за

сандвичи. Киросава донася от автомата две кутии кафе и сладолед. Водя разговор с една продавачка на мандарини и я снимам, а тя, без да се сърди като индийците, и без да иска пари за снимката, повече с поглед, отколкото с глас, ме пита дали не се интересувам от мандарините. Нищо друго не се случва. Хората си вършат работата, всеки на мястото си. Като тръгнахме обаче, внезапно се извърнах. Поиска ми се да снимам тази малка бензиностанция, пълна с много живот. Японците – и тези, които виждах вече, и тези, които досега не бях видял, бързо бяха изкочили от местата си, за да могат в гръб добре да ни огледат с поглед, който не бих казал, че е само любопитен. Тъй и не можах да разбера нито този ден, нито после, никога не можах да разбера – мразеха ли японците белия човек, странен ли им беше или... Те така гледаха...

В метрото направих опит. Стоях в средата на един вагон. Оглеждах и аз как изглеждат японците в метро. Един четеше вестник, друг – книга, трети смирено и кротко разглеждаше върховете на обувките си... Всеки си гледаше нанякъде, но никой – към мене. Те не се и интересуваха от моя милост и упорито не искаха да забележат единствения бял в цялото метро. Море, ние да видим един японец в наш трамвай! Няма да го оглеждаш ли?... Чак долните му гащички с очи ще съблечем... Мръднах встрани, и в отраженията на стъклото, вече обърнат навън, пак заглеждах съсредоточените в своите японски работи и грижи пътници. О, това изведнъж бяха станали други хора – ония кротки и смирени читатели на вестници и книги сякаш за секунда бяха слезли и на тяхното място бяха дошли други. Тия, другите, не гледаха върховете на обувките си, не се интересуваха от това защо Дзенко Сузуки си е подал оставката. Тия всичките гледаха мене.

И какъв беше този поглед? Пак нямам отговор. Защо се правеха, че не ме забелязват, а всъщност ме наблюдаваха с периферното си зрение, с тила си са ме наблюдавали. И щом само се извърнах, те като подаден знак ме пронизаха с погледите си... Извърнах се рязко пак навътре в купето. В секунда погледите на всички се върнаха пак там, където бяха преди малко – във вестниците, в книгите, в обувките...

Кой може наистина да каже какво се крие в погледа на един японец? Може ли да го каже и сам японецът? Той познава ли се, интересува ли се, изследва ли той своята народопсихология? Дотолкова, доколкото ми се простряха взиманията-даванията с Япония, отговор на този въпрос не получих. На тая тема дълго говорих с проф. Хага една вечер. Дали неговият лош или моят още по-лош английски бяха причината да не разбера истината? Или той сам не я знаеше? Или ми я съобщаваше така,

че да не мога да я разбера? Имат ли наистина японците изследвания върху особеностите на своята народопсихология? Пишат ли върху нея книги, публикуват ли ги? Или и това, което знаят и дирят в себе си, е едно от тайните на токийската полиция и представляват суперсекретна държавна тайна? Аз поне мисля, че е така... Разгаданият японец, изясненият японец вече не е японец...

Пътуваме. Наоколо се появяват изрядно подредени плантации от мандарини. Ред къщи, ред градини. Колата съска, денят е делничен – движението голямо. Океанът се е успокоил в ниското – няма вълни, няма прибой. Усетил е и той, че тия хора тук и него могат да го приберат в „елките“ си и кротко и послушно е застинал в очакване на съдбата си. Никак не му е лоша съдбата на този океан. Той е един от най-разглезените измежду всички морета и океани по света. Той е мистър Океан...

Киросава дава ляв мигач, ние и без това си караме вляво, и тихо, и кротко спираме в нещо като крайбрежен къмпинг. Казвам „нещо“, защото вярното е само, че е крайбрежен. Вярно е също, че тук наистина е имало някога къмпинг, но сега вече няма. Киросава гледа и търка очите си. Киросава нищо не издава, нищо не говори, но с Киросава нещо става...

– Какво има Киросава?

– О, нищо – отвръща той, докато избира място, където все пак може да паркира „Гойотата“. – Тук идвах преди месец, докарвах хора на уикенд... Те много обичат да идват тук на уикенд...

Киросава млъква, сепва се, че е казал нещо повече. Дали не е издал тайна – едва ли му влиза в задълженията да разказва кого вози, или кой къде си кара уикенда.

И японецът се оказва, че може да се изпусне...

– И какво? – подемам пак аз.

– Тук беше празно... – Киросава го казва с наивен тон, сякаш ще заплаче.

Преди месец тук било празно. А сега е построен висок хотел. Почти е завършен – долният му етаж вече работи. Наоколо са изникнали лъскави, от светлата ламарина, и матови поради цвета на пластмасите, заместили дървото, леки конструкции, които създават чувство за уют и мекота... Магазините, които ограждат някогашното празно място, са вече четири – ресторантът е напълно готов и даже работи. За едни месец да е построено толкова много, аз пък хептен не вярвам. Моето изумление е по-голямо от това на Киросава. Тялото на хотела още не е завършено. Обвито е с голям найлонов чувал. Вътре в чувала работят. Но

нито се чува как псуват майсторите, нито върху главата на минувачите падат трески, нито пък има някъде надпис: „Пази се от падащи предмети“... Ако човек не знае, че този огромен найлонов чувал е захлупил главата на хотела така, както в Европа с такива чували захлупват главите на осъдените на смърт, преди да стрелят в тях – човек едва ли би познал по нещо, че се намира на строителна площадка. Никъде няма разхвърляни тухли, складирани греди, въжета от изолационна вата. Не е разкаляно, около строежа не са наслагани камъчета или тухли, по които да стъпваш, за да можеш сравнително чист да преминеш строителната територия. Море, викам си, и вие сте гяволи, но сега ще ви засека гяволяка. Докато Киросава се върти около колата си и нещо обмисля, аз крачвам няколко крачки и се вторачвам: откъде, джанъм, излизат и влизат камионите в този чувал? Разгеле, от едната страна на пътя, като надига леко найлоновото покривало, се показва муцуната на камион. Той е пълен е отпадъци. Оглеждам гумите – каквото и да е, вън времето е сиво, вали, няма начин да не се стича кал по тях. Гумите на камиона наистина са мокри, само че вместо кал – позната, рядка, разджиркана кал от строеж, – от гумите се стича чиста вода. Преди да хване голямата магистрала, по която бързат коли, шофьорът слиза и с нещо като нашенска гюдерия избърсва водата от колелетата. После се качва и тръгва – на пътя колата излиза съвсем суха, никаква следа не остава... Надникнах като любопитна нашенка там, откъдето излезе камионът. Голяма метална решетка показва мястото, където са му измили гумите. Не зная с вас как е, мене лично ме хвана яд на това чак дотам японско престараване. Къде по-мило е – нашенски строеж като наближиш, от километър напред по калните следи на пътя ще разбереш, къде е, че даже и какъв е строежът. Да личи барем, че тук се работи, че труд кипи, че хора има.

Питам Киросава – защо е чак това престараване. Кому е – викам му – нужно това?

– Ако колите излизат кални – отвръща сериозно, като че е пред черната дъска Киросава, – пътят също се разкалва. По него леките коли могат да се хлъзнат или при нужда не могат да спрат. – Киросава мълчи. – О, йе... Глобите са много високи – за собственика, който допуска нечисти гуми да излязат на път, по който има движение. И за шофьора – също. О, йе!...

Сигурно, викам си, тия ирефърцунени японци работят и с вратовръзки, щом дотам са отгънили работата, че с гюдерия да търкат гумите на камионите. И със своите бели ризи и със сините си сака... Не, не са с вратовръзки, но са с работнически комбинезони – всички, без

изключение. Това го забелязвам малко по-късно, когато те идват на тихи групички да обядват в същия ресторант, в който сме се настанили с Киросава. Тъмносини, с емблемата на фирмата-строител. Комбinezони, които обаче също са така чисти, сякаш с тях не излизат от строеж, а от гладачница. Малки, дребни и тихи японци. Нахраниха се за петнайсет минути. Вън отново обуха обувките си и потънаха в гърлото на чувала.

Ядяха на смени – едни идваха, събуваха се, хапваха с клечките по малко водорасли и си отиваха – появяваха се други. Работата на строежа не спря. Ето, значи, още една причина за така бързото издигане на новия хотел. Работниците не плащаха. Седяха събути и с подвити крака, миеха ръцете си с онези горещи хавлиени кърпчета, после хапваха и с тиха усмивка, като разменяха съвсем необходимите за един обяд думи, се връщаха на строежа. Никой не поръча нито бира, нито чашка саке...

Де е нашенският майстор – да западнува с ракийката, с мръвката, с баницата и с таргите бира, че и със следобедната дрямка, де е тоя щиглец да храниш?...

Киросава ме поведе към океана. О, Киросава, жив да си – чак в Япония ли трябваше да дойда, за да видя, че не само пътищата могат да бъдат чисти, ами и водите! Хайде, да речем, гумите на колите могат да се мият, ламарините им също могат да се лъснат, пътищата си миете. Ами този океан – него как го миете, та е така бистър и чистичък?... Едно време, преди петнайсет-двайсет години, така беше чиста нашенската река Видима. Ида на скалата до училището, изправя се над вира – видя дъното на три-четири метра дълбоко. По дъното се клати насам-натам, като че вятърът го полюшва, едър клен. До него се появяват и други. От четири метра разстояние виждам клена. Пипа гледжосаните камъни, извира се между тях и водата е толкова бистра, че чак очите му виждам. Сега по реката са нахвърляни чирепи и парчета от пластмасови чували, разкъсани и повесени по камъните – стари печки са изхвърляни, туктаме, полунатопена във водата вони кожата на умряла овца, черва от капаницата вмирисани се провлекли по реката. От пръскането на градините с разни хербициди и други отрови, които от околните ливади се стичат направо в реката, цветът на дъното ѝ е станал мръсномазникав, водата е потъмняла, рибата е намаляла и е вече на изчезване. Ида си лятно време и ми се доплаче – това ли е оная чиста и бистра река, докде я докара и нея нашата научно-техническа революция. Застана на високата скала до училището – няма клен да се мърда край подмолите, няма да видиш сянката си на дъното на реката. Влажна и блажна вода, като че слиза не от планината, ами се провира през подземие то на

автосервиз, за да му прибере изхвърлените масла – така върви нашата река. И ти се плаче и за нея, и за себе си... Имаме си комитети, комитетчета, и председатели, и чиновници има в тях, рубрики и рубрички – само бистри води и чисто небе нямаме вече... Добре, че вече развит социализъм си имаме.

Благодаря ти, Киросава, че ме доведе – да си спомня на какво някога в България викахме чиста вода. И не само в България, ами навред по света. Този свят и този мир, които съвременното човечество от обич ще ги удуши в прегръдките си...

Не ме е толкова страх, че ще се намери някой себелюбив политик или наскучал се генерал, който може да оглупее за няколко минути, или пък да не му издържат нервите – и да прати по дяволите и мир, и човечество. Човек винаги може да победи и нервите си, и себичността си... Но това тихо, постепенно отравяне на земята – то може ли истински да се спре? Като че ли колкото говорим за опасността светът да се самоогложди, да се самоубие с отровите, които сам си е измислил, толкова повече нищо не правим, за да се овардим. Говорим, шумим, а си я караме, както дойде. Цифрите са от тревожни по-тревожни, резултатите – от лоши по-лоши, болестите, които нападат човека в резултат на цялата тази маскария, която вършим със себе си – от страшни по-страшни.

И човечеството не спира – нито да кара вездесъщите си автомобили, нито да пръска полетата и горите със страшна отрова, изсипвана от най-модерни марки самолети, нито да намали строителството на фабрики, нито дори да спести възхищението си от зелените и синкавите гъби, които никнат на върха на комините им. Не спира то да произвежда и найлона, де що дупка има по земята и де що речно корито има – той навсякъде е озъбил жълтата си риза по камъните... Не спира да строи жилища, в които чуваш всеки момент на кой етаж кой и какво върши... Легнеш да спиш – затвориш прозореца, за да не те подлудяват външните шумове на преминаващи тежки камиони или да не те стряскат режещите спирачки и побеснелите автомобили. Тогава пък точно можеш да научиш какво е ядосало твоите съседи по етаж, кога слагат и вдигат чиниите от масата, кога си допиват бирата, кога започват да се любят, кога свършват... А като се карат и бият, за това да не говорим. Наште български кавги са такива, че целият квартал може да ги чуе. Но картината съвсем не е само българска или чисто българска. Така е и в Рим, и в Париж, и в Москва още повече. На улицата излезеш – трябва да си запушиш носа и ушите, на работа идеш – същото, в дома си се прибереш – и там така... Къде да се укрие човек, къде да избяга от великата

цивилизация, на която толкова много се радваше?... Зло или добро са машината, техниката, химията за човека?...

Винаги съм мислел, че са повече зло, отколкото добро. Много пъти съм го писал и много пъти съм бил обругаван за това свое отрицание на нашения научно-технически прогрес, който тъй съсипва човека.

Не твърдя, че времето работи в полза на оптимистите.

И изведнъж – Япония...

Не са толкова далече времето и денят, в които натоварих в същата тази кола на Киросава своята орфана, картонена кутия и куфара – дочакал най-сетне въпросния български дипломат да си довърши събрането в посолството, та след няколко часа чакане да ме вземе от летището... От летището – в колата на Киросава. Оттам – на един от уеите, който ще ме въведе в Токио. Очаквам го това Токио с извесен страх, любопитство и неприязн... Страх – защото ме плаши всякаква прехвалена цивилизация. Зная, че в такъв един град, който не може да си преброи жителите, блъсканиците, грубостите и напрежението са в излишък... Любопитство защото какво ли не съм чул за това Токио и за това японско чудо. Неприязн – защото още отсега от колата на Киросава съм приготвил една чиста носна къпичка, с която да си затискам носа и да се опитвам да я използвам като газова маска против мръсния въздух, с който е известен Токио... Стискам я къпичката и чакам моя придружител щом извади своята – аз одма да съм готов... Помия колега един бе минал преди две години през Токио и написа репортаж. Беше престоял един ден в Токио, на път за някъде, но репортажът си го биваше – беше силно разобличаващ японския капитализъм, имаше снимки, които пък показната докъде може да доведе човека хищническата експлоатация на природата. И снимка имаше на полицаи, който регулира движението и на всеки половин час го сменят, защото, като подиша този замърсен въздух, ако не е с кислородна маска, направо пада на улицата от кислородния глад...

Пътуваме към Токио и си приказваме. Да вади човекът до мене къпичката – не вади. Викам си: този като наближим центъра, където въздухът е най-мръсен, направо на маска ще мине. Слушам го като ми приказва и се озъртам – да видя къде си е скрил маската. Като не я виждам си казвам: японска работа – сигурно в определен момент сама ще изхвъркне отнякъде автоматически и ще се нахлузи на лицето му. Решавам да следя автомобилите, които идват срещу нас – те с противоглази ли са. Не забелязвам такова нещо и това ме учудва...

Посрещачът ми забелязва, че се въртя като побочван от осили... Не

казва нищо, но е разбрал мислите ми – това става ясно почти веднага. Но човекът е дипломат – при това в Япония – и няма да започне така просташки разговор а. И той казва:

– Аз бях преди десетина години пак на работа в Япония. Трябва да ви кажа, че тогава Токио не беше като сега. Въздухът беше силно замърсен. Четири милиона коли. И камиони около един милион. И фабрики имаше много... И всичко това замърсяваше въздуха и вдигаше шум... Появиха се неврози, градът започна да се задушава. В истинския смисъл на думата. Не е ясно точно колко са жителите на Токио. Едни казват, че са петнадесет милиона, други ги изчисляват на осемнадесет. Колкото и да са – много са... И правителството взе мерки. И ето, вижте...

Какво да видя? Виждам, че навлизаме в тунел. Киросава включва фаровете, макар че вътре е добре осветено и без неговите фарове. Колегата натиска бутон – стъклото бавно се прибира в отвора си. Сега ще нахлуе непосима смрад. Нищо подобно не става. Въздухът е все така чист, както преди да свалим стъклото. Това направо ме смразява.

– Филтри – казвам аз като човек, който не може да бъде лесно гавнат.

– Никакви филтри – отвръща дипломатът. – Колите не изхвърлят замърсени газове.

– Че как?...

Той казва нещо на Киросава. Онзи натиска газта. Изравняваме се с друга кола. Дипломатът сваля стъклото откъм моята страна.

– Дишайте – ми казва той. – Наведете се към ауспуха на колата... Усещате ли нещо?...

Не отговарям, защото не вярвам на носа си.

– Това е положението. Нито един японски автомобилен завод няма право да произвежда и да продава коли без пречиствателни устройства. Струват триста-четристотин долара. Като си решил да си купуваш кола, ще дадеш още триста долара за устройството. Ако се открие, че една фирма продава автомобили без тази добавка, глобата е страшна. Може да се стигне дотам, че държавата да спре производството на завода. Японската държава реши ли нещо, не си поплыва...

– Значи вече няма полицаи с кислородни маски? – питам.

– Няма – отвръща той.

Пътуваме на свалени прозорци. Макар че е ноември, времето е меко, слънчево, въздухът е чист, като че не сме в Япония, а в махала Койчевцн, Тревненско...

– Такситата ги задължиха да минат на газ, защото те са почти

половината от колите на Япония; така въпросът със замърсяването на въздуха откъм автомобилите се реши.

Дишам дълбоко, като пред лекар. Въздухът е наистина чист.

– Но защо е и свеж? – задавам поредния си въпрос.

– След малко ще видим.

И скоро виждаме... Навлезли сме навътре, в самата среда на града – тук се движим вече бавно. И аз мога не само да дишам, но и да гледам. За да видя, че Токио е пълен с течаша вода.

Като си помисля само – колко му е всеки град да си уреди тази работа с течашата вода? Колко му е, ама не го прави. Изглежда на този свят не е важно само да можеш нещо, не е важно само и да разбереш, че трябва да го свършиш, но чисто и просто да сториш мукает да го направиш. Или, както го беше казал помакът нашенски на Хайтов – едно е да искаш, друго е да можеш, съвсем трето е да го направиш. Рим ли няма вода, Париж ли не се нахвали със Сена, през Белград ли не мърда тиха Сава, ала това, което са го направили японците, защо никой друг не го е направил? Да не би въздухът в Рим да е много чист, или в Белград, или в нашата мила София, която не само че не може да понесе, като види софиянеца с чиста риза, ами още докато му изсъхне по балконите бельото мине кремиковския пушек, лизне го и вечерта или сутринта, като се обличаш, се чудиш – ризата ти във вода ли е прана или в разтвор от сажди.

Това, което ме довършва в Токио, не са красивите фонтани на Рим или Мадрид, ами най-обикновени, кротки и дисциплинирани вадички с вода, които отиват точно там, където им е посочил пътя японецът. Където има калкан, той непременно е обвит с водна възглавничка. Минава отгоре една тръба – водата се спуска по стената, наоколо мирише на озон, на чисто и прано, после водата се прибира по свой невидим път, за да се покаже в хола на някой голям хотел. Опасан холът му с хол, целият с тънка водна ивичка, която си върви по своите миниатюрни японски каскади – хем да шуми, колкото човек да се усеща сред природата, хем не много та японецът да повишава тихия си глас. От там водата пак ще изчезне, за да се появи на улицата във вид на нашенска вада – с корито от керемиди, с дъно от ситно камъче, шарено, постлано и надиплено едно до друго – като се загледаш в него, да се заплеснеш. Върви водата, поогледа хората и колите и на някое кръстовище пак се изгуби, за да се яви в съседния магазин, покатерила се над рафтовете. И току се спусне по една от стените, завърти опашката си около прозореца и витрините, подскочи, галне се на слънцето, припече се, спусне се през някое стъпало, подрипне весело и пак потъне... И ти вървиш из тоя град и имаш

чувството, че си под Марагидик или под Ботев връх, където бие водите си Пръскалото, и до теб – задушения от жегите и пепелациите човек – достига един въздух, сит с кислород и свежест, който ти омайва душата и те приспива без валиуми и диазепами...

* * *

Известно е, че японците са влюбени в цветята. Още като отворят очи и вземат да разпознават цветовете – първият цвят който се показва на детето, е зеленият – цветът на цветята. Същите тези японци са съчетали вода и растение по такъв начин, че онова, което може да го не поеме водата и палавите водоскоци, пръснати из цяло Токио, да го погълне цветето. Най-невероятни прегръдки между вода и растение може да види човек – както вече казахме: и в обществените служби, и в магазините, и по улиците на Токио.

Зная какво ви минава през ума, зная какво ще ми отговорите, като описвам тия японски усърдия. Ще ми кажете: „Е, добре де, в тая удобна вадичка, която минава през хотела, няма ли кой да метне в нея цигара, пепелника да си изгърси, водата от мивката да си излее в нея? Метачите по улицата къде си мият метлите, къде изсипват праха, който се настъбнали? Не плюят ли в тая вода японците, носовете си не секнат ли, обувките си, ако са накаляли, не посягат ли към тая подръчна водица да ги измият?“

Може донейде да сте прави, като ми задавате такъв въпрос – аз не мога да ви отговоря, макар че по принцип възможните отговори са два: или японците пазят водата чиста под страх от най-тежки санкции, или пък, че не я пазят. Тогава тя, след като се укрие на едно място, преди да се появи на друго, вероятно отива на химическо чистене. Защото, където и да я видиш тая японска водица, все е чиста, все свежест носи...

Най-близо до ума е и едното да е вярно, и другото. И японецът, който се радва на водата и цветето, да си ги пази като святи и свещени, и страшната японска техника да помага, да прибира замърсената вода, да я къпе в своите пречиствателни бани и отново – бистра и палава, да я връща на улицата, на магазина, на калкана...

Може много други работи да не е видял човек от Токио – град голям, както би казал Бай Ганьо – можеш ли видя всичко, но тази вода в къщите и по улиците, и тези нелеки японски цветенца, запърхалн из чистите си възглавнички с нежните си зелени лнстенца навред, където има свободна ивица камък, стена, или коридор – то стига, за да можеш да усетиш нещо от Токио и от Япония.

Стига, разбира се, но ако имаш някой човек като моя Киросава, който да те заведе на океана, хептен ще ти запъне устата – приготвила се да изрече разобличение срещу Япония, че всяка от тия приказки за вадичкпте и каскадите, за цветята и озона са си една чиста шашма...

Как са очистили океана, как са овардили и него, та от един най-обикновен Тихи океан (както виждате – Япония си е избрала и океан – не Велики, не Шумни, не никакъв друг фуклив океан, а „Тихи“) те са направили „Мистър Океан“ най-гледания, най-чистия.

И застанах аз пред един малко изоставен, малко позанемарен хотел (понятието е само в японски смисъл, иначе хотелът си е на най-високо туристическо ниво, който ние бихме обявили само за чужденци от второ направление). Застанах под едно силно разкривено от старост дърво, проснало едни клони накъм сушата, други – накъм океана, самата символика на единството на природата – и погледнах към дълбините на този океан.

О, небеса, които се оглеждате във водите на този чистник! О, моя оплешивяла глава, която видях на пясъците на неговото дъно да очертаваш сянката си! О, малки рибки, дето плувате из водата и си играете с такава наслада, сякаш тази земя е създадена само за радост! Да вярвам ли на очите си, че всичко това го виждам?... Потърквам очи. Човек в такива случаи наистина трябва да търка очи. Само преди един месец бях преплавал сума ти морета, затворени в сушата на Европа, Азия и Африка, на стотици километри навътре водата беше нашарена от познатите синкаво метални ивици на маслата и мръсотията, които корабите и танкерите изхвърлят. Имаше зони, където беше забранено да се хвърля във водата каквото и да било – „санитарни зони“ беше обявило човечеството. Съмнително чисти бяха дори и те. Застяхахме цели острови от кашони, найлонови туби, дървени опаковки, изхвърлени кому както дошло и където дошло – нашият кораб ги буташе с носа си, те отскачаха сърдито встрани, после се скупчваха след опашката му, да си помърморят на своите различни езици...

Да не говорим за крейбрежията, където спирахме – Неапол, Алжир, Пирея. Замърсяването, както обичаме да казваме, за да пощадим малко нещо езика си, вместо точно да кажем – мръсотията – беше дотам голяма, че в неаполското пристанище например угниването във водата на кори от изхвърлени портокали и банани, на всякакви хартии и парчета дърво е дотолкова силно и неприятно, че човек неволно, ако има как, понечва да си затвори и очите. Ала, изглежда от това, че много пъти бяха се опитвали да си затворим очите, сега тази мръсотия беше толкова

настоятелна и предизвикваща, че човек и да си затвори очите, и носа – не може... На всичко отгоре, в тази полувода, полумасло, полуразлигавени портокалови кори имаше десетки италианчета, които се къпеха. И десетки рибари, които клечаха да ловят риба, миришеща на гнило и на нафта... Случвало ми се е да подремя в Мароко, на брега на великия някога океан, край Казабланка – там, където са плажовете... Що изхвърлени консервени кутии, що найлонови тубички имаше – живи и здрави преминали от кой знае къде чак до мароканското крайбрежие, за да ги попитат немитите бог знае само откога ръчички на дечицата от Казабланка, наклеявали по брега, да си съберат цивилизация. Орфаните найлонови опаковки, изхвърлени във водата бог знае кога къде от коя нежна дамска ръчица, след като е освободила сандвича или комбинизона си, бяха се превърнали в жалки парцалчета, провесени по камъчетата и пясъците на късата и проядена плажна ивица. И така е навред.

А тук, на брега на Японския океан, аз стоя под вековно дърво, облегал съм се о попукания ствол на дървото и гледам дъното. Какво са направили японците за този океан? Къде и как, и колко навътре са му сложили те санитарния пояс, къде и как са го така изкъпали, па тогава да го пуснат да наближи Япония. Не зная. Явно е че някак си и някъде го правят. Киросава мълчи по въпроса. С такива работи, дето не са ни работа, ние българите много обичаме да се занимаваме – Киросава знае само, че откак е станал шофьор, идва по тези места и все е така...

Дълъг мостик опъва шия навътре в океана и аз тръгвам по мостика – водата е все така бистра, чиста и дълбока. Рибата – все така палава, жива и бърза, или ленива, както е навсякъде по света. Далеч към края на мостика виждам двойка – мъж и жена. Замятат с въдици. Що пък да не погледам японски рибари? Въдиците изглеждат скъпи, а японците – паралии. Тънка жилава пръчка, която свисти половин час, докато потоци оловния край на конеца във вода. Това са семейство рибари – мъж и жена. Тая е втората висока японка, която виждам. Мъжът е също едър. И двамата са нетипични за расата. Облечени са в специални костюми – непромокаеми. Не хвърлят с червеи, както ние правим, а вадят от чисти, лъскави кутийки, малки таблетки, окачват ги на кукичките и замятат... Те не ме забелязват или, по-точно, правят го по японски. Поздравявам – отговарят ми. Мога ли да погледам? Усмивка, благоразположение. Японката ие беше от тия, дето стават сутрин в шест и си лягат в полунощ. Нито от тия, дето стоят иа конвейера осем часа. Нежни ръце с дълги нокти, които меко държат въдицата и женствено я хвърлят. Мъжът дърпа – нещо се е закачило иа въдицата му. Той извиква жена си. Тя

притичва. И виждам как се заглеждат в дъното на дръжката. Там, на малко мониторче, се вижда рибата, която се е хванала. Това е малко, колкото една наша петдесетстотинкова монета екранче, на което се вижда добре рибата, а отдолу са изписани дължината и теглото й...

Японците са щастливи, защото рибата е голяма и хубава. Наблюдавам ръцете на мъжа – той върти ръчката на макарата и следи движението на рибата. Вижда се как тя се мята и опъва. Човекът спира, чака я малко да се поуспокои, после пак я помамва към брега.

Японката издава радостни възгласи на възхищение от успеха на мъжа си. Аз я наблюдавам под око. Чувал съм, че японците са много ревниви, известно е още, че за изневяра те имат право дори да убиват жените си, и съдът не е особено строг към този вид престъпления. Внимавам, ала виждам, че онзи е добре улисан във ваденото на рибата и използва момента. Японката забелязва, че я наблюдавам, с един светкавичен поглед ме оглежда и тя – в такива случаи жените по-бързо от нас си вършат работата, и укротила каквото трябва, в дълбоките галерии на своето непроницаемо японско око, тя казва нещо весело на мъжа си и застава с гръб към мен. За съжаление, никак не разбирам какво е мнението на японката за мене. Ако съдя по изпънатото жълто яке, с което тя ми показва гръба си, задраска ме с две черти. Решавам да кротувам, защото мъжът е висок необичайно висок и як за един японец – вижда се, че е спортист или поне много е спортувал. Широк гръден кош, стегнато, мускулесто тяло, красива мъжка глава, небръсната, както са главите на повечето японски спортисти, дълга черна коса, превързана като че е Борг – с панделка...

Рибата е вече на брега. Докато те ѝ се възхищават, аз още веднъж оглеждам японката – здрави, дълги и прави бедра, стегнато тяло, еманципирана. Семейството явно е не само богато, но и модерно. Той е изравнил сякаш жена си със себе си, след като не я е оставил да гледа децата и да му глади ризите, ами ѝ е купил скъп костюм, скъпа въдица и я довел толкова далече на риболов...

Япония сигурно може още дълго да издържи на традициите си в отношенията между мъжа и жената. Може още дълго японката да ходи след мъжа си с наведена виновно и раболепно глава. Дълго, ала сигурно е, че няма да е вечно. Тия двамата в някаква степен са си решили въпроса. Или са на път да го решат. Тази хубава и интелигентна японка явно е научила цената си и, което е много по-важно, научила се е как да си я иска...

Мили японци, вие не знаете силата на женския мерак за

еманципация. Просто като си помисля какво ви очаква след десетина, двайсет или трийсет – повече години не ви давам, като ми мине само през ума каква перушина ще остане от вашите наперени петльовски гребени, и ме издува на смях...

Ала моят смях ще е европейски, още повече български а не японски, и затова засега се съдържам да кажа: я елате вижте ние като тъй еманципирахме жената, какво направихме с нея и с децата си.

Пожелавам на рибарите слука. Японката се обръща, кима ми културно, той – също, аз се отдалечавам с разни мисли – смесица между мекрак, примирение и тиха злорада увереност, че рано или късно японките ще отмъстят за себе си... Рибарите заемат местата си, голямата риба ме изпраща с пляска на опашката си в коша, чувам за последен път свистенето на оловото навътре в океана...

Намирам Киросава седнал на един камък близо до онова разчеталено дърво. Той стана веднага, щом го наближих и ме попита искам ли да обядваме.

– Искам, Киросава, след всичко, което видях, след тия черни очи на японката и след тия зелени води на океана – огладнях. Във всякакъв смисъл. Води ме, но не искам да ме водиш в най-скъпите ресторанти иа този хотел. Тях вече ги видях. Има ли тук ресторантче, където такива, с по-малко пари се отбиват? Там ме води, Киросава, при твоя народ, при японца...

Киросава кимва – зер не съм първият българин, който му е поискал да го заведе в евтин ресторант, скрит зад желанието си да види как живе нормалният японски народ...

... Ресторантчето е наистина малко, то е същото, в което обядват и строителите на новия хотел. Празното място край брега, останало като по чудо незаето до скоро, вече не е празно. Нашите дипломати до не отдавна са намирали тука бряг за огън, скала за бос крак и дърва за шишове. Наистина има за какво да съжالياват. Тук, както никъде другаде, е вярна поговорката, че природата празно място не търпи. Още по-малко ще ти търпи такова нещо нагъчканият японец...

Киросава се събува. Аз също, като все пак се оглеждам – не би ли могло да се направи известно изключение... Тук няма изключения за чужденци. Гледам японците, които си свалят обувките и стъпват направо на чистите бели дъски или на рогозката. Краката им са сухи, чорапите – чисти и бели. Но аз ще побългаря малко тая чиста, като жулена с керемиди дъска. Поне да го направя по-бързо, да не се разбере кой е оставил следите си отгоре ѝ. Макар че измамата ми е доста прозрачна. И

кракът ми е по-голям от тия малки японски крачета – в сравнение с тях моята стъпка е като на снежния човек, а пък и едва ли японски крак ще остави следа отдире си...

Благославям в душата си тия жълто-кафяви и меки пътеки от рогозки, на които скоро стъпвам, те са по-гостоприемни и по-трудно правят разлика между японски и европейски крак. Киросава ме отвежда до ниска масичка. Крачката ѝ – не по-високи от двайсет и пет-трийсет сантиметра. Сядаме на тънка възглавничка. От лявата ми страна има нещо като трикрако столче, само че по-продълговато и вдлъбното от нашенските. На него мога да се облегна, ако искам да обядвам полегнал. Бързо мушвам краката под тази ниска масичка, отгоре ми пада тънка ленена завивка. Когато бива по-студено, научавам това няколко дни по-късно, отдолу под масата има и печка. Цялата японска фамилия си настанява краката отдолу, печката топли, а завивката пази топлината да не отлита. Отдолу те топли печката, отвътре – сакето. А сега мене ме топли и слъчевия океан, който започва току под лявата ми страна и отива та се не вижда в делечината синята му вода...

Тука да седнеш, че да не станеш...

– Саке? – пита шофьорът.

– О, ѝе – казвам.

Киросава превежда на жената, която веднага е дошла при нас и ни подава традиционните пликчета с изварени и опаковани в найлон кърпички. Тая жена не е гейша – това е обикновена трудова японска жена, която работи в ресторанта на мъжа си. Облечена е много чисто. Жената донася сакето, донася водораслите, усмихва се, донася още други работи и яденета за клечки. Наоколо седат други японци и японки. Тия вече си личат, че са пътници, слезли току-що от паркираните си коли. Има и шофьори, също спрели на паркинга с големите си тирове. Група жени също влизат. Те, според мен, са от съседното село. Облечени са простичко, ръцете и ноктите им са очупени от работа. Поръчват си саке. Охо, моята прогноза за скорошното клюмване на гребена на японския петел съвсем не е май толкова далечна. Тия жени не са в първа младост. Минали са четиридесетте. А сакето им се услажда. Еманципацията започва от самостоятелната работа и от сакето. Една жена посегне ли към чашката, вземе ли да го прави и без мъжа си – връщане назад няма...

Жените са кротки, по-скоро това са типични японки. Ала точно затова сакето скоро ги подфундя. От една бира японецът е готов, от половин бира или от чашка саке вече се е зачервил. На японската полиция денем никак не ѝ е трудно да познае кой е пил и кой не е – затова

никакъв апарат не ѝ е нужен. Лицето на пийналия японец колкото и малко да е пийнал – то е най-съвършения апарат... Въпрос, както ми казват, на някакъв ензим, който липсвал в кръвта на японеца и с който прочутата японска медицина все още не може да се справи... Боря се с едно изкривено водорасло. Клечките се инатят, упорито се разминават. Ако се справя с тях, то пък водораслото се заинати и докато пътува от малката паничка към устата ми, все успява да се изплъзне и да се върне обратно – кога в паничката, кога встрани от нея. Усещам погледа на шестте пийнали жени в гърба си. Чувам смеха им, ядосвам се. Киросава ме пита да ми поръча ли вилица. На кого, на мене ли? Бедни Киросава, ти още не знаеш какъв балканджийски инат стои срещу тебе...

Борбата между пръстите ми, двете палави клечки и онова парче водорасло продължава. Аз все пак побеждавам – с усилия, с напъни, с жертви дори, които оставят следи по покривката, но продължавам. Скоро едната чинийка е празна, посягам към втората – в нея има малки късчета някакви мръвчици, които се губят на върха на клечките, а като потънат в устата ти, имаш чувството, че не едно нищо и никакво късче месо си лапнал, а сладкото и вкусното на цял един континент. В друга паничка са наслагани малки, ситни, като кибритени клечки изрезки от варена японска тръстика.

– Още саке? – пита Киросава.

Кимам одобрително. Може да ми се смеят жените отзад за непохватността с клечките, ама нещо да кажат за трите празни вече канички със саке? Да изпият всичките толкова, ще се зачервят не само те, ами целият бряг...

Самочувствието ми се връща. Както го е казал поетът – нека видят японките, че и ние сме дали нещо на света. Па било и умение да нагъваме саке в такива непонятни за японеца количества. Щото сакето не е нищо друго, освен една шльоковица, която един нашенски пияч няма и да ти я близне. Я има, я няма дванадесет градуса. Вън е топло, даже е горещо, а те ти го сервират като греяна четиридесетградусова ракия. Такова саке мога да ти го пия цял ден, стига да има кой да ми го плати.

Завършваме краткия японски обяд. Такъв е той – лапни нещо, изяж нищо... Знаех си, че ще остана гладен. Моите деветдесет и пет килограма не могат да се заситят с трийсетина грама водорасли и още толкова дребни мръвчици... Ама ставам. Жената е сложила, дори не съм забелязал кога, до мене листче със сметката. Киросава ме изпреварва и го взема. Не, вземам го аз, отивам до изхода, където има нещо като нашенска каса, и плащам. Връщат ми точно. Оставям бакшиш и отивам да си

търся обувките. Момченцето от касата ме настига, поднася ми в чинийка остатъка, с който съм се опитал да впечатля Япония. Тая система да си плащаш сметката на излизане, дискретно до вратата, така както дискретно и точно до йена ти е оставена и сметката, е нещо много привлекателно. Няма почесване пред теб зад ухото, няма плюнчене на молива няма олюскан тефтер да се вади, няма въпроси какво имавте още, няма ровичкане на менюто – кое колко струва, няма надписване...

Намирам си обувките подредени, изчистени и намазани със съответната черна японска боя. Не зная какви видове черно има на света. Синьото има разцветки – небесносиньо, турскосиньо, не знам какво си още синьо. Аз бих въвел пък за черното една особена разцветка – японско черно. Хем много черно, хем чисто черно – ако това някому нещо говори...

Кога е играла четката по моите обувки, отдавна не помня. Едва ги познавам. Оглеждам се пак да се проявя, йена за благодарност да оставя, дори питам Киросава. Той ме побутва към вратата. Тук няма такъв обичай.

Къде тръгнах, къде отидох! Искях да разкажа как се купува в Япония кимоно, а се озовах на брега на Тихия океан, за да отворя приказка и смях у шест японски селянки, за една година напред. Представям си ги как, като станат сутрин, докато тупат рогозките, ще си приказват:

– Помниш ли онова саке, дето го пихме в новия къмпинг?

– А ти?... – ще последва смях. – Помниш ли какво хубаво време беше – и пак ще последва смях. После ще стигнат до целта.

– Ами оня европейец, дето си изтърваше водораслите, помниш ли?... – и смехът ще е най-дълъг и най-силен. Казват, че японците много се радват на унижен европейец, макар че никога няма да му го напомнят или покажат...

Това е един друг начин да се подсетят за своето японско превъзходство, да си го покажат един на друг, и тихо, зад гърба на баламурника-европеец да си ударят две-три помпи повече в националното самочуствие.

* * *

Докакто се шляйках насам-нататък из Токио, влизах в един магазин, влизах в друг, забелязах нещо, което ми прибра долната челюст, че и малко нещо я вкопчи в горната. Забелязах го на шега, после рекох да видя да няма грешка, а най-сетне видях, че няма изключение.

Вървиш си по улицата като най-щастлив човек, който освен да се

радва иа онова, което му вижда окоето, няма друго какво да прави. Забелязал съм, че хора, които освен за едното зяпане отвън по витрините, за друго нямат пари – са едни от най-щастливите хора. За тях няма въпроси: да си купя ли или не, ако пък „да“ – оттук ли или от другаде, ако пък е оттук – днес или утре. Цените в най-реномираните магазини на Токио са наистина такива, че не само турист като мене, ами и година тъпкал асфалта на „Гинзата“ японец държат в състояние на върховно блаженство пред недостижимостта на ония примамни и подредени като непипани от човешка ръка по витрините стоки. Когато върсът да имаш и да нямаш е решен в полза на второто, ти си вече човек в пълния смисъл освободен за висша естетическа критичност и презрение към всичко това, което ти вижда окоето.

Благодарение именно на това си финансово състояние аз забелязах една красива куклена манекенка, която рекламираше кимона. Беше с руса коса иа кок, с дълги, дълги мигли – точно като на кукла. Бе, да си виждал ти японка с кок – рекох си и се вторачих повторно. Не само кокът, не само миглите, но и манекенката не бяха от японски произход. Те бяха бели, с правилни, европейски черти. Тръгнах по-нататък – от друга суперлюксозна витрина елегантен мъж показваше от своя стъклен кафез последна мода костюми – беше бял. Продължих още – хубави дамски обувки, някаква руса красавица, докарана тук я от Осло, я от Стокхолм, показваше хубавите си глезени. Продължих и в други улици своето изследване, продължих го и в други дни, и в други градове. Всички манекени бяха бели – нито един японец!

Споделих своето заключение с нашите дипломати – те скептично вдигнаха рамене – вероятно в такива магазини си попадал.

– Е, добре – викам им – хайде да попадаме заедно.

Юрнахме с един от тях новата му „Тойота“ – от улица в улица, от квартал в квартал. Ако точно в този ден ни е следила японската полиция, респект сме й вдъхнали. „Я па тия българи колко са капризни. Цял свят се възхищава на нашия пазар, те все не могат да намерят, каквото търсят...“

И ще се окаже права японската полиция, защото ние наистина не намерихме каквото търсихме – японец на витрина!

Този факт много значи и много обошава. Щом не се е покачил сам на припек и на ачика, явно японецът го смята за недостойно. Това е сигурно. А щом е недостойно и е поставил там белия човек, значи то не е от първа обич и неудържим възторг пред дългите куклени клепки на шведката. Това е едно недвусмислено дистанциране от белия човек,

едно мълчеливо безобидно, ненатрапчиво, ала категорично себеунижение...

И отговор на онзи въпрос какво мисля за себе си и за нас японецът – и вчера, и днес, и по-нататък...

Бях започнал с избора на кимоно. Ще гледам – рекох – как става тая работа. Тук, в Япония, ако не я видя, къде ще я видя. И меката подметка на „Сърп и чук“ прекрачи не един път прага на голямите фирмени магазини за кимоно по „Гинзата“.

Момичето в асансьора ми удари дължимото темане, пусна си магнетофончето със своите мили японски любезности. Асансьорът нежно се заклати в своя тунел. Пак поклон, и ето ме в царството на кимоната.

Едно време като бях дете един мой съученик се беше подлъгал с един по-голям дангалак да ограбят кооперативния магазин за домашни потреби. Хванаха ги, разбира се, веднага. Доведоха моя съученик в класа.

Класният го пита:

– Е, какво видя в тъмното, като си влязъл да крадеш?

Той отговори:

– Какво видях ли? Кутийки, кутийки, другарю, да ти се завие свят!

И аз така сега – това, което видях, бяха кимоно, кимоно, цял свят да облечеш в тях, светът ще свърши, те ще хартишат!

Загледах се как една сан си избираше плат за кимоно. За час и четирисети пет минути й свалиха целия щанд и пак го качиха. Но платовете все не й харесваха, все не ставаха за вече понетежалата й талия и явно понатежалата кесия на мъжа й... Ама и аз не бързах и си викам: „Ха да видим сега на коя от двете страни ще издържат нервите повече.“ Едната не харесваше, другата сваляше. Свърши се щандът. Всичко се преобърна, като че ли тая японска лелка не беше клиентка, ами тайфун, нахлул на шанда за кимоно, за да го разровичка и разпердушени.

Като се свършиха платовете в магазина, продавачките отидоха в складовете. Появиха се за целта още момичета, появиха се и още платове. Откъде извираха тия момичета, откъде се пренасяха платовете – само господ бог би могъл да знае... Ни шум, ни врясък, ни пот под мишниците, ни отговор. „Друго нямаме! Утре ще получим!“ Дали, викам си, докато тая богата и, както вече казах, попрегоряла булка, избираше, съветвайки се с една частна своя консултантка, която прелестно опипваше коприната, дали през това време момичетата не прескочиха на бърза ръка и до предприятието-производител, та още да покажат, още да донесат от тия платове за кимоно, които струват от една заплата на тия

момичета до целогодишната им заплата, че и два пъти повече. Не се умориха, не се намръщиха продавачките. Купувачката донейде я кара и тя с усмивка – все пак японка беше. После обаче женското надделя над японското, защото като все не си харесваше плат, който да я прави с двайсет, трийсет години по млада, тя се показва и жена. Ама женище – такова да си имаш в къщата, че да ти заобръща душата, както тука обръща рафтовете и складовете... А момичетата все засмени, все любезни, все им беше драго, като че ли тая им беше първата и последната клиентка на тоя свят...

Търговията не стана. Усмивки на разочарование и най-дълбоко съжаление от страна на „Мицукоши“. Усмивки на съжаление и донякъде на извинение от страна на купувачката.

Леле, мале да сте ми в София, в ЦУМ да ми дойдете – там да ви видя как ще капризничите! Па ако ще не в Токио, ами зад Токио в родилен дом за първи път да сте изплакали.

Колко време привеждаха в приличен вид тия мили момичета целия кажи-речи етаж за кимона – вие ще кажете. Но доколкото можете да ми вярвате – нямаше повече от десет минути. За да се свърши по-бързо работата, още момичета наизлязоха – аранжюрки, сгъвачки, подреждачки на тия безкрайни и скъпи коприни. Всичко си отиде на мястото, всичко цъфна, всичко се засмя – като че тази недоволна и капризна виелица с късите крака и къносани коси не беше и минавала оттук. Кога и как бяха подбрани тия момичета, та бяха докарани комай до вратите на рая – с две голи ръце да плеснеш отдира им и ще хвъркнат. Едни от тях бяха завършили техникуми за обслужване на магазини – голямата част. От тези техникуми те идваха направо тук – в магазина на всемогъщия Меркурий – Мицукоши сан и неговите безкрайни разклонения от внуци и правнучи. Тия техникуми дават доста прилично образование за едно японско момиче. Но много греша онзи, който мисли, че като си вземе девойката дипломата и я занесе на управителя на магазина, той ще усуче мустак, ще плюе, ще размаже два пъти с крак плюнката си, после ще взема писалката от бюрото си, ще върти около ъгъла на листа върха на писалката – знак, че в това време началството размишлява и взема важни решения, докато пободе писеца и удари с тежкия печат късмета на момичето, като напише „На щанда за кимона!“ или „Аранжюрка с 25 000 йени основна заплата!“.

Никой в Япония не постъпва така. Защото техникумът, който момичето е завършило, дава наистина едно прилично образование, но истинската наука, истинските познания то ще ги добие във фирмата.

Горе-долу и тук пътят, който ще извърви, е такъв: първо ще си намери наставник или наставничка. После ще започне с метенето на магазина, от работа в склада, до асансьора, оттам – на щанда, от щанда – на касата. Каквито още службици за момичета има, за една година или две – според вида на магазина, и улицата на която е построен – кандидатката ще мине през тях. Където и да работи момичето, преди да бъде окончателно назначено, навсякъде вещи хора и наставничката тънко и точно оцемяват работата и качествата му.

За сръчност и бързина – толкова точки, за настроение – толкова, за контактност – толкова. Пази боже някога да си излезнала кисела от къщи и малко нещо да си изтървеш нервите в магазина. Ще те лизне с лошото си око „Елката“, отиде момиченцето, та се не видя... Ще има да търсиш работа, ще има да подсмърчаш, щото такива като тебе, колкото щеш. Ти ще си отидеш, десет други ще дойдат и ще застанат зад тезгяха – и по-хубави от тебе, и по-засмени, и още по-готови да превият гръб. И най-важното – никога намръщени и кисели!

Накрая се тури рекапитулацията... Черно на бяло, след тия една или две години работа в магазина – през всичките степени и стъпала като мине бъдещата служителка на „Мицукоши“, се решава: ставаш – не ставаш. Досега заплатата ти е била малка – няма как, стажувала си, проверявали са те, девойко. Сега една възтежка комисия ще те огледа за последен път, всеки ще си извади от тая комисия тефтерчето, всеки те изчислява. За аранжорка не ставаш. На еди-коя си дата, в еди-колко си часа малко си настъпила плата, който е трябвало да сгънеш и поставиш на мястото му. За щанда с опаковане на стоките не ставаш, защото вместо да залепиш със скоча пакета, си залепила с него плата. За работа с клиенти също не ставаш, защото си им показала десет вида от якетата, конто са търсили да купят, а не си се сетила, че има и единадесети вид – вътре в складовете, който липсва на щанда! Виж, за асансьора ставаш. Хайде, слагай синьото боне, слагай белите прозрачни ръкавички и синьото костюмче и отивай при бутоните...

Тъй става в Япония изборът кой, къде и какво да работи в един магазин... Както виждате, системата е доста сходна с нашата с тази разлика, че оная – японската, много трепери над клиента, я не над продавачката, с което, както имаме вече случай да го кажем, Япония си казва експлоататорската същност по отношение на продавачките и някакъв си мним хуманизъм по отношение на купувачите. Докато ние правим точно обратното.

Сега, драги читателю, вземи валериан, ако си по-зле със сърцето,

сложи и малко хапче нитроглицерин под езика и питай. Зная какво ще ме запиташ: тия хора, японците, като са толкова съвършени, като са майта, „раят“ на вежливостта, на усмивката, на вниманието, на „всъото и всято“ в обслужването – те ядове нямат ли си, тях нервите не ги ли хващат? Тия момичета дето ги изкара от ангели небесни по-съвършени – при мъж не лягат ли, на тях децата им не врякат ли, не се ли разболяват никога тия дечица? Или майчинството у тия жени дотам е смазано, че да ти трепери тя пред една богата глезана, която не може да си избере кимоно, а да не иде в това време до телефона да попита детето как е: ако е болно – температурата паднала ли е, ако е здраво – научило ли си е, ако пък си е научило – напазарувало ли е?... Или, което най-често става, самите те да прескочат да напазаруват, кафе да пийнат, за другите по-интимни работи, които ние баш в работно време ги правим – не говоря! Нали знаете от собствен опит колко такива въпроси може да зададе човек, като стане дума за настроение и любезността на една продавачка. И мисля, че още един въпрос основателно ще искате да поставите: тия японки толкова ли нямат връзки, толкова ли са свети-пресвети, че през нищие кабинетче, върху никое канапе не са проветрили нежните си роклички?... И най-сетне: пък толкова ли мъжете им не са началници, или нямат приятели началници, които пък да са приятели с трети началници, та да не могат да й видят сметката на оная капризна купувачка?...

Вие ще си отговорите на този въпрос. Има съответната литература. За Япония е писано много. Кога по-обективно, кога – по-малко... От тази литература обаче е известно, че в Япония тая работа с връзките по причини, които вече разисквахме и още ще разискваме с Кането сан – не върви... Никак. Със служебните канапета работата също не става – в Япония има доста много заведения и заведенияща, където г-н директорът на магазина на „Мицукоши“ от ул. „Гинза“ би могъл срещу доста скромно заплащане да прекара къде-къде по-приятно, отколкото да си ключи кабинета и да трепери кой ще го проследи с хитро и техническо око.

В Япония всички тия грижи продавачките ги нямат – както навремето писа за Гергана дядо Петко Рачов Славейков... Защото като се ожени една японка, нейното място не е вече в магазина, не е на бюрото, не е... където щете другаде, а у дома. Мъж да гледа, деца да ражда, семейство да върти... Ще кажете: ама как, и такъв закон ли има, след като се оженят, жените да се прибират у дома? И такъв закон ли е измислен в Япония? Да, и такъв закон, макар че той не винаги е написан черно на бяло... От него в крайна сметка тръгва и при него завършва цялото

тайнство около неповторимостта на японската жена. Около нейните чарове, около нейните милни обятия, около нейната съвършена женственост, около всичко, което каже ли се за жена и е от хубаво по-хубаво, търси го у японката...

Ще ме извини г-н Кането, че прекъснах сериозния си разговор с него за известно време, но не мога да не пусна завистлив поглед към японския мъж, щом ще говорим за японската жена...

Ох, японки, японки – знае ли светът, като толкова много ви се възхищава, като световната жена толкова много ви завижда на чара и женствеността, на какъв хал всъщност са поставени не малко от вас?...

* * *

Още като се роди на този свят малкото момиченце, майка му, казват, му показала едно цветенце. Такова цветенце да стане и самото то. Да има вкус към нежното, към изящното, към онова, което възвишава душата. Освен на култ към красотата, малкото още момиченце се учи и на култ към мъжа. Все едно дали това ще е най-напред баткото, таткото, чичото, който ще дойде на гости, или бъдещият съпруг. На този свят японката не се ражда, за да прави по-конкурентен тръста на г-н Киото, а за да бъде женствена, да бъде сладост, ръкавичка, отмора, развлечение, нежна опора, гордост, очарование... Аз ще спра дотук, вие продължавайте нататък и допълвайте каквато още хубава дума ви дойде наум за жената.

Стари, стари притчи разправят, че това положение на японката в едно средно семейство се изразявало горе-долу така: В далечното минало, когато водата била кът, научно-техническата революция и дваисети век не били доставили толкова много и всякаква вода на средния японски гражданин, той пак обичал, както и сега, да се къпе. Култът на японца към чистотата не е от вчера и не е за ден-два, или само за пред хора... Та, къпели се в ония диви феодални времена японците в следния ред: най-напред мъжът! Никакъв турчин, а още по-малко българин, съпруг на еманципирана жена, не може косъм да отскубне от главата на японца по пашалък в това отношение. Но за кефове и пашалъка на японца-мъж ще говорим и по-нататък. Тук само отбелязваме, че той се изкъпва задължително пръв. След него се къпе по-големият син. Ако има и втори син – той е наред. Все същата вода. Следва момиченцето – ако има такава. Най-подире се къпе японката-майка. И измива съответно банята. Ако се появят, да речем, гости в семейството, традицията не се променя. Къпането и с гости и без гости следва своя свещен,

установен от не знам кога си и от кой си Буда ред. Първо – стопанинът на къщата, второ – мъжът гостенин, трето – децата на къщата – момчетата. Следват момчетата на гостенина, ако има такива. Когато свършват момчетата, започват момичетата. Най-напред – съпругата на гостенина, след нея – дъщерите и след тях – дъщерите на домакина. Най-после – жената домакина. Това е наистина предание. В съвременни живот дори звучи като легенда, но тя е много показателна.

Мисията на японката в обществото е особена. Нея майка ѝ я учи още от дете на всички тайнства на женската нежност, прелест и преда-ност. Не зная дали ще съм прав или достатъчно кавалер, ако кажа обаче, че това, което видях в Япония – в смисъл на японка, не ми чак дотолко-ва смрази кръвта. Ако трябва да говоря като европеец – малко по-гру-бянски и безцеремонно, както вече взехме в Европа да говорим за жена-та (ние говорим, а японците го правят), бих казал, че на японката доста важни неща за една жена ѝ липсват. Дядо господ ѝ е дал прекалено мно-го нежност и женственост, но от наша европейска гледна точка не ѝ е дал всичко – лишил я е, да речем, от предните привлекателности на една жена, по пък е измислил кимоното – та ако нещичко все пак има, то да рипне напред. Не ѝ е дал особено щедро и материал за крак. А знае се от световния опит каква е ролята на един дълъг женски крак в живота на съвременното човечество. Вижте „Пари Мач“, вижте „Лекспрес“, справка – витрините на Шан-з-елизе или Шарлотенбург, справка, ако щете, конкурсите за разните мис „Европа“, „Свят“, че и нашия скромнен, ала достоен социалистически мис „Черно море“...

Ама си има пък кимоно. Скъпо, скъпо, ама кимоно – то не е измис-лено на тоя свят само за да имат работа ония момиченца от магазина на „Мпцукоши“ и от хилядите, не, ами милионите щандове и етажи за ки-мона в Япония...

Кимоното крие, кимоното подлъгва, кимоното загатва... Затова от-тук нататък под кимоното вече търсим японката...

Японката е прелест, японката е усмивка, японката е настроение, японката е слънце, японката е същество, което не знае гняв, и кисело настроение не близва лъчезарните ѝ очи. Японката не знае езика на въз-ражението, японката не може да се сърди на мъжа – тя няма и такова право, японката не знае груба дума, японката не знае да отказва. Тя мо-же да свири на разни инструменти, може да говори на мъжа, докато той си пие сакето и за по-възвишени духовни работи, ако трябва цял един ден и цяла нощ отподир, докато той седи облегат на малкото столче ка-то римлянин и налива в коремчето си саке, зачервява се от това саке и

даже да говори цинизми. Японците казват – страшно обичали циничния, сексуалния масал, съпроводен с тънка усмивчица. В къщи ли си е японецът, японката е до него. Цяла нощ – тихо, безропотна, ефирна, нежна, предана. Че е материя, че я има, можеш да го усетиш чак когато постеле дюшека, извади завивката и се гушне нежна и закопняла за мъжеството ти...

Един неделен ден се разхождахме с моя български колега из старите търговски центрове на Токио. Този ден той беше решил да ми покаже електронни прибори и устройства, а аз, да си призная, през цялото време оглеждах човешкия свят, който пълнеше магазини и улици. Ходихме в един магазин, в друг, влизахме, излизахме, където погледнеш – планини от електронни устройства – всякакви и за всичко. Половин час гледаш и ти се иска да избягаш от тия жестоки, безчувствени очи. Усещаш се гол, премръзнал сред тия жици, оплели Токио. Добре че колкото и да му е студено на човек – огладнява. Наредихме се на опашка за сандвичи на самообслужване. Пред мене на опашката се беше изправила японка. Да ти види окоето жена. Моят човек също беше с жена, при това собствена... Не зная какви са били разговорите им после насаме, когато са се прибрали в тихата дипломатическа обител. Мисля само, че не са били съвсем в духа на дипломатичността, защото като я видя тая жена, той направо подскочи. Тя имаше красивото лице на японката, беше обаче висока, обува в дънки, които показваха дълги и съвършено правилни бедра, и по-нагоре всичко беше, както го пише по каталозите. Японка, която е жена и хартиства. Моят човек го изрази по-иначе. В цяла Япония я има още две-три такива, я не – рече той.

И това съкровище, скъпо и с вкус облечено, също се беше наредило на опашка. Че на всичко отгоре държеше в ръцете си детенце из две-три годинки. Ние с моя човек станахме целите на очи, жена му и тя стана – на женски очи, които в такива случая не знаят ни прошка, ни милост... Японката взе грациозно малката книжна таблична със сандвичите и кафетата и с една ръка ги понесе към масичките, които бяха наредени вън. Заведението беше много чисто, всичко беше най-съвършено и с вкус подредено, но това беше заведение евтино, „на крак“, затова и масичките бяха малки – за един сандвич и колкото трима души да сложат на тях кафето си... Тръгна жената – що мъжки погледи повлече подире си... Отиде на една масичка, сложи с много изящество, което трудно прикри големите й усилия, табличката със закуска за трима и едва не разля кафето. Там я чакаше мъж. Приятен японец, който беше скръстил крака и бавно и дори отегчено дочакваше жена му да постави всичко пред него,

и чак тогава посегна към сандвича. Тя закусваше с детето в ръка – хапка на детето, хапка за нея си. Мъжът обслужваше себе си, затова бързо се наяде и стана. Без да довърши закуската си, японката покорно тръгна подире му...

Японците тъй вървят – най-напред мъжът, след него – жената с багажа и децата... Подобно нещо са били нашите помаци, като дойдат в София. Само дете японците нямат магарета, та да ги възседнат. Вековният опит е научил японката да е доволна и от това, което ѝ се дава, както между впрочем и японецът. От памтивека той е научен да е щастлив, ако самураят не го заколи, да е щастлив, че има обувки, че има дрехи, че е гладен, но че не е умрял от глад...

Не казвам какви мисли ми се събраха в главата, докато гледах тая красива, почти съвършена жена как му трепери на она самонадеян дандалак, как мъкне отдире му детето и багажа си. При това тя – една от трите супержени-японки, както казваше моят сънародник, в тоя безкраен низ от острови... Ами какво оставаше за онези женици, дето не са дотам надарени с бедра, с гръд и със стойка. Може ли човек да ги види като как изглеждат сутрин, когато нощта е измила боите и червилата, и умората и изтощението са се оцъклили с всичката си безпощадност върху милото и очарователно до късно снощи лице...

Не съм прекарвал нощ с японка – не зная как изглежда тя сутрин. Сигурен съм, че при тежкия ѝ ден и при сервитьорските ѝ задължения вечер едва ли ще блести от настроение и ентузиазъм сутринта. Затова японката е богиня не само на усмивката, но и на боята. Но колкото и да я умее тая работа с боята, и боята, дето е боя и толкова работи скрива на тоя свят – и тя пропуска, ако имаш око, за да видиш умората върху лицето иа голяма част от японките...

Когато една япоика трябва да отгледа три-четири, че и пет деца, след като трябва да ги възпита – да бъдат такива и такива, ако са момиченца, и такива и такива, какврто е таткото, и нещо повече от него, ако са момчета, става ли тя за онзи магазин или за онези хиляди магазини, за които говорихме, и които покриват и надхвърлят и най-претенциозните представи за световен лукс. Ще отговори ли на техните изисквания вече такава една японка?

Е, добре, ще кажете, сред японките лекарки и инженерки няма ли, те университет не учат ли? И ако го учат, за какво им е, след като тъй рано приключват с науките си. И после, което ние смятаме за особено важно: кой има сметка те да учат, да заемат места в университета, да вземат дипломи, а после тия дипломи да ги показват само на децата и

внуците си – черно на бяло – каква учена майка са имали. В университетите, както вече споменах, има доста много момичета, и всички прогнози говорят, че техният брой ще се увеличава. Ще ги видите сутрин в метрото да отиват на лекции, някои от тях – с дълги, развлечени фанели, с дънки, които не миришат вече чак така на сапун или аптека, ще ги видите в междучасията, насядали по парапетите – с цигара или дъвка в устата. И ако не са черните дръпнати японски очи, по нищо никой не може да разбере, че се намира в Токийския университет, а не, да кажем, в нашия Софийски университет или Московския, или в Бостонската Алма матер. Това са момичета на богати родители, а богатството по-бързо от всичко друго интернационализира нравите. Ала Япония може в един момент да забрави кимоното и да си сложи дънки, може да качи дори краката си на масата, обути в нахлулите и тук вездесъщи маратонки. Модата, противно на някои наши рязъждания от 50-те и 70-те години, доказва, че не се интересува толкова от предразсъдъци и съсловни традиции, че докосва душата много трудно... Само че ние в България и това трудно го разбрахме – що крачол увисна счепен, що къса полчица цъфна, що ножица щрака под невчесани къдри, що статия се изписа „за“ или „против“ дългите коси... И кое е модно и кое не, взе да го решава милицията. И колко къси или дълги да са роклите на момичетата – пак тя. Така че тия момичета, както и да ги видите облечени, са си чистокръвни японки. Ще я карат те тука с дънките, с цигарката, докато учат. После, вече изпапкали бая бащини йени през петте години, ще махнат кокетно за сбогом на младостта и науките и – „Добър ден, традиция, ето ме отново при тебе“. Само че с друго око ще погледне вече комшийката, като срещне Миамото сан, защото е станала лекарка. – Охо, добър ден! – ще й казва вече старата Куросава сан, и не два, ами три пъти ще й го повтори. И синът на Куросава – младият Куросава, вече ще говори по друг начин с Миамото. С една голяма диплома в малката дамска чанта по-друго става името на момичето. То много по-скъпо ще се продаде на бъдещия си съпруг. Защото, освен зестрата, която бащата вече ще е пригласил, това, че тя има образование в Япония само по себе си е вече голяма зестра. Такова момиче много по-добре, много по-качествено се жени... Това е причината един доста висок процент от момичетата в Япония да следват или да учат в други училища независимо от това, че през целия си живот после може да не хванат лекарска слушалка, независимо от това, че на чертожна маса може да не кръстосат даже и два пергела или никога да не се изправят до черна дъска в училището...

Ние доста дискусии бихме провели: редно ли е или не така да се

зanosва интелектуалната енергия, така да се похабяват знания? И може би, бихме имали право. Но в Япония сметката е по-друга. Струва ми се, че и те имат своето право. И даже много повече от нас. Защото една такава качествена японка и друго качество япончета ще роди. Нея вече по друг начин ще я гледа не само бъдещият ѝ съпруг и родителите му, самото японско общество ще гледа по друг начин вече и нейния бъдещ съпруг и неговите родители...

И все пак – колкото и да ражда по-други япончета, въпросът си остава: струва ли си толкова висока цена да плаща тъй пресметливото японско общество само за един оглед, само за един обществен престиж? Още повече, че цената не я плаща само бащата на момичето, което учи в частния университет, или пък в държавния – в крайна сметка плаща я целият архипелаг от острови...

Отговорът иа един такъв въпрос едва ли е еднозначен. А и навярно не съм аз първият, който се е сетил да го зададе. Едва ли е минал такъв въпрос и без да го докачи окото на японската морална и икономическа „Елка“. Не е Япония държавата, която ще си губи тъй скъпоценните момичета и тъй скъпоценното време за едно нашенско „на гол тумбак чифте пищови“... Тогава? Дали ще сбъркаме, ако накараме нашата българска еманципирана жена да спре за малко стана или крана, на който се е качила? Дали ще е по-грозна ако свалим от нея ватенката или вземем тежката кирка от ръцете ѝ. И пак да се запитаме: тая прословута Япония спечелила ли е или е загубила, като е докарала еманципацията на своята жена само до средата – до брака, и е изпратила тази тъй високообразована японка да си гледа мъжа, да му налива саке, да му пере гащите, да му гали самочувствието, да му ражда япончета, да им мие дупенцата, да им глади кимонцата, да ги възпитава и образова, да ги учи на любов към красотата, реда и изяществото, на традиция и национална принадлежност в японския смисъл да ги учи? Ние като се сдобихме с пълна еманципация, като изпратихме нашите жени в канцелариите, като ги пръснахме по обектите на поредната петилетка, като ги изравнихме с мъжа във всяко едно отношение – дали добре постъпихме? Добре ли ни е или не, като научаваме, че една част от тях волю, а много често и неволю, преди да стигнат до работното си място минават през леглото на началника или директора? Добре ли е или не, че средно дневно и най-примерната и най-еманципираната съпруга отсъствава от семейството си между 9 и 11 часа, а бъдещият строител на социализма в това време стои сам в къщи и замеря от прозореца на апартамента врабчета или се чуди какъв друг золум да извърши? И като се върне у дома тази

еманципирана майка, какво точно най-напред трябва да извърши, докато разбере душевното състояние на този бъдещ комсомолец, докато узнае колко цигари е изпушил днеска, докато надникне в тетрадките му и накрая скапана се довлече до леглото, нерядко сама удавена от цигарите, които е изпушила през деня, или от ядовете и нервите на работния ден – дали тя по-добре се чувствава? И най-важното: дали обществото ни се чувствава по-добре от пълното и триумфално шествие по нашите земи на уважаваната от всички ни еманципация?

Дали печелим повече, отколкото губим, дали натрупваме резерви в името на децата, които отглеждаме за самото свое бъдеще като общество, или като лишаваме децата от едното и другото, също тъй лишаваме и себе си от бъдеще!... Въпроси, въпроси... На тел да ги нанижеш – телта ще се скъса от тежестта им, те няма да се свършат!

Всяка държава, всяко общество, ако щете, търси по своему отговора на този и подобни на него въпроси. Сигурно времето ще покаже кой път като хване жената, или който ѝ предлага обществото – най-бързо ще върви към целите, които тя и светът около нея са си поставили. Едно е ясно, че Япония върви към своето разбиране за мястото на жената без отклонения и компромиси. Поради това, за да я лиши, за да я откаже навреме от всякакви възможни амбиции, които, да речем, могат да я сподият: я голям началник да стане, я много пари да спечели – тихо и кротко, по японски, със своите икономически разпоредби държавата категорично е накарала жената да се прибере при семейството си. Както например е разпоредила: „Ако една работа може да се върши и от един мъж, и от една жена, то жената не може да получава повече от 60 процента от заплатата, която би получил мъжът. Второ, както казахме, тая работа жената може да я заема само докато се омъжи или ако се разведе.“ Точно поради това в Япония не намалява числото на работещите жени, тъй като расте числото на разведените...

Макар и трудно, макар и с гърчене, макар и с всичката сила на своята вродена съпротива срещу онова, което подпалва фитилец под опашката на традицията, Япония не може да се опази от всичките огньове и пожари на научно-техническата революция. По отношение на разводите японската традиция тихо, кротко отстъпва... Все повече японки идват в големите градове, като напускат своите семейства, като се откъсват от самия корен на който е връзвало тяхното нежно, японско цвете – за да попаднат в сложния живот на съвременния японски град. Като е лишила японското момиче от семейството му, държавата го е предоставила на всички ония условия, които конвейерът, самотата, квартирният

проблем, липсата на здрава духовна опора скоро ще му наложат...

Попадаме в нещо като водовъртеж, където старите традиции се бият, блъскат, скърцат със зъби срещу антитрадициите, срещу онова, което се внася от външния свят, което е по-силно от японската митница, от онова, което го пораждаат технизацията, електронизацията, и роботизацията в Япония, от всичко, което задължително следва тяхното безвъзвратно настаняване в живота на тая страна.

Много момичета идват в Токио от други градове, за да търсят работа. Търсенето на работа за всяко момиче, където и да е било, по света е свързано с мъки и унижения...

Към това прибавете, че едно такова момиче, като се отскубне от своето семейство, като няма къде да преспи, като не е сигурно на какъв човек ще налети, реши ли да се омъжва, като няма нищо друго в крайна сметка в града, освен предприятието, в което при много старание могат да го назначат – такова момиче не само ще трепери над своята работа, но предприятието вече ще бъде неговото истинско пълноценно семейство до момента, в който то ще си създаде свое, което значи да е спечелило пари и да е навършило потребните от закона 26 години... Японките, както и китайките, не могат да се оженят, когато им излезе късметът или когато им се прииска. Ранните бракове са любов, сила и деца. Япония, поне засега, няма нужда от толкова много деца. Едно-две стигат. Докато овладее новата технология за високото строителство, докато победи чрез тях земетресенията и се отпусне да расте веднъж завинаги и тя нависоко – без страхове и кошмари, дотогава ще е тъй – кът ще са квартирите, скъпи до безумие ще са апартаментите или къщичките, Япония ще си остане една тясна дреха за толкова много хора. Затова раждаемостта не се поощрява от законите.

И тези момичета, които завършват разни техникуми и училища за обща култура, наистина гледат на фирмата, в която попадат на работа, като на свой дом, а на патрона или наставника си – като на свой втори баща. Защото най-често истинският баща е далече. Киросава – моят нов приятел, шофьор в нашето посолство, не беше ходил при баща си повече от една година. Не беше виждал повече от една година и майка си. За да отиде при тях, трябва време, най-вече трябва пари... Пари не че толкова ги няма, но по-добре е, вместо да се харчат за пътувания насам-натам, да бъдат спестени. Спестената йена е най-милото нещо в Япония...

И фирмата, тази фирма-психолог, добре е доловила един такъв тънък момент от жизнената съдба на японското момиче. Тя му плаща наистина по-малко, отколкото на момчетата, за една и съща работа –

така традицията се спазва, а от тази традиция собственикът или собствениците добре си връзват кесийката. Защото едно момиче от 20 до 26 години, когато японките най-масово работят, е най-сръчно, най-бързо, най-жизнено. От такова момиче фирмите най-много печелят. След тая възраст те се омъжват. Ако не се омъжат, работоспособността бавно пада. Затова фирмите не се възхищават много на жени, минали 26 години, които още искат да работят. Затова, и тези, които са под 26 години, и тези, които са минали тази възраст, навсякъде в Япония се водят не като постоянни, а като временни работници. Ето защо те не получават полагащите им се за постоянна работа облаги.

Когато момичето постъпва за пръв път на работа, фирмата наистина го према като свое дете. Затова пък то ще ѝ бъде предано и благодарно не само докато работи в нея, но и след като тя го освободи. Още докато е била ученичка, фирмата е наблюдавала какви са възможностите, наклонностите, недостатъците ѝ. После ученичката отива в тази фирма на стаж, после пак в нея под ръководството на майстори получава, както ние казваме, своята „специалност“. Пак тя дава на момичето общезитие или малка квартира – собственост на фирмата. Това е привилегия от изключителна важност – както за момичето, така и за момчето. Тук то преминава серия от безплатни курсове – учи се да плете, да шие, да готви, изучава езици, правилата на държание и обноски, получава медицински знания за детето, което ще дойде някой ден. С майстора момичето свиква да споделя своите мъки и грижи, своите интимни увлечения и радости, така че то е не само по цял ден пред окото на майстора като работничка, пред това око е цялата негова интимност и душа. Нишките, които го връзват с предприятието, са десетки – видими и невидими, ала са все такива, че яко се държат и късане няма. Къде ще иде едно момиче, ако си позволи лекомислено да ги скъса? Единствената възможност е улицата. Ала Япония не е Франция, тия работи, от които едно момиче може да си помисли, че ще тури някоя йена в джоба си, като затвори очи пред шкембето на първия чичко, който е пийнал повече саке тая вечер, в Япония не стават като във Франция – на улицата... И те са бамбашка. И за тях си има система и ред – японската проститутка не е френска. Най-мечтаният изход поради това, казахме, е бракът. Към него се стреми преди всичко момичето. Ала и когато едно момиче ще се жени, родителите на жениха питат пак във фирмата какво е момичето, което ще им стане снаха. А там знаят всичко. От фирмата скриване няма... И не дай си боже един ден работите на фирмата да тръгнат на зле. И не дай си боже да се наложат съкращения. Тогава пред японката се изправя

строг, страшен и жесток въпросът: „Накъде?“ Няма накъде! Такива случаи са най-честата причина за самоубийствата, които в Япония са толкова много. Изгонена от предприятието, уволнена поради съкращения или просто освободена поради неговото фалиране – отгук нататък жизненият път на жената или на мъжа е твърде кратък – малко топла вода във ваната, едно ножче и една вена. Другото е работа на вестниците...

На японката не ѝ се позволява да заема такива места в предприятието, които ще я направят много нужна за неговото съществуване, защото нейното място в крайна сметка е в къщи... Затова тя по-често е на конвейера – там, където тя по-лесно би била подменена при нужда. А тази нужда неизбежно ще почука на предприятието – момичето рано или късно ще се омъжи. Какво, да не е луда фирмата да търпи бременна японка над конвейер наведена, да я чака да роди и да ѝ плаща по майчинство или да ѝ търси замесничка? А дори и да остане като майка или съпруга по някакви не знам какви причини, да я гледа как ходи до телефона, как си приказва с децата и как им трепери здрави ли са, сити ли са, научили ли са си? И в крайна сметка – да се разсейва и да произвежда по-малко богатства за собствениците...

Такова нещо японската фирма не само не може да си позволи, тя не може дори и да си го помисли... Това е вън от границите на нейната фантазия...

Японката има допълнително още един страшен враг, който върви подире ѝ, преследва я със своите стъклени очи със своите липсващи нерви, със своята неуморима, практически неизтощима сила и трудоспособност – роботът... Той е, който ще я довърши, ако дотогава не се случи нещо друго, ако Япония не измисли някакъв своеобразен антиробот... В Япония има сто хиляди робота³ – 80 процента от роботите в целия свят. Ако към тази люта цифра прибавим още две-три също така люти цифри, положението става съвсем, съвсем в шише. Като например: от всичките сто и двадесет милиона японци половината са жени. От тях половината – тридесет милиона, са в трудоспособна възраст. От тях работа има само за една трета, т.е. за десет милиона. Голяма част от тия десет милиона е предназначена за конвейерите, там, където кротко и зловещо ги дебнат, за да ги изпъдят скоро и отгук очите на тия мълчаливи и жестоки като самураи японски роботи...

Как да не е послушна тази жена, как да не са ѝ влажни очите от непапускащата я предана усмивка, как да не е готова да счупи гръб пред

3. Цифрата е от 1984 г.

всеки, от който зависи не просто днешният ѝ ден, а реално и точно – самият ѝ живот... Затова рядко ще видите японска жена с маникюр, с лак по ръцете – няма време нито за лак, нито за маникюр. Освен ако самата ѝ работа го изисква. Вглеждах се, заглеждах се и в ръцете на стюардесите, в ръцете на продавачки в най-скъпите магазини по „Гинзата“ – тази визитна картичка на Азия: чисти ръце, с добре и грижливо изрязани нокти и това е...

Възможен път за известно измъкване от клопката, в която я е поставило и миналото и не по-малко днешният ден, японката, особено ако е от по-богато семейство, може да подири в полето на изкуството, науката, преподавателската работа, макар че проблемът място си е проблем и половина... Но и тук шишето е с много високи, почти непрестъпни стени. Но може лесно една нежна японка да прескочи високите зидове на своята национална традиция. Е, ще стане, да речем, асистент, ще стане даже доцент в Токийския университет. Ще се откаже, да речем от женитба – колко му е в края на краищата, ако е решила да живее по-независим живот. Е, да, но толкова повече няма да стане – доцент и край. Японските висши атестационни комисии не избират жени за професори...

Е, добре де – можем да се запитаме: тая японка все тъй в това шише ли ще стои, в края на краищата, колкото и да е покорна, колкото и да е покорна на традициите и навиците, колкото и да е благовъзпитана – тя пък чак дотам ли е лишена от свое човешко самочувствие? В печата все повече и повече се прокрадват недоволства от това незавидно положение на японката. Тези ограничения тежат на не малко интелигентни японски жени, които имат и образование, и знания, и интереси – те не могат в този високоцивилизован век току-така да захвърлят лекарските си слушалки в малкото чекмедже под леглото, не могат да приберат изведнъж и завинаги пергелите си вече готовите инженери... Обществото все още предпочита да мълчи. Силна и усмихната, Япония по въпроса за положението на жената се опитва да оглажда ръбовете и да гали косъма. Кой ще надделее в тази начеваща се борба? Тези момичета, които са опитали свободата на студентския живот, те да не би през тия пет години само възрастните професори да са гледали в очите? В двора на едни университет човек много вижда. Още повече една жена. Ето защо заедно с дипломата си японката изнася в малката си чанта една бомба със закъснител. Бомбата, която силната японска традиция трудно ще обезвреди – фитилът гори и отива към душата на японката. И старото добро японско кимоно едва ли ще скрие зараждащата се под него буря. Една

просветена жена е наистина по-добра майка. Но не се знае дали тя е по-удобна гражданка...

* * *

Обещах по-отблизо да ви запозная с Хага сан. Той е бивш световен шампион по джудо. Хага сан е също и бивш треньор на националния отбор на Япония по джудо. В момента Хага сан е на четиридесет и три години, професор д-р по медицина, собственик на клиника за рехабилитация на болни от инфаркти и инсулти. Не зная колегата от БТА откъде се беше запознал с него и как. Поканил го беше в къщи на гости – в един богат, даже много богат за японските възможности апартамент от четири стаи и огромен хол. Покани на тази вечеря и мене.

В Япония хората не си ходят по къщите, както ние го правим. Да те покани японец в къщата си, много сол трябва да сте олапали, много път извървели, много общи сметки сметнали и, което е най-важното – да е решил да ти покаже, че голям ихтибар ти прави. Поканата е винаги няколко дни напред, подготовката на семейството, което кани – дълга, а самата вечеря – празник. Японците не са от хората, които когато им дойде на ума, тогава си ходят на гости.

Имах в София едни съседни, после други, после трети, които си имаха своя система за ходене на гости.

Дойде у дома най-напред момиченцето и попита за моя син: в къщи ли е, какво прави. Влезе детето, заиграе си е моя син. След десетина минути идва братът на момиченцето и пита – сестра му у дома ли е?

– У дома е – река. Хайде и той влиза да си поиграят тримката. Петнадесет минути по-късно идва майката:

– Да са тук децата?

– Тук са – казвам аз или жена ми.

– Ще ги бия, дето ходят по къщите и не се обаждат – вика комшията и без покана влиза в хола, сяда и въздъхва: – Ох, да си почина малко, че то у дома спиране няма.

Жената тури кафе, чиния с пощение притрупа пред гостенката. Какво да правиш, нали сме се прочули като гостоприемни.

В това време отново се звъни. Вече зная кой е. Докато жената влива кафето, аз глася ракиятката. Защото на вратата е застанал четвъртият от семейството – бащата.

– Бе, моите да са тука?

– Тука са, тука, вече всичките сте тука – отвърщам.

Моята иронийка не улавя ред. Влиза съседът в хола и също сяда...

Тъй дълго я карахме. Оплаках се на един приятел – той вика:

– И аз ги имам такива. Те пък – вика – идват вкупом наведнъж, защото живеят по-далече. Звъннете – викам – барем по телефона. Някога може да не ни сварите, само път ще биете... – Като не ви свариме – викат, – ще се върнеме. Нема умрял човек, я! Ще идем у други приятели. Едни като не намерим, други ще намерим...

Всички тия мили спомени ми минаха набързо през ума, докато гледах едрия японец с огромен букет как се кланяше на вратата, след като беше позвънил точно в 8 часа вечерта. И точно една седмица, след като беше връчена поканата.

Елегантен, то се знае, усмихнат чак до омачканите от спорта уши, традиционен: бяла риза, синьо сако, черен панталон, черни лъскави обувки...

Влезе, седна, усмихна се...

Гледам го и имам чувството, че цял живот е чакал тази вечер, че нищо по-хубаво досега не му се е случвало от това госте. Как да не ти додражее, че си го поканил.

Домакинята – интелигентна и умна българка, също изпада в плен на хубавото настроение. Тя не ходи из къщата, тя просто тича и пълни масата, приготвила е богата вечеря и плочи с много танга. Но преди Хага сан да тръкне чорап в стъпката на тангото, има време. Той е един от най-младите японски професори, доктор на медицинските науки. Като разказвах после, че го познавам и че е професор доктор, нашите българи и в Япония не ми вярваха. – Толкова млад – ми казваха те, – не може да бъде и професор, и доктор...

Не зная защо си мислеха така, вероятно японската система за хабилитация си има своите вътрешни ограничения които Хага сан успешно беше прескочил. Фактът си беше факт: Хага сан бе и едното, и другото, че даже вече си имаше своя частна клиника на 150 километра от Токио, в японското университетско градче.

Висок и много едър по всички човешки стандарти беше Хага сан. Лично аз мога да се нанеса два пъти на гърба му и място за едно дете ще остане. Главата му е бая отгоре над моята, като седне в таксито Хага сан, таксито се сляга накъм неговата страна. На стол като седне, преди това проверява стола да не е повреден, в метрото като мезе, де що има поглед – и женски, и мъжки, обира ги... От играта на джудо, от битките по световните тепихи ушите му са ошмулени като на борец, свили се, смалили се, но Хага сан чува всичко, което е за чуване. Докато е бил спортист, Хага сан е обиколил доста свят. Сега – като професор по

медицина в една тъй модерна област – продължава да го обикаля. Че кой ще ти откаже да чуе и види опита на един лекар, който връща на работното им място толкова отписани хора. Инсултите и инфарктите не си поплюват – нито в Япония, нито къде да е по света. Даже и в моето балканджийско село Видима – да се чудиш и маеш – през къща вече има ударен човек. Млади хора, средни хора, възрастни, пребелели от застоя и сенките на това яко някога балканджийско гнездо. Ха де, нали не сме Америка, нали не сме Япония – толкова работим и да се притесняваме. Точно защото не сме Япония или Америка пръскаме нашите градини с отрови, които те отдавна са изхвърлили. Та като тъй, Хага сан не е само на мода, той е от малкото хора на земята, който е станал два пъти светило. Преди – като световен шампион, сега – като световен лекар. Навсякъде, го кажи, е ходил Хага сан, ала не е идвал в България и, колкото и да е чудно – и в Съветския съюз. И в двете страни много му се ходи. Хага сан е чист японец. Ала не от фанатиците. Разбиранията си ги отстоява с много обяснения и настойчивост, но никога натрапчиво и с юмрук на масата. И попийва, и се напива, но доста по-трудно от обикновения японец. Неговите сто и двадесет килограма не можеш ги подчерви с петдесетина или сто грама саке. Нито с петдесет грама уиски. Виж – със сто, сто и петдесет можеш, но това не значи, че Хага сан е пиан. Това ще стане накъм четвъртото уиски, когато ще положи глава на масата, където сме седнали, и ще придремне...

Но това ще стане вечер... А сега, кратко и доволно седнали на една българска трапеза, вечеряме и пием. Аз – червено вино, Хага сан – бяло... Разпитвам Хага сан на моя лош и на неговия не по-добър английски какви са успехите му в лечението на тия модерни болести на века. Хага сан повече от другите японци обича да казва: „О, йе!“, като при това гласът му прави едни много силни интонационни извивки на „йе“-то. Както сме седнали на масата, все имам чувството, че Хага сан ще натежи, че тя ще се надигне и ние заедно с пържолите ще се изсипем в единия край на хола. Цяла вечер стоя все тъй нащрек – кой момент ще навиря крака... В такова душевно състояние разговарям с интересния човек... Много са болните от инфаркт и инсулт в Япония – казва Хага сан. А аз си мисля, че баща ми също е болен от тия негови болести. Сега той е далеч, в моето балканско селце и трудно движи дясната си половина, а аз седя в Токио с един толкова интересен учен по болестите на баща ми. Интересът ми е оправдан, и Хага сан го приема като нещо естествено. Цялата вечер минава в приказки около неговата система за рехабилитация. Това, което ми казва Хага сан, е доста впечатляващо – за два-три

месеца хората, които идват при него свити на купчина, се изправят и прохождат. Доста бедни хорица е върнал на конвейера Хага сан, доста богати – на бюрата им... Хага сан не е политически ангажиран човек, той е хуманист и не прави особена разлика между пациентите си – него все още го интересува резултатът. Големият проблем и голямата болка на човечеството го занимават. Прекланям се пред Хага сан, че се е заловил с такава наука – почитена и потребна на подлудяващия от стресове и инфаркти съвременен свят, който пълни болниците на Хага сан, хиляди други болници и гробища по земята с нещастни хора, много употребявани и вече ненужни. Но Хага сан се инати, той ги преработва, манипулира ги, разхожда ги с колички, поставя ги на диети и ги връща на съвременния свят. Между него и тази прочута научно-техническа революция се води упорита борба. Само дето инфарктите и мозъчните удари са толкова много, а хора като Хага сан са толкова малко...

Но Хага сан е оптимист. Той вярва в своята нова методика на „форсирано раздвижване“ – казва ми, че резултатите му са много добри и хуманният и икономически ефект е много голям. Като бивш спортист, Хага сан е организатор и на международни състезания по различни видове спорт за болни, които вече за работа не стават.

– Тези състезания – казва той, – осмислят съществуването им...

Това което върши Хага сан е много интересно, то е великолепно, но кой дава пари тези болни да пътуват, да играят? Става ясно, че що се отнася до японския отбор, той е на издръжката на Хага сан. Като собственик на болница Хага сан би трябвало, както се изразява колегата, да е червив от пари. И аз вярвам, че е така, макар че Хага сан с нищо не го показва. А другите – викам, хилядите, милионите, които не са твои пациенти, на тях кой им плаща да спортуват...

– Това е проблем – казва той, – но аз вярвам, че и другаде по света има хора, които ще подкрепят финансово такава идея. Вие в социалистическите страни как гледате на него?

Мълча известно време и давам донейде си неясен отговор. Ние в социалистическите страни честно казано никога не сме били чак такива хуманисти, а не зная как гледаме на такава идея, а не искам да разваля още отсега вечерта с едно евтино пропагандно клише, което веднага мога да му предложа... Хага сан ми е интересен такъв, какъвто е – приказлив, любезен, мислещ, и аз искам още да говоря с него...

– Предполагам – отвърщам му, – че у нас не е трудно да се намерят фондове за такава идея. Имаме десетки обществени организации, държавни спортни дружества, имаме и такива, които не са от най-бедните.

А че – викам – има и друго, Хага сан, самите болни у нас си имат пенсии, които не винаги са малки... Така че – викам – идеята ти става...

... Моментът е подходящ да се поинтересувам тия негови пациенти все така скъпо ли плащат в болницата му и най-важното – откъде вземат пари за лечението си. И което е още по-важно, след като не стават всичките отново за конвейера, кой им плаща да са живи...

– О, йе – повишава глас Хага сан. – диз ис а биг проблем!⁴ Моите пациенти са все богати хора – той е искрен, – но аз приемам и бедни, макар че напливът е голям, а леглата в болницата са само двеста...

Пациентите на Хага сан са наистина нещастни хора. Предприятията и фирмите им дават според случая, и най-важното според стажа – една, две или три заплати. И толкова! С тях ако искаш – отиди при Хага сан, дано неговата методика те хване и ти си стъпиш на краката. Ако ли не, влачи крак и живеи с онова, което може би си успял да спестиш...

– Ами ако спестеното бързо свърши – питам Хага сан, – нали спестените пари най-лесно свършват?...

Хага сан клати глава. Той не избягва неудобния въпрос и като лекар, и като човек е угнетен от него. Угнетен е, защото той по-добре от мене знае, че оттам нататък става онова, което държи Япония в графата на самоубийствата на едно от първите места в света...

Така че Хага сан е не само лекар на тялото, той се опитва да е лекар и на душата, а даже нещо и като лекар, който да компенсира недостатъците на обществото. Не вярвам да му стигнат парите на Хага сан, колкото и много да са. Все пак, не е собственик на „Мицун“, нито на „Мицубиши“ нито на „Тойота“, нито на „Хонда“... а на една все пак малка, макар и изключително полезна и нужна клиника. А срещу него е цяла Япония, и цял свят. Но такива като Хага сан връщат куража на човека, връщат вярата му, че и съвременният свят има своите резервни играчи, своите морални запаси, че тук или там се появяват светили, които пръскат чиста светлина около себе си. И ние разбираме, че тая земя е все още жива, че все още има надежда, че все още има от ония човечи, които толкова отдавна ги търси Диоген...

Гледам и слушам Хага сан и си мисля, че те някъде с Диоген са се срещнали...

Домакинята пуска танго. „Компарсита“. Тя е жена и иска да танцува. Аз съм българин и следователно съм обут. А Хага сан, верен на своите японски традиции, е по чорапи. Засрамва ни Хага сан, събуваме се и

4. Това е голям проблем (англ.).

ние. Едрият японски гигант танцува с малката и нежна домакиня. Тя е нещо като кукличка, която той е прегърнал. Имам чувството, че там където те танцуват, апартаментът се клати насам-нататък и става нещо като лодка.

От Хага сан, както от всички едри хора, се излъчва доброта. Хага сан и няма причина да е зъл човек, на него му е вървяло в този живот. Спорт, режим, титли, свят е видял, завършил медицина, станал професор, напипал важен дамар на науката. Вече е собственик на клиника, която е претъпкана. Ала като гледам тромавата му и тежка стъпка, дори за танго, разбирам, че Хага сан не е имал никога време за танци и за веселби. И неговият живот е минал по японската система – труд, труд, труд... Само че той е от успешите.

Тъй аз видях един щастлив японец. Танцуваше танго в полунощ... Хага сан бе дошъл в Токио на конгрес на рехабилитаторите. Днес е бил докладът му. Утре конгресът свършва. През нощта. Хага сан ще пътува с влака за своето университетско градче.

– Спи ли ти се, Хага сан? – Не, Хага сан се чувства добре с нас и аз питам колегата като вещ познавач на Япония – искрен ли е нашият гост. Той казва: да.

Какво може да поискаш, когато имаш до себе си един такъв прославен човек, при това богат, при това толкова здрав физически, че ще трябва един батальон полицаи да се справят с него, ако се стигне дотам... Това е времето да мръднем някъде... Хага сан казва своето „О, йе!“ Решаваме най-напред да заобиколим към квартала с проститутките. В Токио такива квартали има доста, но ние отиваме към баш-квартала! Да, но днес е неделя, а утре понеделник. Японецът трябва да се наспи, японецът трябва да е отпочинал за работа. Японецът утре трябва да е безупречен. И кварталът е празен, като че ли преди малко отгук е минала полиция, макар че полицията не се интересува от онова, което си е узаконено и регламентирано, както е с нощният или следобеден японски секс... Обикаляме най-напред с колата – празно навсякъде, или почти празно. Забавили сме се. Който е имал нещо да посвърши, свършил го е. И в този милионен град, в този толкова необятен град, такива като нас бяха десетина-двайсет мъже. Няколко пъти се срещнахме, няколко пъти се разминавахме, докато обикаляхме местата, където може да се намери някаква по-улична атракция...

Паркираме колата и тръгваме пеш. Колегата знаел едно заведение, което „нямало грешка“. Хага сан не е по тия зеведения и не ги познава. Той се е оставил като малко дете да го водим. Най-доволен съм аз,

защото минавам по места, по които никога няма да мнна, при това до мене е най-надеждната японска охрана... Що се касае до Хага сан – мисля, че той климаше след нас главно от любезност. Но го правеше достойно.

Това заведение, дето нямаше „грешка“, е празно. По-точно вече е опразнено... От съседна врата излиза шумна група младежи. Един от тях се засилва, качва се на ниската муцуна на лъскавото италианско „Ферари“ – последен модел, стига до покрива на тази суперкола и скача отгоре ѝ. После още веднъж, и още веднъж, злобно и с ярост, докато покривът потъва дълбоко в купето и колата не става вече за нищо. Хага сан изтичва бързо. Японския младеж се изкикотва, и въпреки че Хага сан е спортист, той все пак е на четиридесет и три, ония – по на двацет – изчезнаха яко дим. Хага сан потърси полиция, полицията дойде тутакси, но нощните палавници вече ги нямаше...

Хага сан сдържа гнева си. Имах случай да видя как реагира японецът в подобно положение. Нищо не рече Хага сан, лицето му нищо повече не изрази. Колегата обясни – ние, българите, сме силни в това да обясняваме поведението на другите:

– Ето ти го американското влияние...

То се знае, аз тутакси се съгласих...

– И все пак – попитах, – защо смачкаха колата?...

– Две са възможните причини – или подражават на американците наистина, или го правят от злоба. Този с колата е луд баровец. Защо да не му развалят настроението, когато се събуди утре сутринта... В Япония да имаш „Мерцедес“, друга еврейска кола, или спортно „Ферари“ като това – значи да си супербогат... Е, затова според мене тия му изиграха намера. Никой по света не обича баровците, колкото и да се съобразява с тях.

Хага сан не взе отношение по въпроса. Хага сан замълча. Попитах го какво мисли. Вместо отговор Хага сан предложи той да ни заведе някъде. Даже проличаваше по лицето му как бавно и мъчително узрява решението му да си спомни къде да отидем, да прецени добре ли е там, или не за хора като нас.

Японците трудно вземат решение. Но затова пък вземат ли го...

Докато се въртахме из тесните и помръкнали улички на квартала, Хага сан мълчаливо, но с надлежната сериозност си припомняше къде трябва да е ресторантът, който ни бе нужен. Аз пък си спомних за ония разговори, които водих с българи и японци по това как японците вземат решение...

Случваше се често вечер да минавам по една от главните улици на Токио. И винаги погледът ми се спираше на една сграда, която остро се връзваше и разбиваше с лакти околния лукс и красота, като оставяше странното усещане, че от сватбената трапеза на младоженци си попаднал в съседната стая с ковчега на мъртвец. Може би е грубичко това сравнение, но аз поне така се чувствавах пред черните, овъглени очи, с които гледаха към улицата прозорците на този голям опожарен хотел. Японската полиция още не знаеше кой, как и защо е подпалил сградата. Огънят винаги е бил едни от най-големите престъпници, защото той по правило без грешка успява да заличи следите си. В случая това не беше важно. По-важно беше другото – че сградата беше изгоряла, че хора бяха скачали от десетия и по-горните етажи направо долу, на улицата, че бяха изгаряли във въздуха или се бяха пръскали долу пред очите на стотиците минувачи и, което е най-непонятно – пред очите на напълно бездействащите пожарникари... Защото тази сграда е била по-различна от другите и не е влизала в съществуващите правила на японската пожарна служба. Била е на такова място и така построена, че възприетата в Япония система за гасене на пожар при нея е била неприложима... Когато пожарът лумнал и противопожарната група пристигнала, то трябвало да се даде команда, т.е. да се вземе решение за друг начин на действие. Смисълът на тази команда е познат и на Милко Полендака от моето село, който пръв се появява, ако нещо в село се запали. Та и Милко знае, че в такъв случай чисто и просто се опъват на ръце три-четири платнища и горящите хора падат върху тях, вместо върху тротоара. Кой по света не знае, че платнището е първото нещо, което трябва да се опъне в такъв случай. Ала, тъй като то не влизало в установените правила, някой е трябвало да вземе решение за промяна на системата. Никой не поел отговорност. Потърсили началника на пожарната команда – не бил в къщи, потърсили висшестоящия – и той не бил в къщи, началника на полицията потърсили – бил с някаква делегация. А сградата горяла и хората умирали на паважа долу. Улицата станала гробница.

Японците са известни с това, че бавно и сякаш трудно, от наша гледна точка, вземат решение. Известни са и с това, че винаги държат – вземат ли решение, то да бъде пълно единодушие. Не се ли постигне единодушието, решението се отлага до постигането на въпросното единодушие. Това, разбира се, означава много често то да бъде забавено. – Нищо – казват японците – нека решението се забави малко, ама като се вземе, пък никой да не мърмори срещу него, никой да не го изпълнява с колебание. Както да речем, ние правим. Кажете началството, че трябва

днес да се вземе такава и такава решение – за да не сърдим началството, ние бързаем да вдигнем ръка, даже бързаем повече от него да покажем колко правилно е решението, което началството е предложило да се вземе. После, разбира се, мълчаливо, под масата, под кревата, под юргана, на четири очи и най-вече на две, мамичата му разкарваме на това решение...

Японците не правят тъй. Те първо решават един много важен въпрос, който ние другите народи, доста рядко си задаваме – има ли нужда от такава решение. Докато се умува и дискутира има ли нужда или няма се избистря самия проблем – всичките му десни и леви страни, всичките му висши и нисши съображения излизат на бял свят, избистрят се и становищата, и гледните точки, и различията на участниците в дискусиата. Може да се каже, че целият този процес е най-важният момент от вземането на решението, неговата, така да се каже, есенция. До този момент изобщо не се поставя въпросът какъв трябва да бъде отговорът или какво трябва да бъде решението. Това е така, за да не могат участниците в дискусиата да си нагласяват мнението според силата на страните, за да не предлагат или отстояват решение, само затова, че така ще се харесат или ще получат повишение.

Това – „за и против“ това – търсене на истината, разбира се отнема много време. Самоувереният български началник сто пъти ще напопържа и ще каже:

– Абе какво толкова сме му заумували, аз власт ли съм или какво – що съм взел да питам Пена от Горна баня, че тя ли ще ме учи мене как се ръководи? Нали аз затова съм назначен – да взимам решения, а Пена – да ги изпълнява.

И в живота често става така: началството взема решението, а Пена пък си взема решение да не му изпълнява решението.

Японците оставят впечатление на доста объркани хора, докато вземат някакво решение. Каним ги ние, да речем, японците да огледат една наша фирма как работи, колко работи – с оглед да се кооперираме в някое производство. Идват те, стоят, гледат, държат си бележки, подпитват от от време на време за това, за онова, чудят ни се сигурно на акъла и начина, по който работим, и хайде: „Джапан еър“ ги откарва на моето любимо летище – Нарита. Мине се известно време, нашего брата – българският, или европейският кандидат за коопериране с Япония, пита и разпитва: какво, отказахте ли се бе, японски приятели, защо си мълчите, нищо ли не излезе от пазарлъка ни? Вместо ясен и категоричен отговор току цъфне някоя сутрин на летището нова група японци – хайде пак

обяснявай, хайде пак давай вечери, хайде пак доказвай това-онова. Тия гледат и слушат като хора, които за пръв път чуват за какво става дума. А най-вероятно то да си е наистина така. Таман реши нашето скептично око, че тия от втората делегация са вече втасали, хайде и те опънат гръб в „Джапан еър“ и те залижат усмивка пред японската стюардеса. Блъскай си главата: какво мислят, какво кроят, какво им става на тия хора? Пък вървят депеша, пак наши хора подпитват: бе какво не им хареса на тия японци, устата им за какво са, нали да кажат – тая, дето сме я захванали, ще я бъде или не? Вместо отговор, нова делегация тръква колелцата на куфарите си на летище София, Париж или Копенхаген, и ти се хващаш за главата и им теглиш резолюцията с една тлъста, подлучена шопска погръжня я на културен английски, я на какъвто друг език най ти прилегне...

В това време, докато ти си се вадил из акъл, японците са умували, японците са пращали делегации от хора, които не само ще вземат решението, но и ще го изпълняват. Тъй работата с умуването изглежда излиза скъпичко, изглежда да се е проточила повечко, ала в това време те са решили вече дали да вземат решение, как да го вземат: който е бил против, си е казал протива, който е бил в колебание, си е прибрал колебанието. Страните са си изспорили спора и когато ние – европейците, най-малко очакваме, или когато след такова протакане сме се пригласили да седнем най-после на масата за разговори – японците ти цопнат точ в точ договора. Те за себе си са свършили преговорите за себе си те са единодушни за какво ще действуват и как ще действуват. Решението е взето бавно и мъчително – за сметка на това неговото изпълнение вече става бързо, без колебание и задръжки. И докато от този момент нататък ние започваме да популязираме решението сред своите хора, да се агитираме, събрания да правим, съвещания, където да се уверяваме в неговата полезност и потребност, японците вече изпълняват. Поради всичко това публична тайна е, че японците могат да намерят грешен отговор на един или друг въпрос, но много рядко, почти никога няма да дадат правилен отговор на грешно поставен въпрос...

И още нещо, което е важно. Ние, хората от тая част континенталната, обичаме да вземаме много решения за неща, които нямат особено значение. Божие сме да вземаме решения. Що се отнася пък до т.н. социалистически човек даже сме убедени, че колкото повече решения вземаме, толкова повече работим. Японците не обичат да вземат много решения, техните сили отиват другаде – да изберат най-съществените, най-важните, най-значимите проблеми и по тях да вземат малко, но

верни безпогрешни решения. Разбира се, бързо променящите се условия могат в някои случаи, като този с пожара в хотела, да сварят по бели гащи японците, но тези случаи са редки и нетипични. От един такъв случай обаче те ще извлекат максимална изгода, ще преразгледат отново всички възможни луфтове, ще отидат напред във времето, ще подложат на проверка други системи и механизми. Така че в края на краищата една изгоряла сграда ще се окаже много по-евтина от опасността да се изправят пред една изгоряла система на действие... Което много често се случва с европейца, а още по-често с нас българите.

Умувах си ги тези работи, докато гледах Хага сан как бавно скълпваше в главата си плана на Токио и как узряваше у него идеята да отидем в неговия стар, някогашен ресторант. Какви ли за и против, плюсове и минуси прехвърляше през своята глава Хага сан? Зная само, че той излезе от колебанието трудно, но за сметка на това резултатът беше удовлетворителен, а ако се вземе предвид и часът на денонощието – повече от добър...

Паркираме до един ресторант, който още работи. Тук Хага сан е идвал бог знае кога, вероятно когато е бил студент, защото помни, че ресторантът е денонощен. Качваме се по едни външни стълби, събуваме се, влизаме. Часът минава един. Това не е време за Токио. Токио вече отдавна спи. Затова ни посрещат с радост, както между впрочем навсякъде посрещат в тази страна. Хага сан поръчва уиски и някакви нови мезета. На уискито всичко му върви. Прием стотачки. Ядем, защото пак сме огладнели. Собствениците вбичат такива клиенти като нас... Обслужва ни не един, а трима. Заведението не е много по-различно от онова, в което бяхме с Киросава. Само че сега е минало полунощ, тук-там има още такива като нас по масите. Хората не са пияни, но очевидно не са и на работа. Все тъй чисто е навсякъде. Ние сме боси, а аз искам да отида до тоалетната и косицата ми щръква, доколкото я имам – как ще вляза бос в една кръчмарска тоалетна?... Колкото и да е чисто в Япония, тоалетните навсякъде по света са си тоалетни. Навсякъде по света, но не и в Япония. Сервитьорът ме предружава. Вървим по чиста рогозка, пред самата врата са наредени чисти нальми.

И тук е помислено, и тук измислено. И никой не те гледа в ръцете ще дадеш ли десет стотинки.

Толкова уиски идва много дори за якото тяло на Хага сан. Той е поръчал всичко, уредил е всичко, изпил е даже половината от чашата си,

тая критична половина, и сега може да поспи. Японската маса не е много удобна за сън, трябва да се сгънеш доста ячко, краката и тялото идват почти успоредно, дели ги само дъската на масата, под която си наврял краката си, но за спортист човек като Хага сан, и за човек иа който му се спи истински, няма нищо невъзможно. Хага сан не се дори и извинява. Навежда се и заспива. Колегата доволно казва:

– Накъркахме го.

– Уморен е. – казвам. – И не е свикнал.

– Тия хора много работят – обобщава той и се заема с деликатесите, които, преди да заспи, в изобилие е поръчал професорът, за да докаже, че ние пък може и да преядем, стига друг да плаща.

Хага сан спа спокойно около петнадесет минути. Никой не му направи бележка. Да си поспи изглежда беше толкова естествено, колкото и ако не беше го направил. На петнадесетата минута се събуди и колкото и да беше възпитан японец, помоли да се прибираме. Призна умората и поражението си.

Закарахме Хага сан до хотела му. Улиците на Токио бяха вече съвсем празни, не профучаваха даже и коли, ако не се броят полицейските, които шареха из града с червените си светлини. Една токийска нощ беше комай на привършване. Сега ние с колегата предприехме едно посмело начинание. Той реши, че сега е време да ме заведе до един стар квартал, с много тесни и страшни улчки. Колата оставихме там, докъдето можеше да върви кола и продължихме пеша... Токио и Неапол не са градове, които да си приличат, ала старите части на всички градове по света комай са еднакви. Тясно и интимно... И страшничко. Както вървиш в улчката един метър широка, една по-ячка ръка да се протегне през прозореца и да те хване за яката, отиде та се не видя. И господ не може да каже, и японската полиция не може: къде си, защо си и докога си в тези натрупани един над друг, един в друг или един до друг бордеи. Улиците са дотолкова прилепнали една до друга и така тясно насечени, че са като решетка. Вървиш из тая решетка. Отляво, отдясно, отпред, отзад – малки ниски барачки от дърво и от кирпич, с малки тесни врати, с фенери, които блещукат над тях, с всякаква стока, изнесена за продан. И макар да е много късно през нощта или много рано сутринта, както щете го вземете, навсякъде е вече преметено, прибрано и чисто. Тук-таме някоя изпаднала японка, която още не бърза да затвори своето заведение, те вика – настоятелно, умолително и винаги деликатно. Кой знае какво ѝ е донесъл денят, спрял ли се е някой в нейното старо магазинче или при нейните стари вече за този занаят мощи. Вика ни от вратата, на

улицата не излиза. Но е ясно, че от малкото прозорче тя следи улицата. Точно когато си до нейната врата, тя отваря, показва се и те поканва. Отминаваме една, отминаваме втора, трета, десетки отминаваме. Вече е много късно, четири приближава, а те още се надяват. Надяват се и още как, боже мой! Като ги гледам тия кой знае какво видели през живота си жени, колко умолително канят – никакво друго чувство не ме осени, освен тъга. Ние отдавна сме забравили у нас тази тъга. Ние отдавна сме забравили такъв хляб как се вади...

– Е – викам, – стига сме обикаляли – или да влизаме някъде, или да си вървим!

Така казвам, ала все още не влизаме никъде. Човешкото любопитство не си знае силата. Кварталът, който обикаляме, е голям. Уличките като тия – с хиляди, уморени и недоспали японки – колкото щеш. И никъде мъже – нито да ги пазят, нито да им търсят клиенти. Това тук не са нощни заведения в смисъла, който ни е познат. Най-често ще видиш едно малко барче, зад което могат да застанат две жени – тия, които работят. Едната от тях е собственичка, другата – наета. И двете не са женени, или и двете са разведени. Това магазинче е всичкото, което имат. На рафта: няколко бутилки уиски, цигари, водка. Саке не се продава... Саке то е евтино... Пред бара – две столчета, не повече – за двама клиенти. Тъмно е вътре. Една малка стълба отвежда горе – на втория етаж. А първият и вторият етаж на тая собственост, събани заедно, не са повече от четири метра височина. И девет до десет метра квадратура на основата. Това е картината... Горе спят двете девизи, когато имат време да си легнат. Ако влезе мераклия клиент, който да плати повечко – и той се качва тук. Така че този мини втори етаж е и спалня, и работно място. Ако не искаш да се качваш горе, оставаш долу – пиеш уиски – разредено до осемдесет процента с вода, плащаш го на цени, които осигуряват някакво съществуване на двете жени, и се оставяш да правят с тебе каквото те искат. Да ги посъблечеш за секунда можеш, да ги попипаш можеш, но повече тука не – има японци, на които и това им стига. Ако искаш повече – горе в стаичката три на три, ако не искаш – плати двеста-триста грама вода и си тръгвай. Никой няма да ти се разсърди – Япония не е Европа, тук няма грубости, няма насилие в нашите европейски форми. Нещата и тук – в този резерват на разврата, са уредени с мълчаливия японски договор за взаимно уважение и зачитане.

Жените при които все пак спираме, са най-доброто, на което можем да попаднем, след като близо час сме обикаляли из тесните, петдесетсантиметрови улички на квартала. Не са повече от петдесетгодишни,

макар да изглеждат на шейсет. Сервират ни уиски и се поставят на разположение. Аз оценявам уискито. Искам второ – тия ме гледат учудени: за уиски ли съм дошъл тука? За уиски, ами за какво? Онова е познато – пък и с тези уморени и рухнали женици...

Излизаме – те заключват след нас. Ние сме значи последните за деня. Сега, уморени, парцал станали, ще си легнат горе на малкото дюшече, ще спят като пребити до сутринта два-три часа и ще станат рано, за да не ги изпреварят съседите, ще отворят, за да дойде първият клиент, пометено и чисто да завари. Може би ще извадят и стока за продаване – запалки, цигари, стъклария, плодове...

Два дни по-късно минах през друг подобен квартал. Този път рано вечер. Нагълтаха ме тесните улички и аз оставих да ме водят. Горната част е за домашните. Какво има там – не зная, не видях. Мога само да си представям какъв живот кипи в тези квадратни, малки, съсипани стари барачки, събрали в разкривените си челюсти милиони хора. Това е старо Токио. Старо и весело, колкото и много да му е тъгата – ако рече от социална точка да го гледа човек. Тук няма въздух, няма слънце, няма сигурност – всичко започва и свършва на тази малка уличка. Цели светове минават оттук, цели поколения се извъртат, които едва ли знаят и едва ли имат време да разберат колко и какъв е станал в това време светът, колко и каква е вече самата тяхна Япония. Това е едно Токио, оставено на доизживяване. Само че това Токио се доизживява весело. Особено вечер – между осем и десет – времето, в което аз се разхождам из малките улички. Това старо Токио сега крие раните си и не ги ближе, то още не е рухнало от умора и безсъние, то се е пригласило за гости и гримът по лицето му още не се е размазал. Малка компанияка – само мъже, най-вероятно чиновници, са се събрали на саке. Вече са пийнали и пеят, та се късат. После избухва смях. Един от тях ме вика. Аз се колебая – не познавам нрава им, не ги зная що за хора са, а кварталът, както и да го гледам, е подозрителен... Младежът ме заговарва на английски и е много пиян. Симпатичен млад японец – работи във фирма и получава добра заплата. Празнуват рожден ден. И им е весело, като че ли конкурентната фирма е фалирала... Избягали са от големия и модерен град, където е скъпо и луксозно, и са дошли при своята стара Япония. На саке, на внимание, което собственикът ще им окаже, на свобода – където могат да се посмеят, да попеят, да позабравят ограниченията и условностите на високо цивилизования свят, от който идват. Тази Япония тук е като стара баба – добра, мъдра и търпелива. Готова всичко да разбере и всичко да прости.

Не вярвам дълго да я бъде тая веселяшка Вавилония. Градът вече се пука по шевовете, какви билдинги могат да се изпречат на мястото на тази старост, какви „хай уей“ могат да разринат този изгнил шперплат, дал приют на милиони хора. Какви реклами на фирми ще блеснат – от самолет да ги види човек... Ще мине вездесъщият булдозер, ще пободе челюст, ще подхване тия малки столчета, по които са отъркали гашите си стотици поколения японци, всичко ще стане равно и на прах – така, както ние вече напвихме в Европа със старите си квартали... Дали ще стане по-хубаво Токио, като се лъсне в мрамор, в пластмаса и в матирано стъкло, дали ще му бъде по-весело да живее? Не зная, винаги съм бих скептик, когато човечеството си науми, че е по-умно от тия, които са живели преди него...

* * *

Мисля, че днескашното време много бързо къса календара и още веднъж, ако дойда, моите домакини от малкото барче вече няма да ги има. Къде ли ще идат тия самотни, уморени цял живот недоспали си жени? Какво ще прави Япония с тях? За проституция кой дава пенсия. От какво и къде ще живеят те? Ще стигне ли спестеното от моето разреждане уиски и докога?...

Или и те ще направят, каквото много други преди тях са могли единствено да направят? Някоя вана с топла вода, едно по-остро ножче, последно производство на фината японска стомана, и още един ред в някой десетостепенен вестник, който ще извести за още две самоубили се японки...

Море, има си прилеми и Япония...

... Своя сексуален проблем обаче, доколкото го има Япония, го е решила по един наистина японски и наистина рационален начин. И не толкова Япония, колкото японският капитализъм. Докато обикалям тия големи и стари японски квартали, пълни с всичко – и с труд неистов, и блясък, и с отчаяние и със секс по японски, мисля и премислям онова, което вече видях, и онова, което тепърва ще видя...

В Европа ние – мъжете, голяма сметка плащаме на мерака си до чуждо да се тръкнем. И после да си разказваме на чашка какво било и как... Едно време само ние – мъжете – правехме така. Идем на работа – ох, блаженство, в работно време да си разкажем подвизите... Колко време сме изгубили в такива приказки, колко държавна пара сме пропилили! Сега така правят и жените. Било на работното си място, било в някоя сладкарница през работно време – и те душа дават да извадят цигарките,

да извадят запалките и тежко и с табиеет да ги сложат на масата, да си поръчат коняче, да запалят цигарата, да издишат дима и тихо-тихо да нагазят в клюките. В този смисъл не зная къде повече е Ориент – дали в Япония, която е толкова на изток, дали в Европа, която е толкова на запад.

В Япония въпросът да кръшнеш от къщи – става дума за мъжете, за жените да не говорим въобще – японското общество в това отношение е безкомпромисно, изобщо не е въпрос... Държавата е намерила десетки решения, които да го превърнат в нещо обикновено, достъпно, което не губи време и поради това изобщо не заслужава внимание. Жена можеш да си доставиш навсякъде по най-лесния начин, с най-малко усилия и съвсем не с много пари. Важното е утре, като отидеш на работа, този въпрос да не те занимава, да не губиш от работа, като бягаш и ходиш по квартири, а доволен да си гледаш задължението и да работиш до скъсване. Е, и да спечелваш повече, разбира се, защото като имаш повече пари, ще имаш и повече радости привечер, преди да си отидеш у дома.

В Япония има много публични заведения – публични – в доста истинския смисъл на думата. Те разкриват, според мене, особени страни на японската душевност – непознати у нас и нехарактерни за други народи. Много от тия заведения съвсем не са елитни в европейския смисъл на думата, не са скъпи, не са и за отбрани хора. Те, бих казал, са си чист народен тип сексуални заведения. В тях видях хора с хляб, с колбаси, с мрежички, тръгнали си за в къщи и се отбили, както ние се отбиваме в кръчма да изпием една ракия. Десетина момичета, по най-съкратената процедура, пред очите на всички, на открито, на лампа, на максимална бих казал светлина, им бяха на разположение. Бяха обикновени японци, но имаше хора и от провинцията – личеше по облеклото, по погледа, по който всяка провинция се издава много лесно на такова място. Хората слагаха хляба на стола, на който допреди малко бяха седнали, и без никакъв свян, съвършено свободно и естествено се събличаха. Правеха любов пред всички. Едни разбира се, я правеха, други не можеха. И от това също не изпитваха свян – влизаха и се качваха на подиумчето, събуваха ги и обуваха панталоните пред стотина очи – без смут и без никаква подигравка от страна на публиката. Представям си какво ще стане един нашенец да си събуе гащите и пред очите на стотина души се орезили. Едно, че той ще си умре от срамове, ще потъне в земята, до инфаркт може да стигне, друго, че и след трийсет години ще подиграват децата му за резила на баща им. Ами сеирджиите – що свиркане, що дюдукане и подигравка ще падне... Що народно творчество ще ти чуе

ухото...

А тука – нищо: стане от стола, свърши каквото може, седне си пак, позяпа, позяпа, вземе си чантичката с продуктите и се прибере при семейството и покорната съпруга. Утре, ако иска – пак. Ако не тука – другаде. Важното е да е сит, спокоен и работоспособен. Работоспособен ли си и сговорчив в Япония – всичко друго ти се прощава.

Не мога и досега, разбира се, да си обясня тази лекота, с която японските мъже се събличат и обличат без никакъв свян, без неудобство пред съвършено чужди и непознати хора. Цивилизация ли беше това, индустрия ли, работа на пропагандната ли, дълбока японска традиция ли – или всичко събрано в едно?...

Любовната нощ на Япония съвсем не започва и съвсем не свършва в тези доста популярни и лесно достъпни заведения. Те наистина са за простолюдието. Тузарите на други места ходят. И те не си събличат гащите пред махалата...

Вечер, ако пътувате из Токио, ще видите в синьовиолетово, в особено червено-златно или в мъгливокафяв ореол надписите на хотели. Най-често те носят имената на цветя. Нежни, хубави имена на цветя. Нали Япония е страната на цветята. В тези хотели не се отива като в хотел – те са обвити в зеленина, входовете им са дискретни, изходите – също, а всичко, което става вътре – съвсем. Тук не се идва, за да пренощуваш. Тук се идва с жена. Ти ще си я доведеш – може да е женена жена, решила да кръшне, тук няма от какво да се бои, с момиче, с приятелка, с разведена жена може да дойдеш. Няма да търсиш квартири, няма да бягаш от работа, за да използват празното жилище на приятеля си, няма да се страхуваш, да не се върне съпругът или хазяинът, няма и от донос да се страхуваш. И няма такива вицове, каквито у нас са болладисали – за командировани мъже, които я влак изтървали, я нещо забравили, и като се върнали в къщи – какво заварили?... Тук има и кой да се погрижи за колата ти, за вечерята ти, за настроението, за душата ти – за всичко, което ти трябва. Плаща се на час, на два, на три – колкото желаеш. И пълна, невероятна дискретност... Тези хотели са много. Вечер, като изгреят загадъчните им светлини, ако се вгледаш в тях, ако нарочно с око ги потърсиш, ще видиш колко много са... И тогава ще разбереш какъв мощен клон от индустриалното производство на ласки и нежност в общия бюджет на Япония представлява сексът...

Има и други заведения. Те са вече съвсем за баровци – за хора, които като бръкнат в джоба си, дебело тесте йени трябва да опипват. Това са заведенията с гейшите. Тия гейши, за които ние имаме такава

изкривена представа...

При гейша, или в заведение с гейши, ни покани на вечеря Хага сан. Предната нощ се уговорихме пак да се видим. Срещата наредихме пред жилището на кореспондента. Хага сан беше точен като японски часовник. До секунда. Даже си погледнах часовника. Казано беше в осем. Точно в осем той се появи. Застана прав, после се заразхожда, докато ние, вече облечени, се спускахме с асансьора. В Япония е прието, извинимо е закъснението. Често по улиците стават големи задръствания и да искаш – няма как да хвъркнеш и да прескочиш задръстеното място. Хората, които искат да са точни, пътуват с метро. Метротото не се задръства, метротото не закъснява. За да бъде точен, без кола беше дошъл и Хага сан. Едрото му тяло изпълни тесния двор на кооперацията за чуждестранни дипломати...

– Добър вечер, Хага сан. Как сте, как мина денят?

Хага сан е елегантен, усмихнат чак до смазаните си от джудото уши. Той ни предлага да отидем с метро дотам, докдето си е наумил да ни води. Нали не си се возил с метро, пита той.

Вървим пеша до най-близката станция на метротото. Очаква се тайфун – духа и е намусено. Това ще бъде, както пишат вестниците – тайфун номер двадесет и две. Силен, не знам къде си зароден, приближаващ Япония с не знам каква си скорост. Японците не му се боят, само предупреждават, че има такъв и такъв номер, та Япония да знае каква обувка ще трябва да си обуе в следващите два-три дена. Е, не е и първият тайфун на Япония този, няма да бъде и последният. Ако има някой, който с любопитство и страх изчаква тайфуна, това съм аз и такива като мене, европейци или американци, които ги има в изобилие тук. Тайфунът идва със сивооловно небе, с лек подсещащ ветрец и със ситни пръски, като разпердушинен дъжд, който по-късно тази вечер ще се превърне в силен порой, а той, както се очаква – в следващата нощ ще прерасне в ураган...

Спасяваме се от първите предвестници на тайфуна – вятъра и пръските дъжд, в най-близката станция на метротото. Хага сан е учил в Токио и то се знае като всеки студент по света, знае на пръсти всяка спирка. Не се е возил цял живот на кола я – какво като сега е професор, какво като има скъпа кола, какво като е богат, какво като е прочут в цял свят. В този смисъл Хага сан си е останал един съвсем нормален и редови японец. Опазил се, озаптил се, застоял се на здравата японска земя. Не зная дали с всички издигнали се японци е така. Макар че го допускам. Тази е една друга възможна тайна за силата на Япония... Да не се

забравят хората, да помнят доброто и лошото на живота, колкото и нагоре да са отишли. Изглежда в Япония такива качества се възпитават, отглеждат се специално. Там не може, както е у нас – като се качиш веднъж на горния етаж, все там да си стоиш, без риск да се върнеш пак обратно на долния. Това връщане назад и надолу в Япония става лесно, много по-лесно, отколкото в други страни. И то именно озаптява, то държи нащрек очите – да не се затварят, да не залоясват от самодоволство. Ако има нещо, което Япония истински не познава, истински се бои и истински го гони отвсякъде, където то би могло да се появи – то е самодоволството.

Колко поразии е извършило това самодоволство по нашите евпейски земи, колко в нашата мила България?

Що война сме водили в Европа срещу някои стари болести на човечеството като подлостта, кариеризма, завистта, бедността, глупостта, грубиянството, алкохолизма... И все с първото чувство, че те пречат на човечеството да върви напред. Тия болести обаче, колкото и да са лоши, колко и да са от най-лошите, и от тях има по-лоши. По-лошо от тях е самодоволството. Всеки от гореспоменатите пороци предизвиква често обратни чувства и поведение, които тикат напред, които развиват мислене, съобразяване, решения. Самодоволството е най-страшното човешко качество, то нищо не развива, то нищо не провокира. То убива, то спира, то държи на едно място, то удушва движението.

А ние колко обичаме да се отпусваме на това, което сме постигнали, като на дюшек в морето по време на ваканция. Пълно, убийствено безметежие, пълен застой на духа и тялото.

В колко доклади по наши събрания, в колко слова, в колко книги или статии първото задължително нещо е да изразим задоволство от постигнатото. Не дай боже да го отминеш, не дай боже да не му отделиш дължимото. И толкова взехме да му даваме дължимото на това самодоволство, толкова да се любиме на това което сме направили, че то изтиква понякога доста нахално онова, за което сме се събрали да осмисляме...

Та го гледам сега този сериозен човек Хага сан. Хага сан не е никакво изключение. Той е умен и добър японец, който най-добросъвестно ми намира място в метрото, където да седна. Ами, ще сядам! Стоя прав и оглеждам Япония в метро. И аз – нея, и тя – мене. Метрото е чисто и бързо. Каруците пристигат точно навреме, водени от своя електронен началник. Така се и командуват – пак от него. Няма минута, няма две, няма и секунда избързване и изоставане. Спира и тръгва без опашки, без

бутаници, без рискове. Казвам на Хага сан, че такава хубаво метро е само московското, даже казвам:

– Хага сан, ти няма да се докачиш на национализъм, тяхното метро е по-красиво. Вашето, японското, разбира се, нареждам веднага на второ място...

Похвалил съм все пак Япония – Хага сан благодари, и що се касае до московското, той не е ходил в Москва и ми повтаря, че там много му се ходи... Сменяваме станцията. Качваме се в друга каруца, която съвършено прилича на първата. И тъй като японците са, общо взето еднакво облечени, и тъй като за нас – европейците, те си приличат като всички азиатци, както и ние си приличаме в техните очи – имам чувството, че въобще не сме сменяли метрото. Пак е толкова празно или толкова пълно, пак същите хора с книга, с вестник или с поглед, който уж гледа навън, пък ние тримата стърчим прави – по-високи от всичките тия наши спътници. Хага сан е направо исполин. Вероятно той е един от най-едриите мъже на Япония. Около него минават бързи и остри като бръсначи погледи, навярно мнозина го и познават. Гледали са го години наред по телевизията. Но не се издават. Това да не са ти европейци или латиноамериканци – да видят Кройф или Пеле в трамвая или в метрото и да хукнат след него за автограф, или да го задушат в прегръдките си...

Не зная, не разбрах как в подобни случаи изразяват японците възхищението си от голямото име на нещо, което не е колектив, а отделна личност. Мисля, че и тук едва ли правят изключение – успехът на личността е преди всичко успех на колектива.

Често нас, хората от страните зад железцата завеса, ни обвиняват отляво и отдясно, че сме манипулирани от своята пропаганда и с пълно право разбира се. Ако в точния смисъл трябва да употребяваме това понятие обаче, човек трябва да отиде в Япония, за да види манипулиран човек – обработен, ошлайфан и пригласен така, че да бъде само една част от колективен механизъм и нищо повече. При това такава част, която да може всеки миг да бъде подменена с друга равностойна на нея.

По този начин японците обаче много са постигнали. Амбициите на отделния японец да стане нещо по-различно от другите са станали благородни в добрия смисъл на думата, поради което са се освободили от злобата и омразата към другите, от кариеризма, ходатайствата и връзките и най-вече – от добре познатото у нас зло – завистта.

Докато се возим в безшумното метро, което сякаш не е на колелета, а се плъзга като на ски, докато прескачаме от станция в станция, за да отидем точно там, където си е намислил да ни заведе Хага сан, нека

кажа още нещо за начина, по който тая личност се манипулира и обработва така, че без да си забрави името – да знае, че това име само по себе си без колектива, без фирмата, която се грижи за него, е нищо или почти нищо.

И законодателството е помогнало за да се доизпипа това скрепване на личността в колектива. Присъда например в Япония не се издава само при събрани неопровержими доказателства. Присъда се издава само при задължително самопризнание. Ама не си бил виновен, ама не си присъствувал, където е станало престъплението, след като си признаеш, че си виновен, независимо какви са фактите, присъдата е готова. Японците ли не знаят как да накарат един човек да извърши нещо, което е против волята му, те ли не могат да те накарат да си признаеш, че си написал „Под игото“ или „Илиадата“! Самочувствието се колективизира още в детската градина и в училище, където са измислени толкова много начини за изтощителен труд, че от тебе нищо силно и индивидуално не остава. И да има, и да няма нужда, японецът трябва да се труди. Японската азбука например има четиридесет хиляди йероглифи. И най-учените мъже ка Япония боравят с пет-шест хиляди, просто толкова могат да научат. Ала всички учат, всеки свободен миг, всеки свободен час. Това е едва от причините в Япония толкова много хора да носят очила... След училището идва предприятието... И тъй, до края на живота около японца все има нещо, което да му припомня за наведената главичка, което да дърпа сиджимката, с която е вързан за правилата, с които трябва на всяка крачка да се съобразява...

И може би само така и никак иначе може да се обясни защо този толкова спокоен, толкова нежен и деликатен японец, този толкова влюбен в изящното, в миниатюрното, в красивото японец, когато побеснее и излезе от кожата си, е способен на зверства, които карат човек да потръпва. Японската преса изнесе случай за човек, избил в състояние на дива ярост цялото свое семейство и това на съседите си... Такива случаи на масови „убийства“ в Япония не са изключения, напротив – те са част от всекидневието на тази сложна и трудно разбираема за нас, европейците страна. Изглежда в такива случаи скромният манипулиран японец се разкапсулира и онова, което стояло смачкано, потиснато умълчано цели поколения вземе, та изригне като Фуцзияма и каквото, и който в този момент е наоколо, да му мисли.

Ужас ме обзема при мисълта, че при тази икономическа мощ, при тази луда техника на японца може да му мине през ума да хване пушката...

Хага сан пръв слиза от метрото и даже ни подава ръка, макар че няма никакъв риск някъде да си чукнеш краката или главата, и ни извежда в новата манхатъновата част на Токио. Вън ситния дъждец се наглася да премине в по-едър, а вятърът – да стане по-силен. Редовият японец или е разтворил чадър или е седнал в кола. Такива като нас, хептен изненадани от времето, са много малко. Седим минута-две под навеса на едно кино, както едно време като студенти сме притичвали от една кооперация до друга, додето поомокрени стигнем до квартирата си. Хага сан ни поглежда. – Ще бягаме ли? – казва. – Ще бягаме – отвръщаме. Хага сан – професорът, докторът, човекът, на когото Япония и светът толкова много са се възхищавали, пръв затичва. След него като закачени с канап – леки и подхвърчащи, тичаме и ние. Дъждът ще ни ошмули ушите, а като бие по ламарините на колите и покривите, цялото Токио запява своята дъждовна, предтайфунна песен. Японците сигурно ни вземат за смахнати – европейци, тръгнали на майната си, полудели от екстравагантност. Ала Хага сан също тича с нас, даже той е пръв, ние отзад оформяме нещо като разперените краища на триъгълник. Така летят птиците, само че ние не сме птици, ами хора с доста лоясали български коремчета, които скоро се запъхтяват. От време навреме Хага сан ни поглежда следваме ли го, а ние, освен, че пъшкаме, се и възхищаваме на лекотата, с която тази тренирана сто и двадесет килограмова маса се мушка между спрелите таксита и прескача тротоарите и вадите с вода, които вече са потекли. Най-после спираме пред дълга и широка козирка, осветена с мека, луминисцентна светлина, която не се вижда откъде извира. Тук на сухо, сякаш само нас чакаха, стояха едри, високи мъже с шапки с големи периферии, облечени като гаучовци с дълги черни пелерини. Спрели сме пред суперхотел. Никой не ни оглежда подозрително и с усмивка – тия пък намокрени кокошки къде са тръгнали? Напротив, нашият поразрошен и смачакаи, поомокрен външен вид говори за аристократична палавост и приумица на слободни, презрели условностите на света богати мъже. Един от гаучовците ни отваря сервилно широката врата на хотела – извиква някакво момиче, облечено в дълго синьо кимоно, което на вътрешната светлина изглежда от убит, патиниран цвят.

Това е вече гейша. Ето я тая прочута, всеизвестна гейша, по която ние, европейците, въздишаме и която олицетворяваме с най-ефирното, най-миловидното женско създание. А мнозина – едва ли не и с най-развратното.

Момичето нежно и топло ни се усмихна и ни поведе след себе си към тоалентата стая, подът на която е така чист и така блести, че можеш

да се обръснеш, без да ти трябва друго огледало. След това донесе сухи и много чисти кърпи, ухаещи на здраве, на женска ръка, на най-ароматичен сапун, четки за дрехи ни донесе, топли пантофи – появяваше се и изчезваше, като сянка, докато ние възвръщяхме постепенно първоначалния вид, в който бяхме тръгнали.

Излезнахме от тая царица на тоалетните стаи в света. Сега ни пое друго момиче – със същия цвят кимоно, със същия поклон и усмивка. То ни въведе в едно малко салонче, което няма нищо общо с нашите европейски представи за място, където човек може да си поразпаше пояса и да го удари на живот. Това бе японската част на хотела и толкова по-добре – ние щяхме да прекараме една вечер в много скъп и луксозен японски ресторант, с гейши, в малка стаичка и насаме...

Къде е Алберто Сордн, къде го нашия Бай Ганьо – да попримижат от кеф, да ударят сами на себе си по едно око за онова, което ги очаква, да се оближат, да попригладят мустак, ако още имат такъв...

Стаичката беше ниска и празна. На пода в средата имаше масичка – нещо като нашенска паралия, но не кръгла, а продълговата. От лявата страна на всеки имаше малко столче във формата на бобено зърно, с лека вдлъбнатина в средата – като се облегнеш върху него на лакът, да се чувствуваш като герой от източна приказка. Трите гейши внимателно загънаха краката ни с покривката на масата. Те се движеха толкова безшумно около нас, че дори не забелязахме кога поставиха от едната страна на масичката котлон, прибори – нещо като малка подвижна кухня, на която има всичко, каквото трябва и нищо, което да е излишно. И това е комай всичко, което го има в стаята. Зад гърба ми има невисоко подиумче педя от нивото, на което сме седнали – нещо като втори под, който придава особен уют на нашата стаичка. В ъгъла ѝ е поставена една стара индийска дърворезба, и ниска лампа, която допълва този изящен и крайно опростен уют. На едната от стените виждаме японски рибари на лов в океана – графика от сламки или някакви подобия на сламки. Ала ако трябва да бъда искрен – не тая опростена архитектура пълнеше стаята с нещо неповторимо. И в празна стая да си, има ли жена, която да е жена – празното нито дразни, нито се усеща... Още веднъж, и дано не е за последен път, усетих великата сила на жената, нейната магия, нейното покоряващо присъствие, което чудесии може да направи, ако е решила да ги прави за добро.

А тия момичета са тук, за да правят добро. За да ни е хубаво на нас – двамата българи и на богатия японец Хага сан.

Момичетата наливат саке – всяка се грижи за всеки от нас. Но не се

натрапват. Докато пак разговаряме за болните на Хага сан, докато обсъждаме въпроса откъм световната му страна, момичетата сякаш ги няма. Дори не забелязвам кога доливат чашата ми, кога я изпивам и кога тя пак се напълва – тихи, по чорапи, за да стане стъпката им съвсем ефирна – те се появяват и изчезват – и плът, и материя, и дух, и видение... И нищо, и всичко.

Не зная колко вкусни водорасли сме изяли и колко саке сме изпили. Сакето се оказва нещо, което не ми се отразяваше от алкохолна гледна точка почти никак. Кулинарията около нас се засилва, момичетата взеха да се заседяват по-дълго. С Хага сан изприказвахме полека-лека онова, което беше необходимо да си кажем. Той и таз вечер е любезен, както винаги, готов всеки миг да се изненада и възхити от онова, което съм казал – на мене ми е хубаво, че все такива мъдрости говоря, които хвърлят японския учен във възторг и онова негово „О, йе!...“, което цяла година отподир звучи в ушите ми, ме пълни със самодоволство. При това, вече оглеждам с едно по друго око и тия момичета, които влизат и излизат, пълнейки масичката зад нас и масата пред нас с нови все японски кулинарни, които нито мога описа, нито пък мисля, че трябва. С клечките се справям вече доста добре, дори когато сакето се е вече обадило някъде в дълбочината на мозъка. Шишенцата – малки, тристаграмови, порцеланови или глинени – топли, ала не врели, че да духаш в тях идат едно след друго, аз се чувствавам обкръжен с възхищение от страна на Хага сан, с женско покорство от страна на гейшите и за пръв път разбирам какво значи наистина да си паша...

Момичетата готвят пред нас с изумителна сръчност. И все още не се месят в разговора ни. Не можеш дори да разбереш кога и как става това приготвяване на ястията – нито шум, нито миризма достига до нас. Вратата, чрез която сме отделени от коридора, е плъзгаща се – такива са много от типично японските жилища, с подвижни вътрешни стени от лек материал, можеш да ги местиш, както си искаш... През тях се провират гъвкави като нашите национални гимнастички трите момичета, всяко навеждане към тебе, всяко допълване на чинията те кара да потръпнеш. А усмивките им – това са усмивки като мерени с шублер – шлайфани, с кадифе тръкнати. Не мога да ви кажа каква е точно усмивката на японската жена – хем ти внушава пълно покорство и преданост, хем усещаш, че не е баш така, хем ти подсказва, че от тебе по-скъп и драг на земята няма, хем разбираш, че някъде между безкрайната преданост към теб и самия теб има една тънка копринена панделка, която варди момичето от нарушаване на мярката и опазва едно много силно и

нежно достойнство. Такава усмивка е готова всеки момент да те пързулене и всеки момент да те отрезви. И в същото време ха кажи, че това е усмивка на някоя обиграна мацка, каквито сме ги виждали, колкото щете в Европа. Ще кажеш, но няма да е вярно. Тая усмивка е невинност, чистота, като че душата на момичето е къпана в най-бистри води и увивана с най-бели чаршафи. Всеки момент си готов да попиташ: възможна ли е тая усмивка или някой ти е разказвал за нея някога, някъде далеч в младините ти, докато си се протягал следобед под сенките на буките, докато си изтрезнявал от бистрия първак на нашенската есен...

Малка уста – като я гледаш, си мислиш, че залък през нея не може да се провре, ала не тънка и зла, а мека, успокоена, като рисувана. Оттам нагоре следва късо и правилно носле, високо и хубаво чело, тънки, почернени дъгички над дълбоки, силни, красиви очи.

В очите е целият свят на японката. И кимоното, и възглавничката на гърба и усмивката – те са заради очите, на тях служат, тях допълват, на тях се подчиняват... Крачетата са малки, като в менгемета стискани. Малкият женски крак засилва чувството за уют и женственост, както обратното – голямото стъпало оставя впечатление за грубост и студенина.

Гейшите вървяха, като че не стъпваха – имаш чувството, че ако ги духнеш, ще се отдалечат, че дори вратата да е затворена, те пак ще се проврат през нея.

Вечерята се разгорещява. Хага сан е поръчал, каквото е поръчал, както се казва в нашата народна песен – доста сме яли и пили... Момичетата сякаш чакат сигнал от нас – продължим ли да си приказваме, те тихо ще се скрият зад подвижната врата. Ако ни потриват, ха сме вдигнали поглед, ха са се появили...

Не зная как се държат с тях японците. Що се отнася до Хага сан, той се разбираше е тях като да им беше оберкелнер: малко приказваше с гейшите Хага сан, с очи им казваше, каквото трябваше да им каже.

Хага сан попита желяем ли момичетата да поседнат при нас. – О, йе! – бързам да изпреваря аз. Зная ли какви съображения могат да му минат през ума на кореспондента и ще вземе да посече хубавата идея на Хага сан...

Приятел един ми разправяше как текли очите му по някаква красива френска проститутка, докато стъргал тротоарите една зима е Париж. Било вечер, премръзнала, тя почукала на стаята му и поискала нищо и никаква, почти символична цена. Нашият човек се изплашил да не е шпионка и отказал. Откъде да знае дали не го следи за нещо френското

разузнаване... Нас социалистическите хора непрекъснато ни следят някакви чужди разузнавания. Друг един познат имам – видях го в Мюнхен – непрекъснато минаваше от един тротоар на друг, въртеше се като обран поп и не се оглеждаше.

– Защо – попитах го – не вървиш по пътя като хората?

– Знаеш ли ги тия какво ти мислят? – Беше човек, който силно ненавиждаше капитализма и във всичко, свързано с него се съмняваше...

Познавам и други нашенци – в Париж, на Пигал като идат, що пара оръшкат на тъмнично да се намерят, мискинлик да видят – в едно заведение, във второ, в трето... От заседания, за които са командироваани, бягат, от сън се лишават – само и само да наврат, митнат насам, където е големия разврат. Ама това да си платят на едно момиче и да им мине меракът – не. Все ги е страх някой да не ги заснеме, че после върви обяснявай на жена си, на началника и най-вече на съответните органи какво си правил и как. Малко ли такива книжки има написани – за снимане, за дискредитиране...

Хага сан кимна с глава, момичетата се приближиха тихо и също тъй тихо седнаха до нас. Само че не до нас, а малко зад нас – хем да сме наравно, на една трапеза, хем да не сме...

Много ги умеят всички тия работи с дистанциите в Япония. Вече описвах поклоните. Тия поклони са част от науката за съсловията и ранговете и за отношенията между тях. По един начин се покланя подчинената на началника си, по друг начин началникът – на подчинената, по трети – началник на началник. Както навсякъде по света, разбира се... Колкото едни хора да признават, че уважават поклоните, а други да твърдят, че са равни всички. Равни са само преди да се родят. Слава богу, в Япония такова нещо никой не твърди. Кланят се като изтървани махала, които най-напред затихват в гръбнака на по-високопоставения, още по-напред – на още по-високопоставения, и най-напред – на най-високопоставения. И докато той пръв започва да си почива от поклоните, ония продължават. Може даже той вече да е забравил за тях, а социално най-малкият човек още да не ги е преполовил...

Ами как говорят помежду си хората от различните съсловия и рангове? За пищното многословие и японското общуване, за сложните съчетания от изрази, за индиректния, иносказателен изказ, за неговата условност много е писано. Един е езикът, с който президентът на фирмата говори със заместниците си, друг – с който говори на началниците на отдели, трети – с техните заместници, четвърти – с по-долните, пети – с още по-долните. Казват, че най-елементарната, най-опростената система

на общуване има десет такива езикови нива. Всяко със своите условности, форми и степени на учтивост... Това поставяне не само с поклони, но и с езика всеки на неговото място, определено му строго от социалното положение, което заема, иде от далечното минало на страната. Не зная колко време ще издържи Япония на своето старо възпитание, защото не е трудно да разбереш, че сега тя е една силна смесица от традиции и подражателство на други светове. Има традиции, които са готови, като офицерите от Втората световна война, да посегнат върху човешки живот – само някому да мине през ума да им го нареди. Други от традициите вече доста безцеремонно са си вдигнали количките и са оставили туристите, бизнесът, сметката, интересът на японския капитализъм да прави с тях, каквото намери за добре. И помежду им се води война: днес традицията надделее, утре надделее антитрадицията. И от това боричкане се зачеват плодовете на японо-американската, на японо-европейската дружба, появяват се хвърлени бутилки от кока-кола на улицата, люпени семки в салоните за кино и театрите...

Кой ще надделее? Според мене, въпросът вече е решен и ясен. Старата Япония ще отстъпи – колкото и корава да е жилата ѝ, колкото големи да са амбициите ѝ, колкото да е с дълбок корен традицията ѝ. Но ще отстъпи, не както ние отстъпихме, отричайки се от всичко свое, а пак по японски...

* * *

Условността на езика, който говорят японците не само помежду си, но и с другите народи, е доста белалия работа и отваря често грижи на чужденците. Дошла например преди година наша делегация – висока, отговорна, показали японците едно, второ, трето. Нашите хора харесвали – едно, второ, трето. В Япония не е трудно да харесаш това, което ти предлагат. Опряла работата до пазарлък – кое, колко, кога. Поискали, разбира се, нашите търговци не долар да броят, а срещу вноса с износ да върнат. Помислили японците, отложили разговора, още да помислят – в Япония, както вече казахме, решенията трудно се вземат. По настояване на нашата страна работни групи пак се срещнали. Японците пак не казали нито да, нито не. Те казали, че може би ще приемат условията. Зараждали се нашите търговци, поканили японците, банкет натрупали, както ние умеем банкет да завъртим, подаръци връчили, както ние умеем подарък да връчим, дошло се даже до „Хей, поле широко...“. Водачът на нашата делегация обичал, като си пийне повечко, да пее. Дотрябвало пиано. Докато уискито още се потяло в чашите и фъстъците не били

преполовени, взетото под наем пиано пристигнало. Кой ще ти държи сметка за някаква дребна сумица, когато такава едра сделка се ударила, когато такъв келепир ще тръгне подире им? Пили японците, понапили се, пели и те „Хей, поле широко“, ръченица тропнали, на „Данчово“ ударили черната си лъскава обувка. И в целувки се хвърлили, за които, ако беше жив Захари Стоянов и ако е бил там, щеше сигурно да напише, че такива целувки са плющели по вратовете на нашите момчета, като че ли карти цакаш по тях, или както че веднъж сам той го е писал, като че ли котки лочат мляко...

Отпътували си нашите хора доволни и щастливи, накупили подаръци на началства и булки – всеки началник ще ти парафира преразхода за такава луда сделка, че и до доклад за пленум на ЦК можеш да стигнеш...

Ала да тръгнат офертите – не тръгват. Пак пишат нашите, пак прибавят момчетата от Търговското дотук, дотам – от японска страна гледат, като че нищо не помнят за такива разговори и обещания. Въпросът наедрял, търкулил се чак до едни много високи преговори. Поискало се разяснение на въпроса защо не се изпълнява уговореното... Японската страна попитала какво е уговорено. Българската страна потвърдила даденото съгласие. Японската от своя страна си записала нещо – телефони звънели, докдето трябва, усмивка цъфнала на другия ден на масата за преговори – чиста, къпана, нежна японска усмивка, която казала: вярно, имало е такива преговори, имало е такива разговори, само че те не са завършили с обещание от японска страна, ами напротив.

– Как напротив? – рипнала нашата страна. – Вие сте казали: може би ще се уреди и не сте си променили нито условията, нито обещанията!

– Тъкмо де – рекли японците, ако тази дума я имат в речника си, но във всеки случай смисълът на тяхното недоумение бил такъв.

– Е, като е тъкмо – в подобен смисъл запитала българската страна, – какво се тинтирим-минтирим?...

– Ами това „може би“ ние в Япония го разбираме като любезен, но категоричен отказ...

– А ние в България – рекъл съответният човек – го разбираме като готова работа.

Ето ти нă, разминаване...

Не е само нашата българска страна, дето тъй се е разминала с Япония. В тази страна, за да си сигурен, в точния и ясен отговор, трябва много пъти да попиташ и да повториш ясно това, което ти трябва. Иначе не знаеш по кой параграф ще те мине японската любезност и къде ще се

плъзнеш.

Спомни си онази нощ, когато кореспондентът и Хага сан в три часа сутринта се уговаряха кога и къде отново ще се срещнем.

– ... Утре в осем – у дома – викаше колегата.

– О, йе! – отвърщаше професорът.

– У дома – казваше първият,

– О, йе! – повтаряше японецът.

– Ние тримата – аз, ти, Семов сан...

– О, йе...

– Утре в осем у дома. Ние тримата – аз, Хага сан и Семов сан.

О'кей?

– О'кей! – пак повтаря японецът.

– Бе стига си го дрънкал човека – рекох, – сто пъти ти отговори.

– Ти не разбираш японците кога отказват, кога казват, че ще си помислят, кога направо ти отказват, а пък ти си мислиш, че са се съгласили... Затова се пита, по десет пъти се повтаря и пита едно и също...

И той пак повтори трите елемента на всяка информация – кога, кой, къде?

Хага сан отговори ясно своето: „О, йе!“ – и повтори думите му.

– Сега – обърна се към мен колегата – е сигурно. Той ще дойде и ще бъде точен.

Както и стана...

Припомни си ги всички тия работи, докато трите хубави гейши седяха с пет сантиметра назад, зад гърба на всеки от нас, и правехме опит за общ разговор. Гейшите говореха английси. А аз си мислех: като си приказваме тъй общи приказки за времето, за литературата, за това откъде сме – тия момичета сигурно си мислят едно, разбират друго, а какво решават мозъчетата им – това само Буда знае...

Японската гейша е високо качество жена. За разлика от обикновената японка, тя е учила и в училището на майчината традиция и в светско училище. Тя знае да се усмихва, да е любезна, да създава около себе си ведрина, настроение и благоразположеност, говори чужди езици, свири на китара, знае литература и светски новини. Ала тя не е момиче, което оттук ще го насметеш, пил-недопил или пил, та препил, и ще го качиш в стаята си...

Поне в миналото не е било такова момиче. Сега не зная. Мисля, че американизацията и европеизацията на Япония се е наела доста бързо да насмете дългите поли на кимоното, с което е облечена гейшата, и доста безцеремонно да я отведе до въпросната хотелска стая... И от японското

традиционно и мило присъствие около човека, гейшата неизбежно се превръща в една от най-скъпо платените, от най-уважаваните, от най-привилегированите, ала в крайна сметка – поръчани и платени жени.

Говореха ми за японското притворство и ми разказаха един стилизиран анекдот:

„Някъде в Щатите, в негърски бар тихо почукал японец. Влязъл. Поискал си пак така тихо и незабележимо уиски. Барманът – негър, се изсмял високо и гърлено на неговата плахост.

– Не така, бе – рекъл той, – така не се влиза в американски бар. Риташ с крак вратата, влизаш важно и казваш: едно уиски, моля...

Японецът излязъл, повъртял се вън, почукал пак така тихо, тихо влязъл и пак така смирено си поискал уиски.

– Бе, ти не разбра ли, че така не се влиза в американски бар? – повторил негърът. – Я ела тука, застани на моето място, аз ще застана на твоето. – Разменили се. – Ха така – рекъл негърът. – Аз сега ще изляза и ще ти покажа как се отваря врата, как се поръчва уиски. – Излязъл, ритнал със замах вратата, тя се отворила, пантите ѝ щели да хвъкнат чак. Хвърлил си шапката в дъното на една маса и извикал високо, та чак в съседния бар се чуло: – Ей, дарлинг, донеси едно уиски!

Откъм бара се чул тихият, но категоричен глас на японеца:

– Забранено за негри, сър...“

... Не можахме кой знае какъв разговор да завържем с тия три гейши. Ние приказваме, от време на време се обръщаме към момичетата, те отоварят с най-пълното възможно очарование. Питаха ни за България: имаме ли много цветя – ние им отговаряме, че България е страна на цветята. Те не вярваха и изразяваха това с многозначителни възгласи: нима, наистина ли, ами вярно ли е всичко това и т.н. Ние пак им обяснявахме, че имаме във всяка селска къща поне десетина саксии с нежни цветя, разказваме им, че като се отива на среща с момиче, добрият тон налага да купиш букетче цветя и да го поднесеш – те пак се дивяха изненадани. И трите момичета, а и самият Хага сан никога не бяха чували, че и другаде по света хората могат да обичат цветята, както в Япония, така да ги боготворят, така да им се радват, така да си ги подаряват...

Аз им разказах, че в София има стотина магазина за цветя, които се купуват на подарък: за имен ден, за рожден ден, за гости, при друг повод или просто без повод... Изумлението беше много силно, главозамайващо, и граничещо с недоверие, което те изразяваха с изрази на най-пълно възхищение.

Едно от момичетата попита имаме ли училища за гледане на цветя,

имаме ли ние тяхната икебана...

– Това нямаме – казах, – имаме хора, които разбират от цветя, имат цели градини, тия градини произвеждат цветя, докарват ги в градовете, от магазините хората си ги купуват и ги носят по домовете си.

Едва сега, като разбират, че ние имаме толкова, колкото в Япония, момичетата са удовлетворени. Едното от тях стана, отиде някъде и се върна с малко, ниско борче – да има, да има десетина сантиметра, не повече. Пита ни момичето: можем ли да познаем на колко години е това борче...

– Внимавай, ще те гавнат, това борче е супер японски лукс – предпазва ме колегата.

– Мълчи – викам, – какво като ме гавнат! Нека им направя удоволствието...

– Ами – казвам, – това борче да има, да има, година още няма...

Представете си сега – три еднакви момичета, три седнали момичета как изведнъж извикват изненадано и възхитени от изненадата си. Като че ли диригент отпреди им е махнал с палката и дал знак – така единодушно се извиха нежните им гласчета, съпроводени също тъй едновременно с трътлестата смесица от смях и изненада, която издаде мъжката японска част – Хага сан...

Ако вместо трите японки на масата имаше три българки, сигурно една от тях щеше да ме попита: ама сериозно ли мисля така?

В Япония такъв въпрос: „Сериозно ли говориш“ не съществува. Там няма несериозно – всичко, което се говори, е сериозно, всичко, което се прави, е сериозно. Затова и понякога ми се струваше, че Япония малко нещо е докачена от природата, която я е лишила от чувство за хумор. Един народ, който всичко възприема толкова сериозно, не може да се шегува, не може да реагира адекватно на шегата, която друг ще каже. Ето ни пак пред едно от превъплъщенията на диалектичното – всяко зло за добро. Като са искали да станат много сериозни, много силни, много организирани, много и т.н... много, то другото блюдо – с несериозното в живота, с шегата, се е опразнило и олекнало. Спечелили много в едно, загубили може би в друго... Една от гейшите, при пълното мълчание и прилежност в слушането на останалите, съвършено сериозно ми обясни, че това борче е на триста и петдесет години. Сега аз кривя физиономия и моето чувство за хумор, доколкото го имам, отива, та се не вижда: това малко борче такъв тристагодишен старец ли е наистина? Това ли е направило от него – роденият да вири нос в облаците горд и наперен бор – прочутата японска икебана, прочутата обич на японца

към цветето? В това ли се състои наистина тя – великана да превърнеш в джудже, да го смачкаш, да го смалиш, да го свиеш, да можеш да накараш едно дърво, което в цял камион не може да се побере, да стане удобно, та в малкото джобче на самото си да го носиш?...

Колкото беше свито това борче, толкова трябва да се сви и сърцето ми. Защото аз не съм японец и не можах тази си изненада да я превърна нито във възхитителен възглас, нито в усмивка. Аз просто зяпнах и истинах – защото този път истински и страшно застанах пред Япония. Иван ми обясняваше колко скъпо било това борче-цвете, какво лудо постижение на икебаната било то, колко десетилетия минали, докато свият короната му, докато го смаят, докато го накарат да забрави откъде и как е дошло – от високите и непристъпни планини – и да го укротят в една малка, почти миниатюрна саксия. Ала аз не го слушах. Защото в това борче-цвете аз не виждах вече растението с похабената, смазана душа, а съдбата на човека. На малкия, обработения, манипулирания, превърнатия в каквото е рекла Япония човек... Това борче не само показваше какво може или не може една упорита ръка или мисъл, но и какво е направила в крайна сметка... Щом тъй е сторила с борчето, представяте ли си пък човек да й се опре?... И ми се завъртя главата, и около мене се омесиха в една въртележка и момичетата, и борчето – защото за мене те бяха вече едно и също. На борчето, ако му сложиш кимоно, ще стане гейша, на гейшата, ако й сложиш краката в саксия ще стане борче.

Не виждах повече нищо, не чувах повече нищо. Хага сан ми приказваше, момичетата нещо ми приказваха, Иван приказваше, а аз бях изплашен...

Поисках да излезем навън. Хага сан уважи молбата ми. Момичетата се наредиха в една редица – прави, еднакво високи, по чисти бели чорапки, минахме край тях, поклониха се на всеки от нас, на всички ни заедно и останаха назад...

Беше още рано – нямаше десет часа вечерта.

– На тебе к'во ти стана? – попита ме Иван, докато на изхода на хотела другата част от прислугата вече ни се покланяше.

– Не знам – казах, – за момент се усетих като това борче – стиснат, свързан с въжета и върви, с кърпа в устата – принуден да не раста, да не приказвам, да не дишам, да съхна и да се смаявам. Това ми стана...

– Защо толкова преживяваш тия работи? Гледай само и пиши в бележника си! Нали затова си дошъл...

После няколко пъти ги виждах тези борчета – по витрини, в

цветарски магазини. Моето чувство към тях си остана чувството на угнетен до дън душата си човек, на човек уплашен.

Вън тайфунът нито истински още беше дошъл, нито си бе отишъл. Черно, излъскано до блясък такси, и с отворени врати и ни чака. Кога го е повикал Хага сан, кога е дошло – чакало ли ни е, гейшите ли са се погрижили предварително – тия работи с организацията в Япония никога няма да ги разбере. Ха ти потрябвало нещо, ха си споменал – всичко си идва на мястото: без напъни, без усилия, без бакшиши. И най-важното, без да виждаш запъхтени, и попотени хора. Как става, кога става, защо става – чисто японски секрет, чието разгадаване, според мене, пак е там – в святото усещане, че работа ли е, трябва да се работи, а не да се заобикаля. Преди всичко култ към работата, към самата работа или труда, а след това – към резултатите от него. И това е, струва ми се, една от мистиките на Япония, които за себе си успях да разгадая. За нас, българите, тази работа с работата стои малко по-иначе, че дори тъкмо обратното. Ние също обичаме да говорим за работата, също се правим на работни – само че нас, както изглежда, повече ни интересуват кярът, файдата, парите, печалбицата... Японците имат много повече от нас и много по-истински са се преклонили пред оная стара и забравена, че дори станала за смях у нас поговорка: „Залудо работи, залудо не стой...“

Кой и къде вече в страните на зрелия социализъм ти вярва в смисъла на това „залудо работи“?...

Хага сан се настанява отпред в таксито, ние – на задната седалка. Вратите се затварят сами, с бутони, които натиска шофьорът. Тъй се и отварят... Оглеждам дантелите, о които трябва да облегна главата си, и бялата колосана покривка, на която съм седнал. Всичко е бяло вътре – бяло и чисто. Не мисля, че някой преди нас е седял на тези бели седалки и на тия дантелени облегалки е облягал главата си. Всъщност, за първи път се качвам в японско такси и питам със скептичния български въпрос:

– Тоя – викам, – с това такси съвсем смята да ни накара да си глътнем езика тая вечер...

– Това си е най-обикновено такси – отвръща Иван.

Когато сме изненадани много, ние, българите, псуваме. Това е един начин, по който изразяваме възхищението или изненадата си. Като сме на лов и, да речем, видим един голям заек да изскочи, вместо веднага да се прицелим, първо извикваме: – Ега ти заека!... – и тогава вдигаме пушката...

Същото правим ако прочетем хубава книга. Така е и когато видим

например по софийските улици или по алеите на Черноморието скъпа и много елегантна кола. Заставаме отпреде ѝ, цъкваме ѝ, казваме своето възхищение чрез същото това „Ега ти“. Направете си опит, ако имате някоя хубава позната, накарайте я една топла майска или юнска вечер, когато по площад „Славейков“ е пълно с айлякчии, да застане на спирката на трамвая и слушайте, в колко разновидности ще чуете това възхитително признание, това най-българско изречение. Даже и децата ни вече по този български начин си казват кое им харесва, кое ги възхищава. „Ега ти...“ и по телевизията вече никой не се съмнява, че прави нещо нередно, ако го изрече... И в едно училище като отидете, ще чуете същото, когато ученикът в девети клас иска да каже колко умен е математикът и колко е хубава младата учителка по български език...

Шофьорът на таксито отваря малко барче, монтирано отзад на облегалката – различни видове кутии с цигари „Марлборо“, „Кент“, „Голоаз“, и ни поканва да си вземем... Колко цигари ще му изпуши един пътник. Нищо работа. Една, най-много две. Но оная история с вица веднага ти идва на ума: „Скажеш – мелочь, а приятно...“

Освен това обаче една друга „Елка“ също заработва в мозъка ти: ще ти предложи една цигара, после пет ще му платиш... Не зная колко пъти му я плащаш, но истината е, че и с цигара, и без цигара, сметката е една и съща. Точна, без усукване, без „каквото обичаш“, без „а бе, хвърли там да има и за една ракия...“. Каквото покаже апаратът, това плащаш. Повечко ако дадеш – точно се връща. Бакшиши – и тук няма. Не го знаят това нещо японците и абсолютно не искат да го знаят.

Чувството за точност и акуратност в тази страна е толкова силно, че за нас звучи почти анекдотично. Както и да звучи, обаче сега е моментът да разкажа какво ми се случи няколко дни по-късно. Трябваше да отида до квартирата на наш българин, който искаше да ми покаже една голяма забележителност – стар будистки храм, до който била квартирата му. Наех такси – пак такова лъскаво, чисто, като че за продан пригответо. Казах на шофьора, доколкото можах, накъде ще вървим и тръгнахме. Ха тук, ха там, близо час бродихме из това неизбродимо и безкрайно Токио. Но храма го нямаше. Колкото и да беше упорит японецът, накрая спря друго такси и дълго разговаря с шофьора му. После дойде при мене и взе да ми се извинява, че той не можел да ме закара до храма, защото не знаел къде е. И с нови сто и петдесет извинения и поклони ми съобщи, че неговият колега знаел точно храма, той веднага можел да ме откара дотам. Японецът се червеше от неудобство. Извадих пари да му платя пътя дотук, който, искрено казано, за моя джоб трябваше да

възлиза на цяло състояние.

По-учуден, по-виновен поглед не съм виждал. Как пари, какви пари, за какво плащам!?

И като се емнаха едни извинения пак, че ми загубил толкова време, че съм имал важна работа, а той я провалил...

Стиснах му ръката, още по-виновен от него, зер у нас обслужващите ни друго не правят, освен да ни внушават, че винаги сме виновни ние, обслужваните...

Токио е град, в който голяма част от улиците нямат имена. Нямат и номера. Ориентирането най-често става по известните обекти, по райони, които се знаят. Но никога, както беше и моят случай, един таксист няма да те остави наред пътя, теглейки ти една, че му губиш времето и го въртиш насам-нататък...

И това е нещо, което не можеш да отминеш, без да кажеш своето „Ега ти“... Но тази вечер Хага сан знае Токио и знае точно къде искаме да отидем... Постепенно излизаме от центъра. Лъскавото намалява, неоните – също, и тия виолетови надписи по хотелите за любов изчезват назад.

– Къде отиваме? – питам.

Колегата също не знае, но за разлика от мене не пита.

Само повтаря своето изречение: „Този човек е високо качество и няма да ни накара да съжаляваме.“

Навлизахме в старото и бедно Токио. Вали. Чистачките, макар и японски, трудно чистят обилието от вода, която се излива върху стъклата... Хага сан и шофьорът говорят на японски, един разговор, в който се чувствава пълното уважение на единия към другия.

Уличките стават тесни, колата се провира трудно. Сега виждам какъв виртуоз е шофьорът. Всеки момент, като влизаме от една уличка в друга, очаквам колата да удари калника си в зида, край който минаваме. Не зная сантиметър ли отделя калника от зида, милиметри ли – аз очаквам да стане неприятното, ала то не става. И не вярвам на очите си, но колата върви и ние влизаме все по-навътре и навътре. Ясно е, че две коли, ако се срещнат, няма да се разминат – невъзможно е. Ала те не се срещат, макар че никъде не видях знак за еднопосочно движение.

Скоро спираме. Точно до вратата, пред която ще слезем. Малка ниска къщичка, почти барака. Вратите дори не могат да се отворят напълно, толкова тясва е уличката. Ние влизаме – Хага сан пръв, за да ни настани, после ще излезне да плати на таксито...

Знаете ли къде ни заведе Хага сан тази вечер? В своята малка,

студентска кръчмичка. По-точно в кръчмичката на своите далечни и бедни студентски години...

Стопанката бързо позна вече не толкова младия някогашен шампион. Скочи от мястото си зад бара. Прегърна го. Извика. Хага сан се изчерви...

Повече нищо. Японците не изразяват така чувствата си като нас, европейците. След първоначалната изненада жената се прибра зад бара и се зае да ни почисти място. Барчето беше малко – най-малкото възможно японско барче. На столчетата пред тезгяха седнахме ние тримата. Вътре имаше още две масички. Само две. Едните клиенти станаха и си отидоха. Другите вежливо ни поканиха на масата. Бяха мъж, жена и момченце на десетина години. Бяха бедни хорица. Вечеряха риба и пиеха бира. Една бира за тримата. По липса на място телевизорът беше окачен на стената. Стар, много стар, купен поне преди двайсет години – черно-бял, жив архаизъм, далечен працядо на непостижимата днешна японска телевизионна техника. Даже беше лош черно-бял телевизор. От време на време се появяваха линийки, които дълго не се успокояваха по умореното лица на старата кутия... Жената на бара беше сама. Около четиридесет, четиридесет и петгодишна японка. Едра, като истинска кръчмарка. Като я гледах как чевръсто отваря бутилките, как яко държи парцала в ръцете, как леко и с усмивка се справя с всичко, мина ми през ума за Сарандовица, за нейната кръчма в Добруджа – същите палави очи, същата пълна пазва, същият здрав кръст и същата черна, от як косьм плътна коса...

Не беше тая жена от най-преуспелните, разбира се. Хага сан и като студент е бил неин клиент, и отпосле като състезател, както той ми обясни – тука някъде била школата по джудо, в която тренирал. Вечер от време на време момчетата попроскачали насам. Сигурно е била похубава преди двадесет и пет години тази жена, а, Хага сан?... Не, не зададох този въпрос. Има въпроси, които не се задават нито на японци, нито на българи. На тях си отговаряш сам, ако можеш...

Жената се развълнува от нашето посещение – чужденци, в нейното скромно заведение – о, това утре щеше да го знае целият квартал. Даже утрето беше далеч, още сега, тази вечер невидимият японски телефон ще влезе в работа. Парцалът не спираше да лъска. През три минути тя минаваше с него по светещата ламарина, отгняла комай от шетнята на парцала и от тази жилава и пъргава женска ръка. Беше чисто и тук, всичко беше чисто, дори работните ръце на жената, макар че тя ту разгаряше въглищата на барчето, за да ни пече риба, ту миеше чинии...

Хага сан придърпа телефона и заизбира номер. Жената, застанала пред него и облегнала корема си от вътрешната страна на бара, го гледаше. Не знам дали беше любовен този поглед, но че в него имаше обич и вътрешно възхищение от Хага сан и от това, че я е посетил – съм сигурен...

Докато Хага сан излезе да уреди сметката с таксито, жената разказа на другите си клиенти кой е този едър господин. Пак имах случай да забележа в какво се изразява японското любопитство. О, такива срещи нито на мадам Танака, нито на ония – рибарите, съвсем не им се случваха всеки ден. Тия обикновени, прости хорица се притесниха. Какви светове беше побрало под ниския си покрив барчето на мадам Танака тази вечер. Те, семейство рибари, излезли да изпият една чашка бира и да хапнат една риба, до тях – прочутият Хага сан – звездата, световният шампион, с него – бели хора, журналисти. Ала хората не хванаха да се докарват, хората много внимателно отпиваха бира от чашите си. Те не любопитствуваха да чуят какво си приказваме, те не търсеха начин да се запознаят с нас, нито да седнат на масата ни, не ни поръчаха по бира, или саке, каквото вече пиехме. Колкото си бяха дребни японци, станаха още по-дребни, готови сякаш да се скрият под масата, за да допият незабележими бирата си. Наблюдаваха ни, може и да ни разпаряха с поглед отзад, може да ни разлистваха откъм гърба, като се заприказвахме, ала щом се обърнех към тях, виждах неизменно една и съща картина. Тримата – мъжът, жената и момченцето, държаха в ръка чашите си и угрижено и замислено разговаряха.

Мадам Танака ни каза, че са рибари. Работели с мъжа ѝ, който също е рибар, още не беше дошъл от пристанището и нямаше да дойде тази вечер. С него говореше по телефона сега Хага сан. На него съобщаваха, че пак е навестил малката му кръчмичка. Хага сан, старият приятел, когото тук бяха хранили и преди двадесет години, със същата тази риба, каквато мадам Танака сега слагаше в димящите чинии, не беше забравил своята мичка. Не беше забравил своите бедни приятели, които сигурно са били все тъй добри с него не само като е станал богат човек, като се е прочул, но когато е бил все още нищо. При това – нищо без йени, което в Япония, както и навсякъде по света, значи съвсем нищо...

Хага сан се държеше като най-обикновен човек. На няколко пъти, когато жената трябваше да влезе в малкото салонче, та пак да мине с парцала там, където чашите или чиниите бяха оставили следи, Хага сан поемаше парцала и вършеше работата на стопанката. И уверен бях – не го правеше, за да ни покаже колко нормален човек е останал. Не, тия работи си личат и в България, и в Япония... Жената му отстъпваше

парцала си също с някаква естественост, по-скоро като на приятел, който може в нещо да я отмени, отколкото да угоди на един висок гост, решил да си поиграе на обикновен човек...

– Не съжалявате ли, че ви доведох? – попита Хага сан... – Ето – рече той, – това е Япония, не онова там, където бяхме...

Не зная дали беше докрай прав Хага сан. И това беше Япония – старата, добрата, простодушата може би, Япония, но и онзи висок хотел с трите крила – той също беше Япония. Само че другата, модерната, напепената, напориста и пълна с желание да прилича на Америка Япония...

Хага сан правеше разлика между тях. Само че тази разлика постепенно щеше да се стопи. Булдозерите скоро щяха да потеглят насам, да нахълтат шумни и враждебни в тези тесни улички, да прегазят тези тесни кръчмички и барчета в тези бедни квартали, за им вземат тясното, да им вземат японското, да им вземат спомена и паметта.

Къде ще водиш тогава гостите си, Хага сан, да си допиват сакето, къде ще им показваш своята стара Япония, своята стара приятелка от студентските бедни години?...

Интересно беше хрумването на Хага сан да ни доведе тук. И много човешко беше. Заведе ни в скъп и прескъп хотел, където сигурно остави цяло състояние за разкошната вечеря с гейшите. След това, без да ни пита, без да ни уведоми даже, ни доведе тук, в своята студентска кръчмичка, за да ни покаже любимата своя стара Япония. Лицето на Хага сан беше цъфнало – и мило му беше, че виждаше стари приятели, и друго му беше, че ги намира живи и здрави...

Както и очаквах, новината, че в барчето на Танака сан има не какви да е гости, се пръсна бързо в квартала. Нямаше да е Япония, ако не беше се разчуло. Как стана това не мога да кажа. Дали онези, които си излезнаха, набързо наобиколиха махалата, дали просто ни бяха забелязали, като слезнахме от таксито. В един момент се обърнах и видях във зад прозореца десетина чифта – черни, остри очи, които ни оглеждаха. Станах от мястото си и излезнах. Преди Хага сан да ме усети, преди Хага сан да ме възпре. Ония във не успяха да се скрият. От двете страни на прозорчестата решетка се бяха налепили японци. Едни клекнали ниско, до долния ъгъл на прозореца, по-горе над главите им се бяха подредили други, най-високите бяха заели горните ъгли на решетката. Като излезнах, цялата тия пирамида изведнъж се срути. Децата хукнаха да бягат. Възрастните обаче не можеха така да бягат, затова пък хора, които не знаят или не могат да бягат, знаят да се кланят. Че като се закланя онзи японски народ – един път, два пъти, в чудо се видях какво да правя.

Поклоних се и аз. Изглежда не както трябва, изглежда прекалих с поклоната, защото ония увеличиха оборотите. Аз пак се прегънах и – пак толкова дълбоко. Тия, които се бяха попилели, се завърнаха. И те се закланяха. Излезна Хага сан да види какво е станало с мене. Петнайсетината японци удвоиха старанието си. На големия жълт човек още по-дълбоко. Поклони се и Хага сан, само че не като мене – да си пречупи кръста, а леко, бавно, спокойно, достойно, улицата му отвърна със съвсем нисък поклон. Аз вече можех да стоя прав и да гледам. Хага сан пак повтори своя поклон, ония му отвърнаха със съответния, но още по-нисък, още по-дълбок. Тия хора бяха слаби, гладни и не беше никакъв проблем за тях да си глътнат стомаха и да се поклонят. Междувременно всички, които се бяха укрили, излязоха от местата си и се присъединяваха към кланящите си. О, видение! Цялата малка уличка, на която се появяваха нови и нови японци и японки, които като по даден знак излизаха от малките си къщички, започна да се кланя. Хага сан се навеждаше пред новодошлите, те му отвърщаха. Гледах и се чудех – да вадя ли фотоапарата, да счупя ли отново гръб в поклон, да се смея ли?...

Кланяла ли ти се е друг път така японска улица, Хага сан? Честувал ли те е така простият народ? Допирал ли е такъв прочут човек като тебе до тия бедни покрайнини на Токио?... Как Хага сан нареди на хората да спрат поклоните, не зная, не зная и какво им рече, усмивки заляха лицата им, възторг вътрешен мина по тях. Хага сан се обърна назад – също се усмихна, равните му красиви и много бели зъби изгряха на уличната светлина, той ме хвана подръка и ме въведе отново при старата си приятелка...

Имаше нова каничка със саке – съвсем горещо. Мадам Танака беше поставила в малките тарелки нов специалитет на заведението. Ние пипнахме клечките и с удоволствие залапахме.

Хубаво, много хубаво – Хага сан превеждаше, жената се къпеше в ситост и радост, каквато кой знае откога не беше опалвала душата ѝ.

Шишетата със саке бързаха. Защото разбрах, че и Хага сан няма много време вече. В дванадесет той щеше да тръгне оттук. В дванадесет и двадесет тръгваше влакът му, в три сутринта пристигаше в своя академичен център. В седем трябваше да приеме някакъв много богат японец, прекарал тежък инсулт...

А на мене чак сега ми се беше усладило сакето. На мене баш сега никъде не ми се тръгваше...

– Хага сан, толкова ли няма кой да го приеме твоя богат пациент, заради него ли ще развалиш хубавата вечер?...

Колегата го преведе по-иначе. Дълго му говори колко ни е хубаво с него, колко добре ще бъде, ако остане и тая нощ, утре ще стигне, нищо няма да се случи на богатия господин...

Той го навиваше с доста български аргументи, наистина, а Хага сан ни гледаше като човек, който нищо не разбираше от това, което му говорехме. Как да остане? Как да не замине? Нали е обещал?...

– Добре, Хага сан, обещал си, обещал. Токио е това, малко ли нещо може да се случи на човек в Токио, ти си на конференция, не може ли тя да продължи още един ден?...

Хага сан имаше навик, когато показва голямо учудване, да вдига веждата си и да издава съответен звук на изненада. Когато пък изненадата му беше прекалено голяма, веждата му ставаше като гръбнака на котка, която е помирисела валериан... Още малко и ще се отскубне от мястото си веждата му...

– Но това е невъзможно – дивеше се Хага сан, – аз съм обещал...

– Хага сан, много ни е приятно, не разваляй вечерта!...

– Но аз съм обещал! – веждата продължаваше да увеличава дъгата си...

– Ще отидем в Шибуту – каза колегата, – зная едно чудесно заведение.

– О, йе – каза Хага сан, – пътят ми минава там, ще ви оставя. Ще ми бъде много приятно да бъдем още няколко минути заедно.

– Не бе, Хага сан, заедно до края! – поомекнал от сакето упорствуваше колегата. – Ако си освободил хотела, ще спим у дома. Жена ми ще се зарадва.

Мила, много мила, е съпругата му. Но коя жена толкова ще прималее от радост, ако ни види в два или три през нощта пресни-росни да нахълтаме в съня й и да я караме да ни обслужва и налива уиски, да пренася лед и фъстъци...

Не, тази идея, не стана за примамка... Нито уискито и фъстъците, нито разкошния апартамент на Иван, нито неговото заведение в Шибуту...

– Хага сан, кажи цената, на която можем да те отклоним тази нощ от решението ти да се върнеш?...

Хага сан не отвърна. Той погледна часовника си, погледна навън. Фарове на кола бавно опряха в съседната стена. Таксито, което Хага сан си беше поръчал за дванадесет, беше вече тук... Нямаше начин, Хага сан беше направил всичко, което неговото чувство за дисциплина беше му позволило. Пил беше, чакал беше до последния влак, платил беше

големи сметки тая вечер, но пред него имаше нещо много по-важно от всичко това – то беше работата. Обещанието, престижът на клиниката, неговото собствено име...

Хага сан стана. Кога и как беше уредил сметката с Танака – не разбрах.

– Вие – каза той – можете да останете, докато искате. Танака – и той се усмихна – е на ваше разположение...

Мил, сладък Хага сан. Няма да останем без теб. Тук беше хубаво с теб. Тук беше интересно с теб. Отидеш ли си, ние няма да бъдем нищо повече от двама туристи, случайно закъснели в една малка и празна вече японска кръчмичка...

Прегърнахме се с Хага сан. Благодарихме му. Целунахме се. Мъжки, сърдечно. Хага сан влезна в таксито. Танака го изпрати до вратата, извади ръце изпод престилката и също помахаше. Фаровете опипаха внимателно тясната уличка и издърпаха колата. Ние тръгнахме пеш. Простихме се с усмихната и добра Танака, Иван пак й обеща да дойде, аз мълчах и нищо не обещавах, защото човек с броени дни и броени пари няма какво толкова да обещава. Единственото, което си обещах обаче, беше да запомня завинаги Танака...

* * *

Хубава е японската есен. Неочаквано хубава. Ние много обичаме своята българска есен и поради това не ни се вярва, че тя и другаде може да е такава. А есента в Токио не отстъпва – държи се със зъби и нокти и казва: не съм, не съм по-долу от вашата българска есен.

Никога не ми е минавало през ума да сравнявам една ноемврийска привечер или сутрин с жена. И в морето съм се къпал, тихо покрай плажовете, укротило се. И в полупразния „Трифон зарезан“ съм влизал, и в нощен бар, – и хубаво ми е било, и тъжно, но да сравня есента с жена, това не ми е минавало през ума...

А тия топли ноемврийски дни в Токио – със слънце, с чист въздух, малко сертлисан със студенко, докато се вдигне слънцето, та те загали, та те отопли, та те отпусне – тая именно есен ми заприличва на японка – нежна, гальовна, слънчева и тиха... Хората са облечени все още много леко, със своите сини сака, със своите светли панталони – без шапки, без горни дрехи, до късно нощем, докато има хора, докато има страсти, докато има живот, с всичкото – и с доброто, и с лошото, което носи.

В такъв един мек съботен следобед тръгнахме из квартала Акихабара.

Няколко часа ще прекараме тук, в този район на лудата, фантастична техника. Акихабара е специализиран в електрониката. Той е „раят“ на Япония, върхът ѝ. Магазин до магазин са се надиплили. Не обезателно нови, не обезателно супермодерни, това не е Манхатън, където лъскавото и новото ще ти извадят очите. Това е старата част на Токио. Уморена част, ако щете, поизносена вече. Магазините не са от мрамор, стъкло и алуминий – те са добри, стари магазини, големи, широки, с вътрешни стълби от дърво. Ала това, с което са напълнени рафтовете им, то не е старо, то е турено тук да ти вземе очите, па после и главата... Земляк един ме разведдаше този ден защото търсеше някаква стереоуредба за своя син, та пътят в този прочут квартал беше общ. Такива стереоуредби има колкото щеш и където щеш в Япония. Може би точно защото много ги имаше и всякакви, той се колебаеше коя да купи и избираше ту една, ту друга. Усмехнати, японците сваляха, монтираха, включваха, изключваха, разнасяха се мелодии, появяваха се образи, монитори с различна големина оживяваха по тавана, по ъгли, с цветове и гами от тъмнолилаво до не знам какво зелено – нито имам толкова думи, нито толкова понятия за цветове, за да мога да опиша това изобилие от цветове и разцветки. Богатство от цветове, по-силно от което е само природата. Не зная Дечко Узунев и Светлин Русев ходили ли са в Акихабара, гледали ли са всичките тези цветове, които японската телевизионна техника може да им покаже, но ако не са – предстои им да си проверят окото, науката от академията да си проверят. Не ми се говори за японските цветни телевизори, за тия видиомагнетофони и всякакви електронни прибори. Нито думите ми стигат, нито знанията ми стигат, нито пък мерак имам. Докато обикаляхме квартала, голям колкото четирите части на „Младост“ и от един магазин влизахме в друг, по едно време загубих чувството, че това са отделни магазини, че това са отделни собственици. Цялата тази земя ми се видя парцелирана на монитори и екрани – малки и големи, пакетирана в слушалки, направени да подслушваш планетата – какво си говори и защо. Десетки не, стотици видове електронни машини от размера на една пластинка или кибритена кутийка до сложната апаратура за водене на най-страшни финансови сметки. Всичко наредено, надръстено и ти се уплашваш дали си жив, дали си истински или тази супертехника те е превърнала в част от себе си, пунала те е тук да те плете в пипалата си, както паякът лови жертвите си, и да ти изпие човешината – та да те превърне в бяло мишле, с което тя да продължи опитите си. Нещо в мене опустя, опразни се. Увиснаха ръцете и краката ми, увисна празна и душата ми. Около мене сновяха стотици такива японци

и европейци, какви ли не, откъде ли не, потънали в огледалата на монитора, цъфнали в щастлива усмивка – видели се и те в монитор. За какво се радвате, на какво се смеете, идва ми да извикам. Но меракът на човека да се уплита в жици и напъхва в кинескопи, да се види звезда, не е от вчера и няма да е до утре. И да извикам, и да изкрещя, тия тук няма да ме чуят, няма да ме разберат. И моят човек, не се умори да се мъкне от един супермагазин във втори още по-супер, от него в трети – най-супер, аз се влача след него – уморен и толкова угнетен от всичко това, което съм видял. Чувството ми, че съм човек, който може да ходи със собствените си крака, постепенно ме напуска и аз се усещам вече някаква част от монитор. Усещам се прочетен, пронизан от тия електронни очи, които ме гледат, цъкат и преценяват отвсякъде. Хваща ме стях, ужас ме обзема и аз правя опит да се измъкна, да изляза, но колегата още не си е избрал покупката. А и да изляза, къде ще ида – вн е същото, магазин до магазин, жица до жица, монитор до монитор. И тия неназитни хора, които все купуват, които все броят пари, за да имат най-новото най-скъпото, те мислят ли, че вече няма къде да избягаш – че тая техника едно ще им дава, друго ще им взема, както е взела на този квартал човешината, пейките, спокойствието на улицата.

Махам с ръка и казвам на моя търговец, че ще го чакам отвн. Сядам на една ограда, отпускам се и затварям очи. Ала и през затвореното око тая технизирана Япония намира, и илюзийката, че малко спокойствие ще намеря, като си затворя очите, бързо се изпарява. Чувството, че съм спянал отвсякъде, заплетен в тия жици и опакован в кутии, става страшно и аз разбирам, че и да искам вече да избягам – няма накъде.

Ами човечеството, ако поиска да избяга някой ден, няма ли вече да е късно? Никога така не ми е ставало мило и скъпо за България, за моята мера Маринска, за реката, в която мога да потопя крака, за една селска пейка, на която мога да затворя очи и да задрема, без да ми се привижда цялата тази уплетена в телове и мрежи, покрита с кинескопи Япония. И да се почувствувам отново човек когото слънцето огрява, носът му диша чистия въздух на планината и под краката си, боси и оставени да си починат, той още усеща как диша земята...

Колегата е намерил, каквото е търсил – идва, нарамил една голяма кутия, спира такси, подава му адреса, плаща му да откара, където трябва кутията, и ме пита:

– Ти какво, нещо се вкисна. Тук българите като дойдат, полудяват от възторг.

– И аз комай полудях – отвръщам му...

Вървим и постепенно се измъкваме от Акихабара... По-точно не се измъкваме, а се вмъкваме. Само че не навътре, в този уплетен град, ами надолу, в подземията. За да видя едно друго Токио, едно допълнително Токио, едно ново Токио, за което не съм и подозирал, че го има. А то си е наистина един друг град, един голям, нов град на един етаж, че и на два, и на три. Слизаш надолу и пак те излапват магазини, пак ресторанти, пак кафенета, пак сладкарнички. И ти се отпусках в първата от тях, направена вече за хора, сядаш, поръчваш си кафе и почиваш. Наоколо седят и такива като тебе от бялата раса, и японци. И те май си почиват. Тук е вече добре, тук е съвсем друго. Тук няма бързане. Тук няма жици за такива със слаби нерви като мене, а наоколо цветя, зеленина, саксии, колкото щеш. Тук е много повече Европа. Кафето си е нашенско, момиченцето – млада японка, която ти го поднася, ти връща чувството, че си при живи хора, нормални. Ти пиеш кафе на малки, пестеливи глътки, имаш чувството, че това е истинският ти живот, че си се спасил от някакъв кошмар и сега не можеш да се нарадваш на освобождението си...

Прости ми, Акихабара, за думите. Всякакво оплитане на човека в техническа изобретателност до такава степен, всякакво опримчване, всякакво довеждане до робство ми прилича на своеобразен концентрационен лагер. А тук, в тая уютна сладкарничка, има въздух, има хора, които не бързат, които не се пазарят, които отпиват глътка по глътка живот и го плащат на излизане от малкото кафене – една истинска цветна градина. Колко хубаво, колко човешко е тук?...

Излизаме. И пак магазини. Подредени, красиви, господстващи над човека магазини с малко хора и с много стока в тях. Япония не можеш да я хванеш, че няма всичко, което може да ти мине през ума да си купиш. Не можеш да хванеш и японца в състояние на раздвоеност: да ти намери ли сега това, което търсиш или да ти каже, че го няма. Това „нямам“ в Япония няма да го чуе. Дори да го нямат, дори и да не са я чували тази стока, те друго ще кажат. Най-висша гримаса на съжаление ще нарисува слисаното японско лице, най-съвършена маска на загриженост ще сложи японецът и ще ти каже:

– О, господине, току-що свършихме стоката! Утре може би ще имаме. Минете утре! – Пък ако минете утре и не ви познаят, че сте същият, отговорът ще бъде пак такъв: „Току-що свършихме.“

Ако ви познаят, тогава ще кажат друго:

– Още нямаме, господине. До няколко дни се надяваме да получим.
– И цяла върволица най-извинителни словосъчетания, и водопади от радост, че такава особа като тебе е сподобила магазина с присъствието си.

И ти ще се почувствуващ за кой ли път най-скъпоценното нещо, което се е мернало през последните сто години на тия изумителни японски острови...

Подземия, подземия – чисти, подредени, няма фас хвърлен по улицата, няма хартийка смачкана. Това всъщност не са улици в точния, европейски смисъл на думата, по тях няма асфалт, няма паваж, няма прах или кал, засъхнала в края на улицата. Тук камиони не вървят, тук „хонди“ и „судзуки“ не влизат, тук е само за хора и за асансьори. Улиците са постлани с мокет. И на мокет да хвърлиш цигара – не върви. Има пепелници, има място за пушене, има място за гасене на цигарите. И все пак видях фасове, хвърлени на мокета. Досещате се кой може да свърши тая работа – само ние, свободолюбивите европейци.

В Япония рогът на изобилието се е изсипал не само във всеки магазин, ами и направо на улицата. Никой не пази от крадци тези магазини на открито, никой не ти пречи да пробваш стоката, да връщаш, да мериш, да избираш. И никъде не видях скрити монитори, никъде не видях някой някого да проверява като какво, аджеба, има в пазарската му чанта? Откровено казано, не повярвах чак на такава доверчивост към човека. Кой ги знае тия майстори на микромониторчетата – къде в копчетата на продавачките са ги скрили и те дебнат, а ти си мислиш, че никой не те вижда какво правиш... Попитах наши българи, живели доста години в Япония. „Няма – казват. – Япония не наблюдава с монитори магазините си, Япония не проявява никакво недоверие към клиентите си, а и японците не проявяват никаква склонност към дребните, кокошкарските кражби.“

Не зная как се нарича това. Възпитание ли, страх ли, традиция ли, култура ли? Какво точно и как се нарича – друг вероятно някой божи ден ще каже. Едно е ясно – в Япония не крадат. Поне на дребно, поне в магазините и по улицата... Онова голямото, едрото, комбинацията, мафията, подкупът – за него знаем, за него сме прочели тук-таме, него и вестниците не го пропусчат. И то съвсем не е само японско.

Лашкайки се насам-нататък из тая невероятна част на подземно Токио, по едно време се озовахме в един чудно измислен магазин, наречен „Стоте йени“. Ако на български език трябва да остойностим тия сто йени, трябва да кажем „Магазин един лев“. Всички стоки, които се продават вътре, струват само сто йени. Ни повече, ни по-малко. Влизаш, виждаш ножче – ако ти хареса, вземаш го, броиш сто йени; виждаш приборче за домакинството – вземаш го – и то струва толкова. Не всичко, разбира се, е от най-високо качество, но тия сто йени пък да не са кой знае

каква пара? Това е един истински народен тип магазин, по-скоро магазин за такива като нас – с много мераци и с малко пари. И „промишлен отдел“ си има, и с отдел за хранителни стоки. Дояде ти се шунка – в пакетчето е поставена толкова, колкото покриват твоите сто йени. Дояде ти се някакво друго месо, толкова е резнато и от него – за сто йени. Сирене, хляб, кашкавал, кренвирши. Опростена търговия, опростени отношения. Вземаш от всичко, което ти трябва. И от онова вземаш, което не ти трябва толкова, защото стоте йени мамят. Минаваш накрая край касата; отварящ торбичката с покупките, „Елката“ играе – излизаш...

Нима ние не можем да открием един такъв магазин: „Един лев“? Или ако един лев ни се види твърде малко, да го кръстим магазин „Два лева“. Как мами тая малка първоначална цена и как хубаво ти отупва джобовете, като излезеш и се окаже, че стоте йени са станали на бърза ръка хиляда или две хиляди. Ако беше жив Луи дьо Фюнес и беше посетил този магазин, сигурно, възхитен от простотата и гениалната сметка на японския продавач или собственик, щеше да се чукне по главата...

Толкова наши делегации обиколиха Япония, толкова търговски деец повлече куфар нататък и обратно, защо барем един не се чукна по главата?... Всички търсят чудото на Япония, всички питат в какво е чудото на Япония. В какво е – в добре измислени, в добре преценени малки работи, които правят голямата Япония...

Дълго се мотаем из този магазин. Губим се, пак се намираме, отново се попиляваме между стифовете. Никой не те следи, вземай си ножчета за бръснене, батерийки за електронни часовници, че даже и часовници по сто йени има, и от тях можеш да си вземеш. Колегата накупи десетина и се готви да ми ги увие в едно пакетче, съответно адресирани, да ги пренесе в България. Такива стотина да занесеш в Битака на Димитровград, о що парк ще се хванеш... Ученически прибори, пергели, тетрадки, моливи, химикалки, стоката е евтина и доста прилична за цената си. Не бих казал, че в този магазин беше пълно с японци. По-скоро пълно беше с европейци – дошли набързо и най-важното – евтино, да понапълнят големите куфари, които ще помъкнат след година-две, като им дойде времето да се връщат в своите страни...

И моята торбичка също се понапълни. Море, и аз не си поплювам, каквото и да говоря за другите – прилична стока е това, без пари стока е. Къде и кой ще ти даде така на сметка да хвърляш в найлоновата торба? Знаят си нашите българи кое колко струва и къде да го намерят. В това отношение не можеш никога излъга един българин. Пък ако ще той и дипломат да е. Нейсе, да не я отварям тая тема за българина в

чужбина...

Колкото и да обикалях магазина, колкото и да вчетворявах очите си, трябваше да излизаме. Пак се загубихме – пак се търсим. Не „Стоте йени“ трябва да се нарича този магазин, а „Стоте изгубени българи“. Един от нас като се появи, окаже се, че точно сега другият е открил нещо интересно за тези никакви сто йени. „А че що и аз да не си купя?“ – рече другият и той потъне. Търсихме тъй, що търсихме, най-после изсипах пред момчето на касата каквото бях събрал в торбичката. Той не взе да смята и да събира – а само преброи покупките, умножи ги по сто и взе парата. Моите простички и евтини сто йени бяха станали десет хиляди. Преболя ме, като видях какво струва собствената ми лакомия, пребелях, докато извадих банкнотата...

От такова уж туристическо обикаляне започна ячко да ми се опразва джобът, колкото и вечер точно да смятах какво съм похарчил, какво остава. Откровено казано, няма кой знае какво да купувам. Не ламтя толкова, че даже и хич за електронната японска техника, не ламтя и по тия електронни часовници, които вече са станало тук, поне в тая част на Токио, пет за лев в истинския смисъл на думата. Ала кварталът си ми харесва. Що да си кривя душата. И най-вече цените му ми харесват. Сега е моментът и на своята душа да дам малко празник, и аз във фонда „Човек съм“ да бръкна, и за себе си нещо да купя... Това, което искам да го купя, не е от най-евтините работи никъде по света. Това е ракета за тенис – с голяма глава. Където и да я купуваш – скъпа е. А ми се ще да я имам. Едни купуват бутилки с уиски, други купуват, както казах, електронни часовници, трети – видеотехника. Аз искам една ракета за тенис. Чрез тая ракета за тенис открих още веднъж една от тайните на Япония, още веднъж успях така, тихичко да й отгърна кимоното и да видя голичко...

Това, голичкото го видях в друг един магазин все в тая част на подземно Токио. И в този магазин отново пак чист кажи го, планински въздух на стотина метра под земята! Имаш чувството, че Япония има своя вездесеща мрежа от тръби, които насмукват въздух някъде около Фу-джияма и го прекарват до всяка стаичка, до всяко ъгълче в тая необятна токийска лудница. Колко ми се ще тия, които са били преди десетина години в Япония, които я оплакваха и ожалваха за страшната кислородна смърт, която я очаква – пак да поизлъжат някое ведомство, да пипнат командировчица и отново да дойдат дотук. Та да ги видя какви ще ги дъвчат, като се изправят на стотина метра под земята, в един претъпкан от стока и хора магазин, па да си поемат въздух, че да си спомнят на

какво се вика въздух. И ако им стиска, и ако имат малко доблестчица, да кажат къде е по-чист и колко пъти е по-чист въздухът – в този претъпан магазин, нека пак повторя – стотина метра под земята, или на красивия, озеленен софийски център пред Университета. Напипах един такъв, обикновен магазин за ракети...

Имаше, както можеше да се очаква, всякакви ракети: и американски, и английски, и френски, и италиански, и западно-германски – с големи глави, със средни, с нормални. Аз търся с голяма глава. Цените са също с големи глави... От стотина долара нагоре вървят. Море, ще дам аз сто долара за ракета друг път – не съм си дотам надделял на хала я. Ала ги оглеждам – барем като не мога да купя, да ги пипна. На българина неведнъж това му е било достатъчно... Една, втора, трета, още малко очите ми ще цъфнат. Какво ли си мислят за мене: тоя баровец разбира от ракети, не си играе. Пара го бие, щом о „Дънлопа“ се е хванал или о „Уилсъна“... Хванал – вятър, оглеждам, малко нещо да си напомня и аз самочувствието. Нямам джоб за такава цена. Вносно, скъпо колкото щеш, и малко отгоре... И изведнъж – оппалааа... Черна, лъскава ракета, баш като тая, гдето я търся, и струва ни повече, ни по-малко, десет пъти по-евтина. Пипам ракетата, лепи се на ръката ми. Оглеждам я, къде ще се гавна. Щом е в такава ниска цена, не е стока. Търся къде е произведена. Ситно някъде е изписано „Мейд ин джапън“. Пак я оглеждам – и виждам, че ракетата е пластмасова, нещо като фибростъкло, ама не съвсем, нова пластмаса, непозната, с черна корда. Удрям по дланта, абе познавач и отгоре... Търся с очи момчето, което трябва да е тук някъде, момчето само мене чака – питам за цената доста сигурен, че нещо не е в ред, защото тая цена ми се вижда афиф. Момчето я повтаря – отивам на касата, то увива ракетата. Плащам. Толкова – петнадесет долара, между десет и двадесет пъти по-евтина от вноските. Тая ракета много приказки отвори после. На майстори на спорта у нас я показвах, на шампиони. На едни я показвах аз, други сами идваха да я гледат. Ракетата, който и да я гледаше, беше ракета и половина. И на безценица и половинна... Не съм ходил оттогава в такава чужбина като японската и не зная има ли ги тия ракети вече по света. Ала ако не ги е имало вече, утре ще ги има. Ще се настанят по скъпите магазини в Париж, Западен Берлин, Мюнхен, Ню Йорк, наред със прехвалени фирми и марки. И ще го направят, отново харакири, само че сега не на себе си, ами на чуждата конкуренция.

Япония произвежда евтино. Много евтино. И ракети, и коли, и мотоциклети. И много евтино изнася. А качеството на производството е японско – да стържеш, да чоплиш със зъби, с ножче да чоплиш, няма да

намериш чурук, само високо качество – част от съдбата и психиката на японеца. И евтино...

Остискава ли се на такава конкуренция? Остискава ли се на такъв народ, свикнал да живее от нищо или почти с нищо, да работи с всички сетива, които му е дала природата, да е дотам всеотдаен, дотам организиран и дотам освободен от грижата за себе си и мерака да се види чорбаджия и богаташ... Японските стоки се изнасят два пъти по-евтино, отколкото струват на самата Япония. Заплатата на един японски работник, учен, инженер, е десетина пъти по-ниска заплатата на неговия братовчед в другите високо развити страни. Качеството на производството е веднъж, че и дваж по-високо. Как, питам се, издържа на това Япония, как ще ѝ извадиш на нея ножчето и ще ѝ го подадеш да се бодне в корема...

Япония е решила веднъж завинаги въпроса: хората ѝ да работят много, страшно много, да получават малко, да живеят скромно, и силно, много силно да обичат държавата си. Оттук нататък по въпроса за японското чудо другото са подробности... Оттук нататък другото е вече обяснение, но не е причина... И ако беше само тъй с ракетите за тенис, Япония на бузата си да я сложиш и снизходително да я погалиш по главичката, както се гали малко палаво момче, хванало се на работа, гдето не му е работа. Ала тъй е и с такива сложни производства, които искат суровини – от тия, които вече наричаме стратегически: желязо, мед, кобалт, молибден – от които всичко се прави, които за всичко стават и които дават сила и гръбнак на всяка цивилизована държава. А японците от тая част на Менделеевата таблица нищо или почти нищо нямат. Всичко това го внасят – знае се на какви цени се продават тия стратегически метали, превръщат ги в леки коли, в мотоциклети, строителни машини, сам не зная вече в какво не го превръщат и го изнасят два пъти по-евтино, отколкото струва на Япония... И бият всякакво чуждо производство – и под корема, и в сърдечната област. В цялата тая сметка, където и да се върти, както и да влиза и да излиза от „елките“, каквато и съвършена организация да я обслужва, има един източник: този луд и невероятен факт се крепи на японската ръчица – пъргава, трудолюбива, уморена, изтощена и неспирна. Към нея човек трябва да се наведе, нея да целуне.

Че е богата вече Япония, богата е. Че е модерна, модерна е. Че мисли с главата си, мисли, че нейните делегации не ходят по света, за да си проветряват куфарите, а да купуват опит – и добър, и лош, и това е така. Че е работна до лудост, до самоизтезание, Япония, също е вярно... А кога почива тая Япония, къде почива, и как?

Рано една сутрин се настанихме в елегантната и комай напълно автоматизирана лека кола на нашия японски кореспондент. Мале, мила мале, ако ти мине през ума да я сравниш с един нашенски „Москвич“, до какви самоубийствени мисли може да стигне човек. Ама по-добре е да не стига сега, а да гледа. Ще отиваме към някакъв град Атами. Това значи да се измъкнем от Токио, да минем през всички цепки и пробки на всички възможни „уей“, които са накръстосали метални гривни и кафяви платна и срещу съответните десетки долари те пропускат да продължиш по-нататък. И Киросава веднъж гледах как плаща, днес ще си огледам и Иван как се бърка. На всяко кръстовище – ръката му в джоба. По едно време се умори да бърка – извади една купчина долари, сложи ги до себе си и ха спре да плати за новия уей, ръката му на купчинката. До вечерта, като се връщахме, купчинката се стопи.

Как си, земяк, ако ти кажа, че за да си отидеш от София до Троян, трябва да платиш (при най-сладкия, при най-невъзможния дори курс на долара) петдесет лева. Само за един ден, утре, ако ти дойде нов мерак пак да идеш, отново ще се бръкнеш... Иван плаща, аз му благодаря в душата си и обещавам, че като се върнем в България, ще се реванширам. Ние, българите, много обичаме по такъв начин да обещаваме...

Та днес е неделя и нашият път е към Атами. Има коли пред нас, има и зад нас. И не са малко, ама като сметнеш, че всяка японска къща има по една-две коли, виждаш, че в този почивен ден тези нищо не са. Пред нас е Япония, зад нас – също. Встрани е пак тя. Лъскава, внимателна, съсредоточена. Върви по своя път, настига ни, задминава ни. С колко километра? Или по-добре ще е да питаме с колко века? Изтръпвам пред собствената си дързост! И къде отива тази страна? Към какъв утрешен ден? Пътищата на много напреднали страни също водят към този утрешен ден. И Японският път е един от тях. Япония е една много възможна картина на двадесет и първия век, ако човечеството го доживее. Нека читателят сам реши добра или лоша е тя?

* * *

Прав беше онзи мой приятел, който казваше, че голяма ябълка е Япония и не е за всяка уста. Човек или трябва да я захапне добре, или хич да не я нагризва, както май излезе моята работа... Но че усетих от вкуса ѝ, от породата ѝ – това, струва ми се, го свърших. Е, ще кажат, като го свърши – какво? От това, дето съм го усетил – едно написах, друго изгървах.

Накрая, както става, взимаш си багажа и, натежал от видяното, и

олекнал от него, и възхитен и смачкан от сравнението гледаш разписанието на самолетите. Едно нищо и никакво разписание, а в случай като моя може много работа да свърши. Гледаш и пресмяташ колко още остава, за да изтропа колесинкът на самолета на софийското летище.

Винаги, когато съм мяркал по разписанията на световните летища и гари името на София, все ме е хващало съклет. Това време спира ли, на този часовник чарковете му ръждясват ли, та не бърза, за да те прибере в корема си нашето Балканско „Ту“, и додето мине момичето насам-натам с бонбоните, да кацнеш в София. Това е май единственият случай, в който, видя ли името на София изписано – чета го *България*...

И додето ме вдигат нагоре самолетите, и додето ме свалят, и месец отподир, и година, комай и цял живот аз все ще премислям видно и чуто, все ще съпоставям. И тъй, отскубнат от земния си корен, качен на високо и на широко – горе, отдето, като гледаш, друга е силата на окото, човек най-добре успява – малките, дребните, заядливите работи, дето му дърпат дрешките оттук и оттам, дето се заяждат с човешината му – да ги тури настрана и с обистрено око, и с обистрена душа да извади спомените и на една страна едно да тури, на друга-друго...

И ми се струва, че макар и нашенското летище да държи за две магарешки кушии място, че макар и страната ни – дорде й настъпиш в единия край чергата, друият край се подаде, че макар и други такива работи, дето се мерят с километри и с векове, у нас да не са от най-едрите – там, в моя човешки тефтер, най-отпред си остава пак тя – *България*.

И ако има още за какво да изрека блага приказка за Япония, да й счупя един кръст и аз, па макар и без кимоно, накрая ще е и за това: тя ми отвори очите да видя не само нейните чудесии, но покрай тях да видя по-добре – и нашите, български работи...

КРАЙ

© 1984 Марко Семов

Разпознаване и редакция: Mandog, 2008

Публикация

Марко Атанасов Семов. За Япония – като за Япония
Второ издание

Редактор: Никола Радев
Художник: Петър Добрев
Техн. редактор: Марияна Тенева
Коректор: Красимир Димов

Формат: 32/84/108. Печатни коли: 11,50. Издателски коли: 9,66
УИК 10,26. Тираж: 50000. Издателски № 43 (1043)
ЛГ VI, 56, в КОД 20/95362/22311/5605-569-90
Дадена за набор на 26.IX.1990 г.
Подписана за печат: м. ноември 1990 г.
Излязла от печат: м. декември 1990 г.
Цена 3,50 лв.

Изд. къща „П. К. Яворов“, бул. „Княз Дондуков“ № 82, София
Печат: ДП „Димитър Благоев“, София

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/8345>]